

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ
ФЕДЬКОВИЧА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛОДИН ПАВЛО ЗІНОВІЙОВИЧ

УДК 327.57(477:438):316.658.3 Осадчук

ДИСЕРТАЦІЯ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПРИМИРЕННЯ У СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БОГДАНА ОСАДЧУКА

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Лодин П. З.

Науковий керівник: Генрик Микола Антонович, кандидат історичних наук,
доцент.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Лодин П. З. Українсько-польське примирення у суспільно-політичній діяльності Богдана Осадчука. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

Дисертаційне дослідження розглядає погляди та суспільно-політичну діяльність відомого українського вченого і громадського діяча еміграції Богдана Осадчука в контексті українсько-польського примирення після Другої світової війни. Зокрема, досліджується його тривала співпраця з польським еміграційним часописом «Культура» редактора Єжи Гедройця, на сторінках якого формувалася програма процесу міжнаціонального примирення в регіоні. Український публіцист сприяв налагодженню контактів середовища «Культури» з українською еміграцією, поширював ідеї і концепції часопису у впливових західних ЗМІ, у період незалежності аналізував українсько-польські стосунки на сторінках вітчизняної і закордонної періодики.

Актуальність дослідження полягає в тому, що українсько-польське примирення було важливим для стабільності та безпеки у Центрально-Східній Європі, оскільки створювало передумови для подолання тоталітаризму, радянського поневолення, здобуття незалежності та забезпечення демократичного розвитку народів регіону. В умовах російської військової агресії примирення українського і польського народів стає додатковим чинником зміцнення світової демократії перед лицем зростання агресивного авторитаризму. Також суспільно-політична діяльність Б. Осадчука не була предметом всебічного дослідження у вітчизняній науці. Це обумовило зацікавлення предметом вивчення українсько-польське примирення в суспільно-політичній діяльності Б. Осадчука.

Варто зазначити, що існує спеціальна наукова дисципліна, яка досліджує процес миру в західних політичних науках. В Україні ця сфера недостатньо вивчена попри тривалу історію міжнаціональних конфліктів в регіоні. Сучасна неоімперська російська агресія проти України стимулює потребу недопущення конфліктів між українцями і поляками та зміцнення українсько-польського співробітництва. Тому суспільне, політичне і наукове значення процесів примирення зумовлює актуальність дослідження.

У *Вступі* визначено актуальність теми обраного дослідження, його мета, об'єкт і предмет, відповідно до мети дослідження виокремлюються завдання. Подаються використані у дисертації методи, на основі отриманих результатів визначено її новизну. Показано, в чому полягає практична цінність наукової роботи, особистий внесок автора та апробація результатів дослідження. Охарактеризована структура дисертації.

У *Розділі 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження і стан джерельної бази»* увага зосереджується на аналізі сучасних теоретичних підходів і практики мирного процесу. Акцентовано на особливостях соціально-психологічного, філософського та політологічного підходів до процесу примирення. Розмежовуються поняття негативного і позитивного миру, виокремлюються основні актори мирного процесу та аспекти їх діяльності. Дано визначення основним поняттям дослідження: «мир», «примирення», «миробудівництво», «безпека», «політичний міф», «політичний стереотип» тощо. Подано загальну характеристику джерельній базі дисертаційного дослідження.

У *Розділі 2 «Роль Богдана Осадчука в процесі українсько-польського примирення»* змістовно аналізується система політичних поглядів та аспекти політичної діяльності Б. Осадчука з налагодження примирення між українцями і поляками. Проаналізовано погляди українського публіциста щодо конфігурації українсько-польських відносин у структурі регіональної системи безпеки впродовж різних історичних періодів. Попри минулі протистояння між

українцями та поляками, саме їх кооперація мала стати основою для нової системи регіональної безпеки.

У біполярний період міжнародних відносин політична лінія «Культури» та її публіцистів передбачала налагодження стосунків Польщі зі східними сусідами, найперше українцями, координацію спільних дій для протистояння більшовизму та здобуття незалежності. Підкреслюємо особливе значення Декларації в українській справі 1977 р. У постсоціалістичний період акцентувалося на інтенсифікації співробітництва та реалізації проєктів регіональної інтеграції, основою яких мала стати українсько-польська кооперація. Прикладом такого проєкту було Міжмор'я. Аналізуючи діяльність Б. Осадчука, маємо підстави стверджувати, що у його політичній думці подібні геополітичні концепції превалювали над ідеєю європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Б. Осадчук особисто не розробляв концепції розв'язання проблеми українсько-польського кордону, проте, на нашу думку, у політичній стратегії «Культури» цей елемент був першочерговим як частина процесу примирення. Тому на сторінках часопису вже у початкові роки точилися дискусії з приводу територіальних меж українців і поляків. Можемо виокремити дві основні концепції: федералістську та концепцію їх непорушності. Завдяки серії статей Ю. Мєрошевського впродовж 1970-х рр. закріплюється сприйняття у свідомості польської еміграції принципу статус-кво, тобто визнання умов, встановлених Ялтинсько-Потсдамською системою міжнародних відносин. Б. Осадчук наголошував, що остаточне утвердження цього принципу запобігло війні між українцями та поляками та сприяло подальшій нормалізації відносин.

Важливим елементом у процесі українсько-польського примирення вважаємо питання стану національних меншин. Впродовж історії простежуємо асиметричність становища українців і поляків у різних державних утвореннях. Особливо загострила ситуацію помилкова національна політика II Речі Посполитої, яка спрямовувалася на утиски меншин, зокрема й української.

Аналізуючи період радянського поневолення, Б. Осадчук покладав надії на зміну ставлення до української меншини у польських представницьких органах в екзилі шляхом надання представництва, однак помилки національної політики в умовах антибільшовицької боротьби зберігалися. В соціалістичній Польщі та УРСР тоталітарний режим застосовував злочинні механізми депортацій населення в рамках операцій, таких як акція «Вісла». Український публіцист вважав, що змінити ситуацію зможе тільки політика незалежних і демократичних України та Польщі, тому вітав Договір між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 1992 р., який закладав потрібні законодавчі механізми.

Українсько-польські відносини внаслідок численних протистоянь отримали значний баласт негативних міфів і стереотипів. Необхідно підкреслити, що їх генезу варто шукати ще з періоду козацьких повстань, що призвели до ослаблення та розпаду І Речі Посполитої. Надалі інструменталізація історії радянським режимом сприяла штучному нагромадженню міфів і стереотипів. Яскравим прикладом впливу пропаганди з метою погіршення українсько-польських стосунків була так звана «справа Оберлендера» в 1960-х рр. Б. Осадчук активно розвінчував негативні міфи та стереотипи, пропонував розвивати фахову дискусію стосовно історичної пам'яті серед експертів. У політичній думці публіциста простежуємо механізм розв'язання проблеми: дискусії повинні були проводитися на експертному рівні серед спеціалістів, а згодом переноситися в суспільну площину шляхом популяризації напрацьованих ідей. Разом із зусиллями з захисту прав національних меншин така діяльність сприяла конструюванню позитивного образу українця і поляка в суспільній свідомості обох народів.

У Розділі 3 «Вплив ідей Богдана Осадчука і середовища часопису «Культура» на сучасний стан українсько-польських відносин» розглядається процес включення рекомендацій і концепцій українського публіциста та редакції місячника, з яким він активно співпрацював, в програми опозиційних

сил в соціалістичній Польщі, а згодом в польську східну політику. Аналітика Б. Осадчука дозволяє простежити рух українсько-польських відносин періоду незалежності до рівня стратегічного партнерства. Остаточно закріплюється розв'язання питання кордону та позитивно регулюються відносини у сфері національних меншин. Натомість згідно з баченням Б. Осадчука, так і не було реалізовано якісного підходу до побудови міцної системи безпеки у регіоні, що мала ґрунтуватися на основі українсько-польського зближення та подальшій інтеграції. Польща активно сприяє євроінтеграційному поступу України та надає їй всебічну підтримку в протидії сучасній російській агресії. Поряд з цим, залишаються невирішеними окремі питання у сфері історичної пам'яті у двосторонніх відносинах, що дозволяє нам вказувати на особливу чутливість даного компонента в структурі процесу примирення. Надано рекомендації кроків для покращення українсько-польських відносин згідно з поглядами Б. Осадчука.

У *Висновках*, узагальнюючи теоретичні підходи до проблеми, дано глибоке визначення поняттю примирення: це необхідний елемент успішного миробудівництва, який може бути стимульований державними структурами, але повинен бути реалізований за посередництва інститутів громадянського суспільства, та який полягає у довготерміновому процесі переходу від негативного (нестабільного, неміцного) до позитивного (стабільного, міцного, справедливого) миру, у встановленні взаємного діалогу, у прийнятті та погодженні обох суспільств з умовами мирного врегулювання, глибокому переосмисленні двосторонніх відносин, відмові від реваншу, подоланні історичних міфів і негативних стереотипів, взаємному прощенні, вихованні культурі миру, розробці проєктів співробітництва, – і має на меті усунення глибинних причин конфронтації та недопущення повторення двосторонніх конфліктів. Проаналізовано суспільно-політичну діяльність Б. Осадчука, спрямовану на реалізацію українсько-польського примирення. Визначено такі аспекти його діяльності, як інформаційно-агітаційну, посередницьку та

публіцистичну, що найперше були пов'язані з його співпрацею з часописом «Культура». Оскільки процес міжнаціонального примирення є тривалим і складним, то результати дослідження дозволяють простежити узагальнену модель українсько-польського примирення, засновану на ідеях Б. Осадчука, що включає конфігурації українсько-польських відносин в системі регіональної безпеки в ЦСЄ, підтримку принципу непорушності українсько-польського кордону, запропоновані українським публіцистом шляхи та механізми врегулювання питання національних меншин, приклади розвінчування негативних міфів і стереотипів у двосторонніх взаєминах. Акцентовано на впливі ідей Б. Осадчука і середовища часопису «Культура» на характер відносин між незалежними Україною і Польщею.

Наукова новизна кваліфікаційної наукової праці полягає в тому, що вона є першим комплексним дослідженням політичної думки та суспільно-політичної діяльності Б. Осадчука щодо налагодження українсько-польського примирення, дисертант пропонує системну модель бачення українського публіциста.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що положення та висновки дисертації можуть застосовуватися для подальшого дослідження наукової проблематики миру і примирення, історії та сучасного стану українсько-польських відносин.

Ключові слова: українсько-польське примирення, українсько-польські відносини, мир, Центрально-Східна Європа, система регіональної безпеки, українсько-польський кордон, національна меншина, негативний міф, негативний стереотип.

SUMMARY

Lodyn P.Z. Ukrainian-Polish reconciliation in the social and political activities of Bohdan Osadchuk. Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of the PhD (Political Science) in speciality 23.00.02. – Political Institutes and Processes. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The dissertation examines the views and socio-political activities of the famous Ukrainian scholar and public figure in exile Bohdan Osadchuk in the context of Ukrainian-Polish reconciliation after the Second World War. In particular, it focuses on his long-term cooperation with the Polish emigration periodical «Kultura» edited by Jerzy Giedroyc, where the program of the international reconciliation in the region was formed. He collaborated on a regular basis with the Polish The Ukrainian publicist helped to establish contacts between «Kultura» and Ukrainian emigrants, widely disseminated the ideas and concepts of the periodical amongst the Western media. During the period of independence, he published his analytical thoughts about the Ukrainian-Polish relations in domestic and foreign periodicals.

The importance and relevance of the research consist in the fact that the Ukrainian-Polish reconciliation was important for maintaining stability and security in Central and Eastern Europe, as it created the preconditions for overcoming totalitarianism, Soviet enslavement and gaining independence and ensuring the democratic development of the peoples of the region. Under the conditions of Russian military aggression, reconciliation between the Ukrainian and Polish peoples is becoming an additional factor in strengthening global democracy in the face of growing aggressive authoritarianism. B. Osadchuk's social and political activity has not been the subject of a comprehensive study in the national science earlier. This made us to choose the Ukrainian-Polish reconciliation in the social and political activities of B. Osadchuk as a subject of our research.

It should be noted that there is a special scientific discipline that studies the process of peace in Western political science. In Ukraine, this area has been insufficiently studied, despite the long history of international conflicts in the region. The current neo-imperial Russian aggression against Ukraine stimulates the need to prevent conflicts between Ukrainians and Poles and strengthen the Ukrainian-Polish

cooperation. Therefore, the social, political and scientific significance of reconciliation processes determines the relevance of the study.

Therefore, the social, political and scientific significance of the reconciliation processes determines methods used in this research and described in the *Introduction*; its topicality is determined by the obtained results. The practical value of the scientific work, the author's personal contribution and the approbation of the research results are shown. The structure of the dissertation is characterized.

In *Chapter I «Theoretical and Methodological Foundations of the Research and the Source Base»*, a special attention is given to the analysis of the modern theoretical approaches and practices of the peace process. The peculiarities of socio-psychological, philosophical and political science approaches to the reconciliation processes are also emphasized. The notions of negative and positive peace are distinguished; the main actors of the peace process and aspects of their activity are determined. The basic notions of the study are defined: «peace», «reconciliation», «peacebuilding», «security», «political myth», «political stereotype» and so on. The general characteristic of literature of the research is given.

In *Chapter II «Bohdan Osadchuks' Contribution to the Process of the Ukrainian-Polish Reconciliation»*, it is meaningfully analyzed the system of political views and aspects of B. Osadchuk's social and political activities in the course of establishing reconciliation between the Ukrainians and the Poles. The paper analyzes views of the Ukrainian publicist concerning the Ukrainian-Polish relations' configuration in the structure of the regional security system during different historical periods. Despite the past of confrontation between Ukrainians and Poles, their cooperation could form the basis for a new system of regional security.

Therefore, in the bipolar world, the political line of the «Kultura» and its publicists envisaged the relationship-building between Poland and its eastern neighbors, especially Ukrainians, the coordination of joint initiatives to oppose Bolshevism and gain independence. We underline the special significance of the Declaration in the Ukrainian issue of 1977. In the post-Soviet period, the emphasis

was made on intensifying cooperation and implementing regional integration projects, which were to be based on the Ukrainian-Polish cooperation. The example of such project was the Intermarium. Analyzing B. Osadchuk's activities, we have reason to believe that in his political thought, such geopolitical concepts prevailed over the idea of Ukraine's European and Euro-Atlantic integration.

Although B. Osadchuk did not personally develop the concept of solving the problem of the Ukrainian-Polish border, in our opinion, the political strategy of the «Kultura» had this element as paramount part of the reconciliation process. Therefore, during the initial years of the periodical, there were discussions on its pages about the territorial boundaries of Ukrainians and Poles. In this context, the two main concepts should be allocated: the federalist one and the concept of their inviolability. Thanks to a series of articles by Yu. Meroshevsky during the 1970s, the perception of the status quo principle was consolidated in the minds of Polish emigrants, i.e. the recognition of the conditions established by the Yalta-Potsdam system of international relations. B. Osadchuk stressed that the final adoption of this principle prevented the war between Ukrainians and Poles and contributed to the further normalization of their relations.

We consider that the issue of the national minorities' position is an important element in the process of Ukrainian-Polish reconciliation. Throughout history, we can trace an asymmetry position of Ukrainians and Poles in various state formations. The situation was especially aggravated by the wrong national policy of the II Rzeczpospolita, which aimed at the oppression of minorities, including the Ukrainian one. Analyzing the period of Soviet enslavement, B. Osadchuk hoped to change the attitude to the Ukrainian minority among the Polish exile representatives providing participation, but the mistakes of national policy in the conditions of the anti-Bolshevik struggle remained. In the communist Poland and the Ukrainian SSR, the Soviet totalitarian regime used its criminal mechanisms of population deportation as part of operations, such as the Vistula operation. The Ukrainian publicist believed that only the policies of independent and democratic Ukraine and Poland could

change the situation, so he approved the 1992 Agreement between Ukraine and the Republic of Poland on Good Neighborliness, Friendly Relations and Cooperation, which established the necessary legislative mechanisms.

As a result of numerous confrontations, Ukrainian-Polish relations have received a significant load of negative myths and stereotypes. It should be emphasized that their genesis is traced back to the period of the Cossack uprisings, which weakened and disintegrated the I Rzeczpospolita. Later, the instrumentalization of history by the Soviet regime contributed to the artificial accumulation of myths and stereotypes. A clear example of the propaganda influence aimed at deteriorating the Ukrainian-Polish relations was the so-called «Oberlander case» in the 1960s. B. Osadchuk actively uncrowned the negative myths and stereotypes, proposed to develop an expert discussion concerning historical memory. In the political thought of the publicist, we can trace the mechanism for solving the problem: discussions were to be held at the expert level among specialists, and then transferred to the public sphere by popularising the ideas developed. Along with efforts to protect the rights of national minorities, such activities contributed to constructing a positive image of Ukrainians and Poles in the public consciousness of both nations.

Chapter III «The Influence of Bohdan Osadczuk's and the Environment of the Journal Kultura Ideas on the Current State of Ukrainian-Polish Relations» goes on to discuss the process of incorporating the recommendations and concepts of the Ukrainian publicist and the editorial of the monthly, with which he actively collaborated into the programs of opposition forces in socialist Poland, and later into Polish Eastern policy. B. Osadchuk's analysis enables to trace the evolution of the Ukrainian-Polish relations during the period of independence to the level of strategic partnership. The issue of border settlement is finally consolidated and relations in the field of national minorities are positively regulated. However, according to B. Osadchuk's vision, a qualitative approach to building a strong security system in the

region based on the Ukrainian-Polish rapprochement and further integration was not implemented.

Poland actively promotes Ukraine's European integration progress and provides it with the all-round support in counteracting the current Russian aggression. Along with this, certain issues in the field of historical memory in bilateral relations still remain unresolved, which allows us to point out the special sensitivity of this component in the structure of the reconciliation process. Recommendations have been provided for steps to improve Ukrainian-Polish relations according to the views of B. Osadchuk.

Summarizing the theoretical approaches to the problem, we gave a deep definition of the reconciliation concept in the *Conclusions*: it is a necessary element of successful peacebuilding, which can be stimulated by the government agencies, but implemented through the civil society institutions; and this is a long-term transition from the negative (unstable, weak) to the positive (stable, strong, fair) peace. It requires establishing mutual dialogue, accepting and agreeing both societies with the terms of a peaceful settlement, deep rethinking of bilateral relations, refusal of revenge, overcoming historical myths and negative stereotypes, mutual forgiveness, raising the culture of peace, the development of cooperation projects; and it aims at eliminating the root causes of confrontation and preventing the recurrence of bilateral conflicts.

The author analyzes the social and political activity of B. Osadchuk aimed at implementation of Ukrainian-Polish reconciliation. The main aspects of his activities which were identified in the research include: the information and propaganda, mediation and journalism, which were primarily related to his collaboration with the periodical «Kultura».

Since international reconciliation is a complex and lengthy process, the results of the study make it possible to trace a generalized model of the Ukrainian-Polish reconciliation, based on the ideas of B. Osadchuk, which includes the configurations of Ukrainian-Polish relations in the regional security system in CEE, following the

principle of the inviolability of the Ukrainian-Polish border, the ways and mechanisms of settlement of national minorities issues, the examples of debunking negative myths and stereotypes in bilateral relations.

Much attention is given to the influence of B. Osadchuk's ideas and the environment of the journal *Kultura* on the nature of relations between independent Ukraine and Poland.

The scientific novelty of the qualifying scientific work is that it is the first comprehensive study of B. Osadchuk's political thought and activity directed on the establishment of Ukrainian-Polish reconciliation. The author presents the system model of the Ukrainian publicist's vision of this issue.

The practical value of the obtained results is that the provisions and conclusions of the thesis can be used for further research of the scientific issues of peace and reconciliation, history and the current state of Ukrainian-Polish relations.

Keywords: Ukrainian-Polish reconciliation, Ukrainian-Polish relations, peace, Central and Eastern Europe, regional security system, Ukrainian-Polish border, national minority, negative myth, negative stereotype.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Лодин П. Подолання негативних міфів і стереотипів українсько-польських відносин у політичній діяльності Богдана Осадчука. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 103, № 12. С. 347-351.
2. Лодин П. Українсько-польське партнерство в системі безпеки Центрально-Східної Європи в політичній думці Богдана Осадчука. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 3 (31). С. 123-131.
3. Лодин П. Співпраця Богдана Осадчука з паризькою «Культурою». *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 5-6 (41-42). С. 126-137.
4. Лодин П. Роль Богдана Осадчука в розробці концепцій інтеграції в регіоні Центрально-Східної Європи. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2017. Вип.11. С. 99-103. ISSN 2312- 1815. Резюме укр., англ., рос. мовами. Випуск англ. мовою.
5. Лодин П. Від Риги до Ялти: розв'язання проблеми українсько-польського кордону в публіцистиці часопису «Культура». *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. Вип.12. С. 221-227.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Łodyn P. Kwestia wpływu idei Jerzego Giedroycia i Bohdana Osadcuka na aktualny stan pojednania polsko-ukraińskiego. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 5 (41), vol. 1. S. 135-141. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.20>.

7. Lodyn P. Yurii Lypa's Black Sea Doctrine and Intermarium According to Bohdan Osadczuk: Main Ideas and Modern Interpretations. *Trimarium. The History and Literature of Central and Eastern European Countries*. 2023. № 3(3), S. 65-82. <https://doi.org/10.55159/tri.2023.0103.03>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Лодин П. Роль Богдана Осадчука в реалізації концепції УЛБ (Україна – Литва – Білорусь) / *Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 4-5 грудня 2015 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2015. С. 122-125.

9. Лодин П. Політичний контекст «справи Оберлендера»: суть процесу та встановлення історичної правди на сторінках «Kultury». *Особистість, суспільство, політика: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. / За ред. С.Терепищого, Ю. Будник, В.Грасимовича, О.Познія. Ч.2*. Люблін: WSEI, 2015. С. 119-121.

10. Lodyn P. The problem of the relationship between the Ukrainian and Russian emigration in the vision of Bohdan Osadchuk. *Warsaw East European Conference 2015. Russia and its Neighbors. Abstracts*. Bibliotheca Europae Orientalis XLIV. Parva 10. Warsaw, 2015. P. 17-18.

11. Лодин П. Основні актори процесу примирення: характеристика діяльності / *VII Національний конвент: матеріали Національного конвенту Міжнародної асоціації студентів політичної науки (Одеса, 21 – 22 квітня 2017 р.)* / за заг. ред. Я. Телешуна, Д. Яковлева. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 191-194.

12. Лодин П. Концептуалізація простору УЛБ (Україна – Литва – Білорусь) у паризькій «Культурі» / *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 р.)*. Івано-Франківськ, 2017. С. 174-178.

13. Лодин П. *Contra principium divide et impera: Богдан Осадчук і проблема національних меншин у структурі українсько-польського примирення / Тези доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не)забуття» (м. Рівне, 30–31 березня 2017 р.).*

14. Lodyn P. Johan Galtung as a pioneer of peace study: the main aspects of his theory. *Proceedings of IV International scientific conference «Perspective scientific research»*. Morrisville: Lulu Press, 2017. P. 230-233.

Праці, що додатково відображають результати дослідження:

15. Лодин П. Проблема прав людини і національних меншин в українсько-польських відносинах крізь призму поглядів Богдана Осадчука / *Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa* / red. T. Lachowski, V. Mazurenko. Łódź-Olsztyn: Uniwersytet Łódzki, Bookmarked Publishing & Editing, 2017. S. 203-211.

16. Lodyn P. Correspondence 1950-2000, Jerzy Giedroyc, Bohdan Osadchuk, Ed. by Bogumila Berdykhovska and Marek Zhebrovsky. Review. *Ante Portas – Security Studies*. Ostrowiec Świętokrzyski, 2020. No 2(15). P. 221-223. DOI: 10.33674/1202013.

17. Лодин П. Українсько-польське примирення в політичній думці Богдана Осадчука. *Polskie Studia. W serii «30 tomów na 30-lecie Studium» - tom No 22/30*. Warszawa: Studium Europy Wschodniej UW, 2021. S. 499-519. ISSN 2543-624.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ І СТАН ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ.....	26
1.1. Концептуальні засади наукової розробки проблематики миру і примирення.....	26
1.2. Понятійно-категоріальний апарат і джерельна база дослідження.....	46
Висновки до Розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ БОГДАНА ОСАДЧУКА В ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИМИРЕННЯ.....	67
2.1. Розробка Богданом Осадчуком нової системи безпеки та захисту кордонів Центрально-Східної Європи.....	67
2.2. Конструювання позитивного образу українця і поляка у суспільно-політичній діяльності Богдана Осадчука.....	100
Висновки до Розділу 2.....	128
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ІДЕЙ БОГДАНА ОСАДЧУКА І СЕРЕДОВИЩА ЧАСОПISУ «КУЛЬТУРА» НА СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН.....	131
3.1. Аналіз Богданом Осадчуком процесу встановлення стратегічного партнерства між Україною і Польщею (1989 – поч. 2000-х рр.)	131
3.2. Українсько-польські відносини в умовах євроінтеграційних процесів та російської агресії в регіоні.....	151
Висновки до Розділу 3.....	174
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	183
ДОДАТКИ.....	231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НДР – Німецька Демократична Республіка

НТШ – Наукове товариство імені Шевченка

ПНР – Польська Народна Республіка

ПОРП – Польська об'єднана робітничка партія

РП – Республіка Польща

СхП – Східне Партнерство

УЛБ – Україна-Литва-Білорусь

УРДП – Українська революційно-демократична партія

УСКТ – Українське суспільно-культурне товариство

ЦСЄ – Центральна-Східна Європа

СВОС – Centrum Badań Opinii Społecznej (Центр дослідження громадської думки)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Центральна-Східна Європа – це регіон, який знаходиться на стику проникнення різних цивілізаційних впливів. Дезінтеграція імперських укладів та паралельно з цим активні процеси націєтворення на відповідних теренах відбувалися на фоні глобальних військових конфліктів. Накладання одне на одного антагоністичних культурних, релігійних, національних чинників поряд із нестабільним міжнародним становищем та втручанням великих гравців слугували підґрунтям для виникнення постійних регіональних протистоянь різного масштабу та рівня ескалації.

Українці та поляки є найбільшими народами ЦСЄ, що займають значні території. Сусідство поряд і описані вище чинники детермінували складну спільну історію, в якій превалювали власне періоди конфронтації. Це слугувало нагромадженню негативних образів Іншого, формуванню негативних міфів і стереотипів, наративів, що перешкоджали можливості порозуміння. Апогей українсько-польського протистояння припав на період Другої світової війни, що, здавалося, унеможлилював майбутній процес налагодження білатеральних відносин.

Водночас нова геополітична ситуація, що склалася для регіону ЦСЄ внаслідок формування післявоєнної біполярної системи міжнародних відносин, заклала можливості для початку процесу примирення – втрата польського та українського суверенітету і підпорядкування радянському диктату дозволяло розглядати перспективи українсько-польського зближення задля налагодження спільної антитоталітарної боротьби. Попри існування офіційних перемовин між представниками обох владних структур в екзилі, основну роль у процесі примирення, як вважаємо, відіграла неофіційна дипломатія – ініціаторами і головними акторами українсько-польського діалогу виступили інтелектуальні еліти в еміграції. Центральним осередком гуртування таких інтелектуалів став польський еміграційний часопис «Культура», що видавався з 1947 по 2000 рр. у

Римі, а згодом Мезон-Ляфіт (поблизу Парижу) у редакції Єжи Гедройця. Програма «Культури» передбачала антитоталітарну боротьбу мирними методами та налагодження примирення Польщі зі сусідніми народами – найперше українцями, білорусами, литовцями. Основним зв'язковим редактора з українського боку був український історик, політолог, публіцист Богдан Осадчук (1920-2011 рр.), котрий також ретранслював ідеї часопису у європейському медіапросторі.

Наукова актуальність теми дисертації обумовлена відсутністю комплексного дослідження суспільно-політичної діяльності українського еміграційного діяча щодо налагодження українсько-польського примирення, важливості систематизації та узагальнення його поглядів на зазначену проблему. Суспільно-політичну актуальність детермінує сьогодення ситуація в регіоні ЦСЄ, пов'язана з російською агресією, потребою теоретичного обґрунтування необхідності розширення українсько-польської співпраці задля зміцнення безпеки України і протидії зовнішньому агресору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснене в рамках держбюджетної теми кафедри політичних інститутів і процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Мирний процес міжнародного конфлікту: методологія та імплементація» (державний реєстраційний номер 0113U000187).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в з'ясуванні особливостей політичних поглядів і діяльності Б. Осадчука та ролі суспільно-політичного діяча в налагодженні процесу українсько-польського примирення.

Поставлена мета вимагала вирішення наступних *завдань*:

– Узагальнити сучасні наукові підходи до теорії та практики мирного процесу, проаналізувати основні наукові праці, пов'язані з теорією дослідження.

- Систематизувати джерельну базу поглядів та аспектів діяльності Б. Осадчука щодо налагодження міжнаціонального примирення.

- Проаналізувати розробку Б. Осадчуком нової системи міжнародної безпеки в регіоні ЦСЄ.

- Визначити основні концепції розв’язання проблеми повоєнних кордонів та обґрунтування принципу їх непорушності у публікаціях часопису «Культура».

- Дослідити погляди Б. Осадчука на проблему лібералізації політики щодо національних меншин в контексті поліпшення українсько-польських відносин.

- Оцінити роль Б. Осадчука в подоланні історичних міфів та розвінчуванні негативних стереотипів в суспільній свідомості українців і поляків.

- Простежити кореляцію між поглядами Б. Осадчука на проблему міжнаціонального примирення та ідейними засадами, що лежать в основі сучасних відносин між незалежними Україною і Польщею.

Об’єкт дослідження – процес українсько-польського примирення після Другої світової війни.

Предмет дослідження – роль і місце українсько-польського примирення в суспільно-політичній діяльності Б. Осадчука.

Хронологічні рамки. Нижня межа дослідження – кінець IX ст., період формування Київської Русі та польського князівства династії П’ястів, обумовлена історичним часом, з якого розпочинається відлік українсько-польських відносин в аналізі Б. Осадчука. Верхня межа – липень 2023 р., обумовлена вшануванням 80-ї річниці Волинської трагедії.

Методи дослідження. Методологічною основою для вивчення теоретичних поглядів Б. Осадчука та його практичної діяльності в справі українсько-польського примирення став *біхевіоризм*. *Системний підхід* дозволив узагальнити суспільно-політичну діяльність Б. Осадчука у формі

комплексної моделі українсько-польського примирення. *Структурно-функціональний метод* допоміг розглянути, яким чином взаємозв'язані частини цієї моделі, такі як побудова нової системи регіональної безпеки в ЦСЄ та необхідність забезпечення принципу непорушності кордонів, реалізація прав національних меншин та подолання негативних міфів і стереотипів, а також які їх функції у процесі налагодження міжнаціонального примирення. Для цього щодо масиву публіцистичних текстів Б. Осадчука був застосований *івент-аналіз*, що допоміг виокремити відповідні слова-маркери та на їх основі простежити перебіг процесу примирення. Поєднання політичних теорій і концепцій, потреби використання елементів *політологічного, історичного та філософського аналізу*, а також знань з *теорії міжнародних відносин та журналістики* вимагало застосування *міждисциплінарного підходу*. *Метод ситуативного аналізу* дозволив детально проаналізувати унікальні особливості процесу українсько-польського примирення, а *компаративний метод* допоміг частково поглянути на його схожість і відмінності з процесом польсько-німецького примирення. З допомогою *проблемно-хронологічного методу* погляди Б. Осадчука на визначені аспекти двостороннього примирення було структуровано відповідно до історичної хронології подій та розвитку процесів.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в наступному:

Уперше:

– комплексно досліджено політичну думку й аспекти суспільно-політичної діяльності Б. Осадчука, зокрема як радника президентів України та Польщі, щодо налагодження українсько-польського примирення, представлено системну модель його бачення зі структурними елементами: регіональна система безпеки, проблема українсько-польського кордону, питання національних меншин, усунення негативних міфів і стереотипів;

- виокремлено напрями співробітництва Б. Осадчука з часописом «Культура», а саме інформаційно-агітаційну, посередницьку та публіцистичну діяльність;

- систематизовано погляди Б. Осадчука щодо конфігурації українсько-польських відносин у структурі регіональної системи безпеки впродовж різних історично-часових періодів;

- визначено механізми подолання негативних міфів і стереотипів, запропоновані Б. Осадчуком.

- надано рекомендації для покращення українсько-польських відносин, ґрунтуючись на політичній думці та спадщині суспільно-політичної діяльності Б. Осадчука.

Поглиблено:

- теоретичну базу для вітчизняних досліджень мирних процесів шляхом систематизації та введення в науковий дискурс основних положень новітніх напрацювань у західній науці;

- виокремлено фактори, що впливали на процес українсько-польського примирення у біполярний період та продовжують впливати на сучасному етапі.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження впливу ідей Б. Осадчука та часопису «Культура» на формування програм опозиційних середовищ, а також подальшу стратегію розвитку відносин між незалежними Україною та Польщею.

Практична цінність дослідження визначається безпосереднім зв'язком його результатів із практикою викладання курсів, призначених для студентів спеціальностей «політологія», «міжнародні відносини», «історія». Аналітичні висновки дисертації щодо оцінки українсько-польських відносин та системи регіональної безпеки можуть бути використані у забезпеченні роботи українського МЗС, структур інформаційної політики та сектору безпеки держави.

Особистий внесок здобувача. Автором особисто проведений аналіз літератури, визначена тема і завдання дослідження, зібрано й опрацьовано джерельну базу. Самостійно сформульовані висновки, написані та оформлені усі розділи дисертації.

Апробація результатів дослідження здійснена шляхом обговорення на засіданнях кафедри політичних інститутів і процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, а також на Східній Школі Зимовій (м. Варшава, м. Вроцлав, Республіка Польща, 1-14 березня 2014 р.), Польсько-німецько-українській школі імені Богдана Осадчука (м. Вроцлав, Республіка Польща, 8-14 грудня 2014 р.), Східній Школі Літній (м. Варшава, Республіка Польща, 1-21 липня 2016 р.); Двадцять шостій науковій конференції Наукового товариства імені Шевченка (м. Івано-Франківськ, 23-24 березня 2015 р.), XXIII Міжнародному славістичному колоквиумі (м. Львів, 21-22 травня 2015 р.), I і III Міжнародній науковій конференції «Українсько-польські відносини в контексті суспільно-політичних і етнокультурних процесів в Центральній-Східній Європі (XX – поч. XXI століття)» (м. Львів, 27 травня 2015 р. і 24 травня 2017 р.), XII Варшавській східноєвропейській конференції (м. Варшава, Республіка Польща, 10-13 липня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень» (м. Одеса, 4-5 грудня 2015 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість, суспільство, політика» (м. Люблін, Республіка Польща, 15-16 лютого 2016 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Європейська інтеграція: механізми асоціації України» (м. Івано-Франківськ, 26 травня 2016 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не)забуття» (м. Рівне, 30-31 березня 2017 р.), VII національному конвентові (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.), Міжнародній науковій конференції «Польсько-українські відносини. Аналіз співробітництва з нагоди 25-ї річниці підписання договору про добросусідство» (м. Вроцлав, Республіка Польща, 1 червня 2017 р.),

Міжнародній науковій конференції «Міжмор'я у ХХІ столітті: бачення, архітектура, можливості» (м. Варшава, Республіка Польща, 6-7 липня 2017 р.), Міжнародній науковій конференції «Права людини та національна ідентичність в контексті процесу європейської інтеграції України» (м. Лодзь, Республіка Польща, 15-16 вересня 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри» (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 р.), Міжнародній науковій конференції «Українсько-польські відносини на тлі суспільно-політичних і культурних процесів в Центрально-Східній Європі (ХХ–ХХІ століття)» (м. Харків, 30 листопада-1 грудня 2017 р.), Міжнародній науковій конференції «Російсько-українська війна 2022-2023. Джерела, причини, напрям та наслідки» (м. Островець-Свєнтокшиський, Республіка Польща, 15-16 червня 2023 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження показані у 17 публікаціях автора, з них 5 наукових статей у фахових наукових виданнях, 2 статті в іноземних періодичних виданнях (Республіка Польща), 3 статті в інших наукових виданнях, 7 публікацій у збірниках тез конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, трьох розділів, поділених на шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (497 позицій), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з яких 182 сторінки – основна частина роботи, 47 сторінок – список використаних джерел і літератури, 5 сторінок – додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ І СТАН ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

1.1. Концептуальні засади наукової розробки проблематики миру і примирення

Збереження миру залишається однією з найважливіших глобальних проблем сучасної цивілізації. Неефективність миротворчих операцій під егідою міжнародних організацій свідчить, що будівництво довгострокового міцного миру можливе тільки завдяки процесам примирення. Тому суспільна та наукова актуальність детермінує значення аналізу мирних процесів як предметного поля для дослідників. Сучасний міждисциплінарний підхід дозволяє широко охопити цю проблематику, застосовуючи наукові результати досліджень із політології, історії, теорії міжнародних відносин, соціології, соціальної психології, філософії, економіки тощо.

Дослідження миру виникло на перехресті мирного активізму і появи сучасної суспільної науки. Хоча питання війни й миру завжди було ключовим у сфері міжнародних відносин, проте лише в 1950-их роках зароджується систематичне вивчення умов миру як спеціального академічного поля і навіть окремої дисципліни [262, р. 146]. У цей же період концептуального осмислення проблем миру і примирення активізується публіцистична і громадсько-політична діяльність Б. Осадчука щодо налагодження українсько-польських відносин.

Можемо окреслити кілька етапів формування наукової дисципліни дослідження миру після Другої світової війни. У період 1945-1955 рр. увага дослідників концентрувалася на проблемах фашизму, націоналізму, шовінізму, які розглядалися в рамках суспільної психології. Приблизно з 1956 по 1967 рр. власне відбулося формування наукової дисципліни дослідження миру, обумовлене тодішнім міжнародним середовищем, гонкою озброєнь, назріванням небезпеки ядерного конфлікту. Постають дослідницькі наукові

інституції в Північній Америці та Європі. Врешті, з 1968 р. окрім традиційного напрямку, спрямованого на аналіз гонки озброєнь, проблеми роззброєння та конфліктів, з'являється новітній підхід, що стосувався ширшої проблематики – питань розвитку, суспільно-економічної відсталості, конфлікту Північ-Південь. Традиційній концепції негативного миру протиставляється концепція позитивного миру [161, с. 56-57].

Американські дослідники Лінда Гроф та Пол Смокер пропонують наступні етапи еволюції розуміння концепції миру:

– *мир як відсутність війни* – підхід стосується як конфліктів між державами, так і всередині них, тобто громадянських війн;

– *мир як баланс сил у міжнародній системі* – модифікована ідея миру як відсутності війни, що розглядає мир як динамічний баланс, який включає політичні, соціальні, культурні, технологічні фактори, настання війни вбачається наслідком порушення балансу;

– *мир як негативний мир (відсутність війни) і позитивний мир (відсутність насилля)* – модель Й. Галтунга, що розглядає мир як цілісність негативного і позитивного миру;

– *феміністичний мир: мікро- і макрорівні миру* – визначення миру включає не тільки усунення на макрорівні організованого насильства, такого як війна, а і подолання на мікрорівні неорганізованого насильства, такого як згвалтування на війні або вдома;

– *цілісний Гея-мир^{1*}: мир із довкіллям* – мир із навколишнім середовищем вбачається як центральний елемент у цій цілісній теорії миру, в якій людина розглядається як один із багатьох видів, що населяють Землю, доля планети розглядається як найбільш важлива мета;

– *цілісний внутрішній і зовнішній мир* – модель розглядає внутрішній, езотеричний (духовний) мир як основоположний, всі аспекти зовнішнього

^{1*} Гея – у грецькій античній міфології богиня Землі.

миру, від людини до рівня навколишнього середовища, повинні базуватися на внутрішньому мирі [265].

Сучасні дослідники Йоган Галтунг і Ян Оберг, систематизувавши всі уявлення про мир протягом людської історії, виділили 20 основних концепцій: давньоєврейська «*shalom*»; християнська «*agape*»; грецька, антична «*eirene*»; римська «*pacis*»; арабська «*islam*»; індуська «*ahimsa*»; гандійська «*ahimsa*» і «*satyagraha*»; буддистська «*Золота Середина*» або «*Chung Yung*»; китайська «*ho p'ing*», «*p'ing ho*» і «*ai*»; японська «*heiwa*» і «*wahei*»; мир як відсутність війни; мир як договори, угоди, федералізм; мир через (міжнародне) право; мир через суспільний договір і державне утворення (*state formation*); мир через соціалізм і безкласове суспільство; мир через соціальне урівноваження (*societal equilibrium*); мир через баланс сили / або страху; мир через справедливість або рівність; мир через ненасильство; мир як позитивний мир [256, s. 268].

Характеризуючи відносини між політичними акторами за критерієм конфліктності / миру, дослідники пропонують шкалу станів. Так, директор Центру стратегічних досліджень і миру Майкл Люнд виділяє три види миру, а саме тривалий, стабільний і нестабільний мир. Тривалий мир характеризується повною відсутністю конфліктних тенденцій, коли жодна група не прагне до деструктивних змін, що могли б загрожувати стабільності держави чи іншої територіальної одиниці. Стабільний мир – це ситуація, коли існують певні напруження, проте держава їх контролює. Нестабільний мир позначений латентною загрозою конфлікту, при якій ситуація ще не переростає в активне протистояння, проте ризик вибуху зберігається. Кенет Боулдінг, у свою чергу, розглядає чотири можливі стани міждержавних відносин: два мирні та два конфліктні. У межах мирних станів він розрізняє: нетривалий мир, при якому мирне співіснування є нормою, але існує загроза війни, що відповідає умовам холодної війни та гонки озброєнь; тривалий мир, коли ймовірність війни настільки низька, що вона практично не враховується у взаємних відносинах і політичних стратегіях [161, с. 25-26].

Як вважав Раймон Арон, мир приймає різні форми, що є фактично варіаціями міжнародного порядку: мир, ґрунтований на могутності – заснований на рівновазі або гегемонії (сила політичних одиниць виражаються через домінацію однієї з них) чи імперський (сили політичних одиниць пригноблені внаслідок величезної переваги однієї з них); мир, ґрунтований на страху, безпомічності (також зумовлюваний могутністю, але між політичними одиницями, що мають здатність взаємного завдання фатального удару – тому, в певному сенсі, мир виникає власне з немічності); мир, ґрунтований на заспокоєнні (загальній довірі та задоволенні); а також так званий американський мир (поєднання гегемонії з політикою добросусідства) [184, с. 197-226].

Р. Арон був одним з ініціаторів Конгресу Свободи Культури в Західному Берліні в 1950 р. – форуму, що зібрав західних інтелектуалів для обговорення проблеми протистояння комуністичним впливам. Зустріч на заході Б. Осадчука із Є. Гедройцем та Юзефом Чапським послугувала для українського діяча еміграції поштовхом до налагодження співробітництва зі суспільно-політичним осередком «Культури» [5, с. 45; 40, с. 15].

У контексті еволюції сучасних підходів до дослідження мирних процесів доцільно звернути увагу на виникнення після Другої світової війни наукової дисципліни – *полемології*. Даний термін був запропонований французьким дослідником Гастоном Бутулем. Як галузь досліджень наукова дисципліна передбачала вивчення воєн та збройних конфліктів минулого, сьогодення і майбутнього; пояснювала причини, джерела й умови збройних конфліктів, аналізувала їх природу в часі та просторі, вивчала їх циклічність, інтенсивність, розмір, масштаб, причинно-наслідкові зв'язки та класифікацію. Г. Бутуль виокремлював три частини полемології:

- Загальна соціологія війни – дослідження ритмів ворожості.
- Етіологія воєн – вивчення структурних, кон'юнктурних і випадкових причин воєн (використовуючи фактори вірулентності).

– Розвідка – дослідження загрози війни в певний час (використовуючи полемологічні барометри) [225, р. 41-42].

Поряд з цим, варто згадати про термін *іренологія*, яку визначають як науку про мир. Вона формується приблизно в той же час, що і полемологія (близько 1945 р.), коли одночасно в США виникає наукова галузь – *дослідження миру* (*peace research*). Окрема дисципліна, що має також німецьку назву *Friedensforschung*, розроблялася зокрема Карлом Кейзером. Власне джерела іренології пов'язують з працею діяча міжнародного руху за мир Івана Бліоха «Майбутня війна і її економічні наслідки». Особливий її розвиток припав на 1970-ті рр., коли іренологія стала однією з найбільш міждисциплінарних гілок наук про безпеку. Ця наука ґрунтується на дослідженні генези та сутності миру, його значення в житті осіб і людських спільнот, способів і шляхів його побудови та збереження. Іренологія має справу з певними дослідницькими категоріями: право війни, контроль над озброєннями та роззброєнням (у тому числі ядерним), міжнародне втручання та миротворча діяльність, запобігання насильству та мирне вирішення конфліктів, реконструкція зруйнованих відносин, соціологія пацифістських рухів [455, с. 117-120].

Дослідження миру як наукова дисципліна розвивалася внаслідок наукових напрацювань Льюїса Річардсона, Квінсі Райта, Пітирима Сорокіна та постановня низки наукових інституцій, таких як Центр досліджень способів запобігання війни та Міжнародна асоціація дослідження миру. В Стенфордському університеті група вчених в 1950-х рр. ініціювали випуск міждисциплінарного журналу *Journal of Conflict Resolution: A Quarterly for Research Related to War and Peace* [441, с. 363-366].

Окреслені спеціалізовані наукові дисципліни про мир були досить близькими щодо специфіки досліджень, що свідчить про загальну активізацію зацікавлення дослідників до цієї області в зазначений період. Пов'язуємо це зі зміною поглядів на природу війни і миру внаслідок переосмислення глобального військового конфлікту.

Проблематика миру була і залишається неодмінною складовою релігійних доктрин церков. З II пол. XX ст. формується антивоєнний релігійний рух, спрямований на боротьбу за збереження та укріплення миру і міжнародної безпеки, проти військового насильства, мілітаризму, конкретних військових конфліктів. Його суб'єктами стали конфесійні спільноти, релігійні об'єднання й організації, релігійні діячі. Ідеї руху дуже близькі з пацифістськими, релігійні діячі активно брали участь у перших масових заходах прихильників миру: Всесвітньому конгресі в Празі й Парижі (1949 р.), кампанії по зборі підписів під Стокгольмську відозву (1950 р.) із закликом заборонити ядерну зброю тощо.

З 1970-х рр. у православ'ї формується так звана «православна мирологія» («богослов'я миру»). Православні теоретики визначають, що примирення передбачає не згоду і єдність, а насамперед забезпечення діалогу, обміну думками, обговорення важливих питань, орієнтацію на компроміс і відсутність ворожості. Водночас серед усіх церков найбільш цілісне і розроблене вчення про мир запропонувала католицька церква. Римський папа Пій XII (понтіфікат – 1939-1958 рр.) у своїх енцикліках вказував на необхідність молитов за мир – «*Communium interpretes dolorum*» («Розуміння загальних страждань») та «*Optissima Pax*» («Довготерміновий мир»), розв'язання палестинського конфлікту – «*Auspiscia quaedam*» («Деякі ознаки»). Особливо важливою для розуміння католицької концепції миру є енцикліка папи Іоана XXIII (1958-1963 рр.) «*Pacem in terris*» («Мир на Землі»), в якій мир трактувався крізь призму прав і свобод людини, джерелом чого є гідність. Понтифік звертав увагу на обов'язки держави щодо гарантування мовних, освітніх і економічних прав національних меншин, критикував концепцію підтримки миру шляхом озброєння та доктрини балансу сил, єдиною формою розв'язання суперечок вважав мирні засоби у вигляді порозумінь і договорів. Дискусії під час II Ватиканського собору (1962-1965 рр.) засвідчили формування «нового курсу» церкви у трактуванні війни й миру. Підсумком Собору стала пастирська Конституція «*Gaudium et spes*» («Про церкву в сучасному світі»), які містила

формулювання, що лягли в основу «теології миру» католицизму. В енцикліці «*Populum progressio*» («Прогрес людства») папа Павло VI (1963-1978 рр.) зазначав, що мир є не припиненням будь-якої війни і встановленням рівноваги сил, а полягає в дотриманні Божого порядку, що вимагає досягнення справедливості між людьми. Павло VI наголошував на необхідності виховання людей до миру, проголосив 1 січня 1968 р. Всесвітнім днем миру. Папа Іоанн-Павло II (1978-2005 рр.) критикував міжнародну двополярну систему, гонку озброєнь, поширення змагання двох систем на інші країни. Підтримуючи падіння комунізму, він закликав народи ЦСЄ до солідарності, співпраці, взаємного пробачення. У вченні Іоана-Павла II мир є також не просто антитезою війни, а передбачає співпрацю держав і народів, взаємну повагу та безпеку. Понтифік наголошував на ролі ЗМІ в пошуку істини, неприпустимості їх участі в розпалюванні етнічної ненависті і ворожнечі, значенні медіа в налагодженні діалогу і процесі примирення (*це узгоджується з цілями «Культури» щодо побудови міжнаціональних відносин в ЦСЄ - авт.*) [1535, с. 435-443; 335; 440; 448].

Можемо констатувати, що новаторські погляди на проблеми миру і примирення, окреслені в католицьких релігійних концепціях римських пап (особливо Іоана XXIII), вплинули на подальшу трансформацію предмета мирних досліджень. На особливій ролі церкви у покращенні міжнаціональних відносин, обтяжених конфліктами в минулому, наголошував у публіцистиці Б. Осадчук.

На період 1970-1980-их рр. випадає новий етап еволюції субдисциплін дослідження миру і вирішення конфліктів, відбулось їх фактичне злиття в єдину субдисципліну – *дослідження миру і розв'язання конфліктів*. Пріоритетними елементами такого підходу стали: синтез футуристичного бачення дослідниками миру механізмів вирішення конфліктів, їхнього змісту і спрямованості з форматом вирішення конфліктів, дозволяючи реалізацію тих уявлень, які складаються з практичних дій і осмислення теорій миру; зосередження уваги на вивченні безпеки глобальної системи, на аналізі шляхів

вирішення конфліктів на локальному і регіональному рівнях; визнання в контексті національної безпеки легітимної потреби захисту від військових загроз і того, що підґрунтя для насильства створюють також голод, злидні і експлуатація, які кидають виклик підтримці миру на регіональному і глобальному рівнях; облік принципу рівної безпеки, коли зміцнення безпеки однієї держави вимагає посилення безпеки всіх держав.

Центральною фігурою, що вплинула на зміну парадигми до дослідження мирних процесів, вважаємо Й. Галтунга, котрий розширює розуміння миру і конфлікту. Оскільки всі аспекти суспільства і світу залежать один від одного, то індивіди, культури чи спільноти можуть мирно співіснувати, якщо всі мають можливість процвітати і розвиватися, а також задовольняти власні потреби. Тому дослідник розуміє мир не тільки як відсутність насильства, а як «задоволення потреб людей» і визначає такі потреби, як «виживання, добробут, ідентичність/сенси, свобода» [252, р. 5].

Й. Галтунг типологізує насильство/мир таким чином:

- 1) *Пряме насильство/мир*: до природи і людського тіла-розуму-духу.
- 2) *Структурне насильство/мир*: у суспільних та світових просторах, має такі форми, як:
 - *вертикальне структурне насильство*: репресії та експлуатація;
 - *горизонтальне структурне насильство*: фракції надто близькі / надто віддалені;
 - *структурний мир*: свобода та справедливість, адекватна дистанція.
- 3) *Культурне насильство/мир*: легітимізація/делегітимізація насильства [249, р. 12].

Концепція *негативного миру* базується на бінарній аксіологічній опозиції добра (миру) і зла (насилля). При цьому, фіксація стану «без насилля» вже означає звернення до «часу до конфлікту», тобто спроби реконструювати певні аспекти минулого. Такий мир може бути охарактеризований як заснований на базі укладеного перемир'я і такий, що передбачає відносини рівноправ'я, взаємоповаги, соціальної та економічної справедливості між колишніми

учасниками конфлікту. Натомість запропонована Й. Галтунгом концепція *позитивного миру* передбачає значно ширше розуміння. Серед компонентів позитивного миру можемо виокремити наступні: свобода, незалежність, суверенітет, справедливість, недопущення дискримінації (расової, релігійної, культурної тощо), ліквідація національних упереджень та негативних стереотипів (особливо крайнього націоналізму і шовінізму), а також розбіжностей у розвитку (особливо явищ експлуатації); розвиток багатосторонньої та багатогранної міжнародної співпраці, що базується на зростанні довіри, потребі розв'язання спільних проблем (також врегулювання конфліктів інтересів) та спільному захисті цінностей (перш за все, безпеки) [461, s. 134]. Концепція позитивного миру важлива для розуміння розвитку українсько-польських відносин у напрямку примирення, що не обмежувалося лише остаточним завершенням збройного протистояння між сторонами (досягнення негативного миру).

Й. Галтунг розробив *«метод Transcend»*, покликаний до зміни ставлення, поведінки та розбіжностей людей та / або сторін конфлікту. Метод включає три етапи вирішення конфлікту. На першому етапі, до виникнення насильства, необхідним вбачається реалізація стабільних мирних ініціатив, таких як концентрація уваги на скороченні основних причин глибинних конфліктів. До цих причин належать насильницькі культури, насильницькі структури та насильницькі актори. На другому етапі, під час насильства, основна увага приділяється підтримці миру. Норвезький вчений виступає за використання миротворчих операцій ООН, де основна увага повинна концентруватися не тільки на навичках військової та поліційної діяльності, а також на ненасильницьких та посередницьких ініціативах. Крім того, він стверджує, що принаймні 50 % людей, залучених до операцій з підтримки миру, повинні бути жінками. На третьому етапі, після насильства, основну увагу слід приділяти вирішенню, відновленню та примиренню [201; 262].

Й. Галтунг запропонував десять конкретних підходів для формування мирного світу:

1. *Мирний рух*: концепція передбачає включення прихильності до миру у всіх державах та корпораціях, підзвітних мирним програмам.
2. *Усунення війни*: обмеження наступальної зброї, заборона досліджень, розробки, виробництва, розподілу, володіння, користування зброєю.
3. *Глобальне управління*: демократизація ООН через прямі вибори до Генеральної Асамблеї та скасування права вето.
4. *Мирна освіта*: має бути представленою на всіх рівнях шкільної освіти, таких як громадянська освіта, гігієна, сексуальна освіта, знання власної культури.
5. *Мирна журналістика*: ЗМІ також зосереджуються на шляхах виходу з конфлікту, формуванні культури розв'язання проблеми, а не лише доланні насильства.
6. *Ненасилля*: це ненасильницькі способи боротьби за захист власної цілісності й основних потреб, що стає частиною загальних навичок.
7. *Трансформація конфліктів*: знання та навички, що стосуються управління конфліктом, стають частиною підготовки громадян.
8. *Культура миру*: люди обговорюють свою власну культуру, кроки задля того, щоб зробити її більш миролюбною, практикують це.
9. *Основні потреби*: повага до основних потреб кожного, навіть найбільш нужденних, стає основним керівним принципом політики.
10. *Структура миру*: перехід від експлуаторських та репресивних структур щодо гендеру, статі, рас, класів, націй, держав до рівноправності та паритету [252, р. 57].

Послідовник Й. Галтунга Я. Оберг розглядає суспільство як єдність його внутрішнього буття, яке він назвав розвитком, і зовнішнього захисту, певного рівня безпеки. Мир, у такому випадку, є сумою внутрішнього і зовнішнього чинників: мир = внутрішній мир / розвиток + зовнішній мир / безпека. Розвиток має на меті задоволення всіх потреб людей і людського буття, перш за все, чотирьох основних категорій – виживання, добробут, свобода, ідентичність. Тому безпека може бути визначена як можливість задоволення цих чотирьох

категорій у майбутньому. Крім того, Я. Оберг вказує на різницю між наступальним (агресивним) мисленням (*offensive thinking*) і оборонним (*defensive thinking*). Побудову міцного миру і світового порядку необхідно починати з утвердження мирного мислення (*peace thinking*) [256, s. 268; 449, p. 261-263].

Філософський підхід до визначення примирення полягає в наступному:

– Примирення вбачається як політичний процес, що вимагає від учасників змін у власному відношенні до своїх ворогів, спільних зусиль, спрямованих на досягнення миру на основі моральної та політичної рівності, а також шляхом належним чином керованих процесів і розроблених практик; ключовим моментом у примиренні є не вибачення, а довіра (Сесіль Фабре) [243, s. 246-247].

– Оскільки природним процесом є помста і реваншизм, що спираються на конфліктні ідеальні образи націй, історичні кривди, образи, ідеальні простори територій (так звані «сакральні землі»), то примирення є неприродним процесом, що відбувається тільки за свідомої волі і зусиль щодо нього. При цьому, воно включає: 1) визнання буття Іншого як суверенного суб'єкта, його права бути не таким як «ми»; 2) відмову від взаємних домагань, історичного ревізіонізму та реваншизму; визначення спільних вищих цінностей, що обґрунтовують дружнє співіснування (Володимир Волковський) [13, с. 392-393].

Дослідження миру корелюється з питаннями психології. У 1990-х рр. сформувалася навіть окрема гілка психології – психологія миру. Один із чільних представників *соціально-психологічного підходу* Герберт Кельман вважає, що взаємодія між соціальною психологією та дослідженням мирних процесів полягає в припущенні, що війна і мир є у своїй сутності суспільним та міжсуб'єктним процесом. Питання, що в контексті цього виникають, полягають у наступному: як і де соціальна психологія, що діє на рівні індивідуальної поведінки та суспільної взаємодії, може зробити свій внесок в окреслену область [293, p. 363; 441, s. 379]. Головною проблемою дослідження миру є

розробка двох типів інституціоналізованих механізмів: а) механізмів ведення конфлікту ненасильницькими засобами; б) механізмів управління та розв'язання конфліктів [291, р. 108].

Процес примирення повинен включати розвиток функціональної довіри; перетворення відносин на партнерство завдяки взаємодії та взаємній чутливості; компромісу, що охоплює основні потреби обох сторін. Водночас він виходить за межі тільки вирішення конфлікту, відображаючи також зміну ідентичності кожної сторони. У цьому полягає, на думку Г. Кельмана, основна дилема примирення. Вимога, щоб сторони змінювали елемент своєї ідентичності, є запереченням позиції, далеко не тривіальної для учасників, що беруть участь в екзистенціальному конфлікті. Адже ті в протистоянні одночасно зберігають і навіть посилюють основи власної ідентичності [291, р. 24-26].

У мирних процесах виникає складна дилема: сторони не можуть примиритися без певного рівня спільної довіри; водночас вони не можуть будувати довіри без включення в мирний процес. Тому неофіційна дипломатія у різних її проявах покликана вплинути на розв'язання цієї дилеми, оскільки вимагає від учасників взаємодіяти у відносинах із низьким рівнем зобов'язань та зменшує обопільні ризики, розширюючи певний ступінь довіри до іншого [290, р. 641, 644].

Професор психології в університеті Тель-Авіва (Ізраїль) Даніель Бар-Таль визначає примирення як психологічний процес щодо формування міцного миру, в якому колишні противники приходять до взаємного визнання та сприйняття, спрямовують власні інтереси й цілі у розвиток мирних відносин, відчують взаємну довіру, позитивне ставлення, а також відкритість і розгляд потреб та інтересів іншого учасника [199, р. 352].

Вільям Лонг та Пітер Брек виокремлюють модель раціонального вибору (сигнальну) в процесі примирення та модель примирення як прощення. Перша модель описує механізм або процес, що відповідає загальній сигнальній гіпотезі: найкращою стратегією для усунення образу ворожої взаємодії є

посилання сигналів, що забезпечують зобов'язання щодо досягнення покращених відносин. Поєднання подій або жестів є особливо ефективними формами такого типу сигналу, тому що вони майже завжди політично кошовні для лідерів протиборчих сторін. Такі сигнали є більш надійними детермінантами справжніх намірів лідера щодо покращення відносин, ніж дешеві або безплатні сигнали. Загалом подія примирення (і примирення, яке вона символізує) є дорого вартісним (або потенційно дорогим) сигналом, який може спонукати іншу сторону інтерпретувати його як справжню пропозицію до поліпшення відносин і, таким чином, сприяти виходу з тупикової конфліктної ситуації. Альтернативний підхід вказує на те, що називається гіпотезою прощення: у ній примирення є частиною процесу прощення, що перетворює певні емоції (перехід від гніву до взаємної прихильності) та переступає межі певних уявлень про себе та іншого, відкриває можливість нових вигідних відносин. Такий процес починається з огляду на те, що примирення є поширеним механізмом розв'язання перманентної проблеми суспільства [217, р. 18-23].

Джон Борнман трактує примирення як угоду між антагоністичними суб'єктами щодо відмови від насильства у спільному сьогоденні. Це вимагає від обох сторін – як суспільних, так і урядових – ініціатив щодо реструктуризації принципів примирення. Відхід від насильства ускладнюється неадекватним розумінням відносин між альтернативними реакціями на особисті втрати та можливістю справедливості. Відповідь на особисті втрати вказує на важливість впровадження принципів турботи, мереж довіри та інклюзивного політичного бачення. Друга – можливості справедливості – попереджає про альтернативу помсті і відновленню насильства; втілена у принципі верховенства права [215, р. 300].

Схоже бачення віднаходимо у дослідниці Коллін Мерфі, котра виокремлює дві моделі примирення: модель вибачення та модель взаємної поваги до верховенства права. З погляду прихильників першої позиції, процеси примирення повинні спрямовуватися на заохочення жертв конфлікту до

подолання ненависті та обурення, зближення винуватця і жертви; ефективність примирення обумовлюється рівнем сприяння бажаним змінам у ставленнях громадян, його можливість диктується можливістю прощення в контексті завданої кривди. Інша модель передбачає, що встановлення/відновлення взаємної поваги до верховенства права є важливою ціллю процесу примирення, оскільки відносини, що ґрунтуються на праві, реалізують важливі моральні цінності. Розглядаючи політичне примирення як відновлення політичних відносин, К. Мерфі трактує його як складний процес із безліччю варіантів, пов'язаний із культивуванням взаємної поваги до верховенства права, раціональної політичної довіри та реакції на довіру [343, р. 30; 344, р. 855, 858].

Теоретик і практик вирішення конфліктів Джон Пол Ледерак виокремлює «фокус» і «локус» примирення. Фокус процесу примирення полягає в створенні нових кращих відносин між колишніми ворогами. Взаємовідносини є одночасно основними причинами й довгостроковим вирішенням конфлікту. Як локус, стверджує Дж. Ледерак, «примирення представляє простір чи місце зустрічі, де сторони стикаються з конфліктом». На цьому місці травми минулого та надії на майбутнє мають бути сформульовані та зібрані разом через врегулювання питань правди, прощення, справедливості і миру [316, р. 30].

Дослідниця Прісцилла Хайнер пише, що «примирення передбачає будівництво або перебудову сьогоднішніх відносин, які не переслідують вчорашніх конфліктів та ненависті». Щоб з'ясувати, чи веде процес примирення до постконфліктного суспільства, вона пропонує три сфери для спостереження: як минуле інтегроване та обговорене між колишніми ворогами; відносини засновані на теперішньому чи на минулому; і чи протилежні версії минулого були примирені – не зведені до однієї версії минулого, але до версій, які не ґрунтуються на брехні та запереченні [219, р. 15; 269, р. 161].

На основі тверджень вищезазначених дослідників можемо зробити висновок про варіативність розвитку процесу примирення, можливість його (не)завершеності.

У періоди, що передують націоналістичним конфліктам та настають після них, загальний політичний процес розгортається таким чином, що структурно зв'язує легітимні людські потреби та інтереси з націоналістичними позиціями. Іншими словами, життєві потреби, такі як безпека, економічний добробут, культурна ідентичність та громада, структурно переплітаються з націоналістичними позиціями. Таким чином, законні людські потреби поглинаються та інтегруються в рамках тверджень про абсолютну та беззаперечну цінність нації та всіх похідних наслідків цього [177, р. 34-35]. Ідентичності створюються і перетворюються в процесі соціальної боротьби. Розуміння того, як ідентичність впливає на конфліктні процеси, а також способи їх формування в рамках конфліктів інформує нас про виникнення, ескалацію та потенційну трансформацію соціальних конфліктів. Колективне вибачення дозволяє відновити соціальну гармонію, розглядається як певний посередник прощення і примирення за наслідками завданої міжгрупової шкоди. Історично завдана шкода перешкоджає відносинам між сторонами, а колективне вибачення допомагає подолати такий стан [229, р. 19; 488, р. 715].

Принцип мирного співіснування є одним із ключових принципів міжнародного права, який вимагає від держав та урядів підтримувати міжнародний мир на основі загальновизнаних норм міжнародних відносин, проявляти толерантність і розвивати співпрацю, незалежно від рівня розвитку та відмінностей у політичних, економічних чи соціальних системах. В його рамках утверджується право народів жити у безпечному, справедливому і демократичному світі. Основними елементами суспільства, що ґрунтується на принципах мирного співіснування, є мир, правопорядок, безпека всіх держав, повага до інтересів інших країн, право на розвиток та співпраця [161, р. 31].

З 1989 р. виникає нова парадигма миротворчих втручань ООН, яка об'єднала традиційну миротворчість з інструментами політичної інтервенції, спрямованої на стабілізацію політичного та соціального середовища, що спричинило конфлікти. Проте в цій новій політичній ролі мирні інтервенції

позбувалися колишньої нейтральності та викликали ряд нових розбіжностей [267, р. 27].

У січні 1992 р. на прохання учасників Ради Безпеки ООН на рівні глав держав і урядів була проголошена підготовлена офіційна доповідь генерального секретаря ООН Бутроса Бутрос-Галі «Порядок денний для миру». У ній були представлені пропозиції щодо вдосконалення миротворчої діяльності, розроблені в результаті аналізу здійснених силами ООН з 1945 р. миротворчих операцій. Миротворчість визначалася багатопланово: як традиційні миротворчі зусилля, посередництво, переговори тощо і як безпосереднє встановлення миру за допомогою таких військових акцій, які не суперечать положенням розділу VII Статуту ООН. У доповіді було всебічно розглянуто засоби і форми миротворчості: превентивна дипломатія, власне миротворчість, підтримання миру, встановлення миру, примус до миру силою тощо. Перемогу лінії миробудівництва засвідчила доповідь Групи по операціях на користь миру, підготовлена під керівництвом її голови Лахдара Брахімі в 2000 р. Б. Бутрос-Галі рекомендував ООН сконцентруватися на постконфліктному відновленні миру і залучати до операції більше число міжнародних гравців, включаючи неурядові організації.

У 1999 р. Генеральна Асамблея ООН оголосила програму дій для побудови культуру миру для дітей у світі (резолюція ООН А/53/243). Встановлювалися наступні базиси для цього:

- Освіта (особливо освіта для мирного врегулювання конфлікту).
- Сталий розвиток (розглядається як включення процесу викорінювання бідності, зменшення нерівностей та екологічна стійкість).
- Права людини.
- Гендерна рівність.
- Демократична участь.
- Розуміння, терпимість та солідарність (серед народів, уразливих груп та мігрантів всередині націй та між націями).
- Спільне спілкування та вільний потік інформації.

– Міжнародний мир та безпека (зокрема роззброєння і різноманітні позитивні ініціативи) [452].

Результати сучасних досліджень мирних процесів багато в чому простежуємо у доповіді робочої групи Євроатлантичної ініціативи в області безпеки (EASI). У ній зазначається, що примирення – це насамперед двосторонній міждержавний процес, який визначається конкретними потребами сторін і доступними їм можливостями. Глобальні чи регіональні інститути та міжнародні процедури грають при цьому в основному функціональну роль. Слід відзначити й інші важливі зауваження експертів:

- До примирення здатні лише сильні та впевнені в собі партнери.
- Досягти примирення можливо тільки за безпосереднього та максимально делікатного розгляду найбільш серйозних історичних образ і потенційно спірних питань.
- Мають важливе значення символічні жести.
- Офіційні заяви з викладенням нового офіційного погляду на історію є обов'язковими.
- Спільна робота може дозволити досягти більшого, ніж традиційний метод переговорів. Треба поставити перед спільними комісіями істориків задачу у перегляді матеріалів, доступ до яких є відкритим, і представити компромісний погляд на історію.
- Життєво важливою є участь суспільства. Громадські форуми можуть зіграти провідну роль у відновленні зв'язків між впливовими елементами громадянського суспільства. Візії, що розроблялися еміграційним середовищем «Культури» як прикладом громадянського суспільства на противагу недемократичним урядам у післявоєнній Східній Європі, підтверджують дану тезу.

Якщо брати вищий рівень акторів примирення, то ліберальна програма миробудівництва розглядалась раніше як ключовий інструмент міжнародної спільноти для встановлення міцного миру для націй у стані війни. Вона означала утвердження демократичного миру завдяки підтримці післявоєнних

держав у створенні міцних демократичних державних інститутів; сприяння макроекономічному зростанню через капіталістичну ринкову економіку. Критики цього підходу відзначають складність післявоєнного контексту і озвучують питання альтернативних підходів до миробудівництва. Не відкидаючи зовсім впливу зовнішніх акторів на мирні процеси, дослідники все більше починають акцентувати на ролі локальних суб'єктів, що свідчить про більш багатомірне розуміння миру [309, р. 17-19].

З завершенням холодної війни увага дослідників все більше зосереджується на ролі організацій громадянського суспільства у процесі миробудівництва. На початку 1990-их рр. багато авторів і практиків зауважували тенденцію, що конфлікти стали демонструвати, в переважній більшості, внутрішньодержавний характер, внаслідок чого страждає цивільне населення, а звичайні (дипломатичні) механізми їх вирішення втрачають свою актуальність. Тому міжнародні організації почали підтримувати ініціативи громадянського суспільства щодо миру, зосереджуючись на таких інститутах та організаціях, як медіа, церкви, правозахисні групи, агенції розвитку та жіночі організації, місцеві лідери та навчальні заклади [317, р. 4-5].

Теоретики і практики мирного процесу звертають особливу увагу на роль *третьої сторони*, чиєю функцією є створення потрібного клімату для примирення – вона забезпечує відповідні умови, які дозволяють розпочати цей процес. В учасників конфлікту поступово з'являється усвідомлення, що їх взаємини можуть бути пом'якшені і будуватися на основі взаємозалежності з іншою стороною. Таким чином, постає питання, як формувати майбутнє для спільних інтересів, а не для спільного пошуку їх недоліків [245, р. 36-37].

Дослідник Наміт Берікер характеризує роль третьої сторони, виокремлюючи *втручання з метою трансформації* (актор втручається, щоб трансформувати дисфункціональні відносини між конфліктними сторонами та створити загальний інтелектуальний і ціннісний простір між ними) та *структурне втручання* (актор здійснює заходи, спрямовані на зміну в структурі стимулів діяльності опозиційних сторін з очікуванням, що вони приведуть до

зміни конфліктної поведінки). До останнього він зокрема відносить миробудівництво та миротворчість [205, р. 260-261].

На середньому рівні акторами процесу виступають, наприклад, провідні представники різних організацій, груп громадянського суспільства чи релігійних груп, провідні представники медичного та психолого-соціального персоналу, які працюють із жертвами та потерпілими, ЗМІ. *Media миру (peace media)* передбачають активну усвідомлену роль у просуванні миру та толерантності через подолання минулих упереджень фактами, перевіреною та чесною інформацією [219, р. 34-35]. Роль «Культури» у налагодженні українсько-польського примирення вказує на приклад медіа миру.

Сучасні дослідники все частіше відзначають, що діаспори можуть не тільки провокувати зростання напруги в конфліктних суспільствах, але й підкреслюють їх високу вмотивованість та активність у процесі примирення; здатність сприяти формуванню демократичних інститутів; здатність продукувати знання, необхідні для миробудівництва, та залучати в ініціативи, що сприяють діалогу або економічному/соціальному прогресу, створюючи сприятливий ґрунт для сталого миру [233; 442, р. 10, 19; 443, р. 23; 460, р. 115; 464, р. 9]. Роль діаспори у підтримці насильства/примиренні в конфліктних суспільствах спробувала узагальнити Дженіфер Брінкерхоф у дослідженні на цю тематику, де зокрема окреслила вплив актора на ці процеси з позиції економіки, філантропії, людського капіталу, політики та соціальних установок [218].

Дослідники зазначають, що стратегії миробудівництва повинні спрямовуватися на місцеві джерела ворожості; місцеві можливості для змін; і конкретний стан міжнародних зобов'язань, доступних для сприяння змінам. Можна окреслити це як три виміри трикутника, чиєю областю є політичний простір або ефективні можливості для побудови миру [236]. *Метод розв'язання проблеми (problem-solving)* або метод гарвардської школи передбачає досягнення примирення на рівні індивідів, від яких залежить підтримка політики керівників, які стимулюють конфлікт. Е. Келлі розробив *метод*

м'якого посередництва (soft mediation), який означає виключення з процесу встановлення миру міжнародних організацій і урядів, концентрацію на місцевому самоуправлінні, невеликих групах і локальних лідерах. Тобто, примирення переходить з міжнародного рівня на міжособистісний.

На думку Софії Федина, концепція суверенітету як гарантії миру поступово втрачатиме свою вагу на користь можливої концепції ядерного миру (наявність ядерного арсеналу як фактору стримування від початку воєнних дій). На мирний процес у міжнародних відносинах впливає глобальна взаємозалежність світу, стискання інформаційного простору, коли інформаційні технології можуть бути використані як для забезпечення миру, так і розпалювання конфліктів, поширення терористичних і міжнародних злочинних організацій, зневіра у можливість досягнення мирного співіснування, намагання досягти цілей тисячоліття ООН як запоруки миру [162, с. 65].

Людство сьогодні стоїть на порозі свого роду ери постцивілізації, об'єктивну основу якої становить глобалізація, потреба розширення і поглиблення мирного контексту розвитку людства, становлення його як органічної цілісності. Саміт тисячоліття у 2000 р. як мету міжнародних відносин у ХХІ ст. назвав перехід від міжнародного миру, інститути якого були створені після Другої світової війни і ґрунтувалися на блокових відносинах, – до глобального миру, коли поряд із принципами та практикою багатосторонності необхідний міцний міжнародно-правовий режим, що дозволяє визначити основні правила глобальної цивілізації, що формується. Хартія європейської безпеки (Стамбул, 1999 р.) системно закріпила поняття принципово нового явища міжнародних відносин на рубежі ХХ-ХХІ ст. – гуманітарної безпеки. Визначені нові кардинально розширені загрози особистості, держави, світової спільноти. Філософський аналіз ходу світової історії дозволяє висунути ідею «пост'ядерного століття», в якому не буде насильства, мілітаризму і спроб диктату «з позиції сили» стосовно інших держав. Дорога, що веде до цього історично необоротного мирного періоду в розвитку людства, до суспільства антивійни, пролягає в річищі загального

прогресу цивілізації. Рух по ньому відповідає сутнісним інтересам усіх держав. У цьому суспільстві, яке усвідомлюватиме цілісність цивілізації і природи, знайде відбиток конструктивна миротворча ідея і людина стане самоціллю історії.

Таким чином, розуміння понять війни та миру пройшло тривалу еволюцію та трансформацію. Широке розуміння миру як позитивного миру формується вже в рамках сучасних наукових досліджень, розвитку новітніх мирних концепцій та підходів до вивчення і практики мирного процесу.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат і джерельна база дослідження

Мир – це багатозначне та багатоаспектне поняття, яке належить до категорії повсякденної мови, релігії, філософії, психології, соціології, педагогіки, теології, політики, теорії міжнародних відносин та автономних міждисциплінарних досліджень миру (конфліктології, іренології, полемології, peace research, peace study). При цьому, жодна з них не розробила універсальної дефініції [128, с. 386]. Різні культури – і різні політичні орієнтири в тих культурах – використовують термін «мир», щоб означити різні комбінації цінностей із певними відносними акцентами: відсутність війни, добробут, (божественна) справедливість, соціальна гармонія, внутрішній особистий мир тощо [486].

У дисертаційному дослідженні С. Федина вказує на неможливість сформувати загальноприйняте, структуроване та уніфіковане визначення миру, оскільки цьому перешкоджає розбіжність у методологічних підходах, різне, часом протилежне, ідейно-політичне трактування, полісемантичність і різноманітність смислових відтінків. Тому доцільнішим вважає говорити про мир як феномен щодо поняття якого відсутня остаточна дефініція. Найбільш загальне визначення вона пропонує як стан відносин між народами і державами, що ґрунтуються на проведенні зовнішньої політики ненасильницькими засобами, дотриманні взятих на себе зобов'язань, відсутності або припиненні збройної боротьби [161, с. 13-14].

З військового та політичного погляду мир розуміють як свободу від таких насильницьких порушень як війни та бунти. З кінця Другої світової війни багато заходів із досягнення тривалого миру включали такі основні форми, як дипломатія, міжнародні організації, контроль над озброєнням, колективна безпека, покращення міжнародної комунікації та торгівлі [489, р. 206].

Особливості розуміння і вивчення миру багато в чому залежить від площини дослідження. Так, у *політологічній площині* мир є станом, при якому жодна держава не може повністю існувати самотійно, залежна від інших, що обумовлює необхідність співпраці та запобігання війни; глобалізація часто трактується як план забезпечення миру через формування глобального ринку. У *соціологічній площині* можемо простежити два розуміння: «пасивного» миру, що означає відсутність безпосередньої загрози сили чи погрози її застосування, співіснування між учасниками суспільних відносин без розвинутої співпраці чи солідарності; друге – відсутність структурного насильства, тобто відсутність експлуатації, дезінтеграції тощо. У *психологічній площині* увага зосереджується на дослідженні проблематики війни й миру, виявленні конфліктних сторін суспільного життя. В *етичній площині* тенденція спрямована на утвердження миру як найважливішої цінності в житті міжнародної спільноти, оскільки постає питання про існування людства загалом [161, с. 22-23].

Юзеф Кукулка виокремлює загальне розуміння миру як протилежності війни; філософське та етичне розуміння, за яким це абсолютний добробут людей, націй і держав, тому що відсутність миру веде до руйнування людського життя і суперечить визнанню абсолютної цінності людини; політичне розуміння, згідно з яким мир є найбільш загальною умовою життєвих процесів розвитку людських індивідів, соціальних груп та людства. Водночас на практиці в міжнародних відносинах звичайне, філософське і політичне розуміння миру зливаються між собою [311, с. 223; 469, с. 130]. Тадеуш Сергейчик зазначає, що мир є полісемантичним поняттям, яке не вдається однозначно сформулювати, і яке слід розглядати у кожному значенні як

відкритий, динамічний суспільний процес, що не зупиняється і безперервно розвивається, а також як цінність, при чому цінність абсолютну – загальнолюдську [461, с. 129]. На думку польського науковця Войцеха Станкевіча, мир є однією з основних цінностей людства, що означає стан без насильства в міжнародних і внутрідержавних відносинах, дотримання спільних угод; це міжнародні відносини позбавлені агресії, міжнародний лад [161, с. 18].

Розширене визначення миру запропонував у 1948 р. Міжнародний Червоний Хрест. У трактуванні міжнародної організації, це динамічний процес співробітництва, що спирається на волю, незалежність, національний суверенітет, рівність, пошану прав людини, а також ґрунтується на правильному і справедливому поділі ресурсів із метою задоволення потреб людей. Схоже розуміння подає Декларація про виховання суспільств у дусі миру, запропонована Польщею й ухвалена на XXXIII Сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1978 р. Крім відсутності війни, мир означає в цьому трактуванні також:

- відсутність ворожості між державами;
- мирне співіснування і дружні відносини;
- ліквідацію нерівностей, що можуть вести до конфліктів;
- установку справедливих суспільних структур у державах [469, с. 130].

Не можна в контексті даного дослідження також оминати поняття *«культура миру»*. Культура миру – це сукупність ціннісних установок, спрямованих на формування основ стабільного миру. Генеза цієї концепції пов'язана із проведенням ЮНЕСКО Міжнародного конгресу «Мир в умах людей» (1989 р.). Резолюція ООН (A/RES/52/13) визначила культуру миру як таку, яка включає цінності, ставлення і поведінку, що відкидають насильство, докладають зусиль для запобігання конфліктів через виявлення корінних причин, прагнуть до розв'язання проблем через діалог та переговори і гарантують можливість користуватися всіма правами й засобами, щоб повністю брати участь у процесі розвитку суспільства [128, с. 342; 463].

Мирне співіснування у політичній сфері – це пошук раціональних компромісів у розв’язанні спірних питань, боротьба за торжество ідеалів демократії і соціального прогресу, мобілізація народних мас на підтримку миролюбної політики, допомогу народам, що розвиваються і стали на шлях демократизації і боротьби за незалежність [161, с. 32].

Миротворчість – це цілеспрямована діяльність суб’єктів міжнародних відносин (ООН, регіональних, міждержавних структур, окремих держав, миротворчих, гуманітарних та інших організацій), спрямованих на підтримку або відновлення міжнародного миру і безпеки. Охоплює: максимальне використання потенціалу дипломатії (особливо превентивної) для вирішення протистояння між конфліктними сторонами; схилення ворожих угруповань до запобігання або припинення збройного протиборства; врегулювання збройних конфліктів, припинення збройної боротьби, зниження військової присутності в окремих регіонах світу, часткове або повне роззброєння сторін протистояння, розширення заходів довіри тощо [127].

Миробудівництво – це гуманітарна і політична діяльність з переведення концепцій миролюбності, світорозуміння, світобачення, миротворчості та культури миру в практичну площину [127].

Примирення – найважливіший компонент миротворчості та миробудівництва, «культури миру», необхідна передумова і фактор здійснення неконфронтаційних внутрішньо суспільних і міжнародних відносин. Передбачає опору насамперед на миротворчий потенціал різних інститутів держави і суспільства, а також подолання рудиментів агресивного мислення і поведінки, нетерпимості, насильства, конфліктності на рівні відносин між окремими людьми, між соціальними групами й рівнями, між державою і суспільством, між країнами і народами, в масштабах всієї світової спільноти. У вужчому розумінні примирення виступає як процес і результат діяльності по мирному вирішенню внутрішньо державних і міжнародних суперечок та

конфліктів шляхом приведення конфліктних сторін до загальної компромісної позиції за допомогою спеціально погоджених процедур [128].

Найповнішим вважаємо наступне визначення примирення: це необхідний елемент успішного миробудівництва, який може бути стимульований державними структурами, але повинен бути реалізований за посередництва інститутів громадянського суспільства, та який полягає у довготерміновому процесі переходу від негативного (нестабільного, неміцного) до позитивного (стабільного, міцного, справедливого) миру, у встановленні взаємного діалогу, у прийнятті та погодженні обох суспільств з умовами мирного врегулювання, глибокому переосмисленню двосторонніх відносин, відмові від реваншу, подоланні історичних міфів і негативних стереотипів, взаємному прощенні, вихованні культурі миру, розробці проєктів співробітництва, – і має на меті усунення глибинних причин конфронтації та недопущення повторення двосторонніх конфліктів [10, с. 1018; 127, с. 547].

У рамках дисертаційного дослідження говоримо про регіон *Центрально-Східної Європи* (ЦСЄ). Академічний концепт ЦСЄ вперше почав розробляти польський еміграційний історик Оскар Галецький. У польському контексті Інститут Центрально-Східної Європи в Любліні під керівництвом Єжи Ключовського став важливим центром для регіональних порівняльних досліджень. Інститут використав парадигму Центральної Європи для інтеграції українців, литовців та білорусів у спільну символічну структуру з Польщею. Поряд з ним часто застосовується також історико-політологічний термін «Східна Європа» [65; 128, с. 36; 242, р. 174, 180].

Оскільки мирний процес нерозривно пов'язаний з (ре)конструюванням системи міжнародної безпеки, то слід визначити, що *безпека* – це система мір, направлених на запобігання та ліквідацію загроз для сталого розвитку особи, суспільства, держави [127]. Безпеку в системі міжнародних відносин узагальнено визначають як стан і процес, при якому державам і народам, як і міжнародній спільноті загалом, не загрожують військовий напад, політичний

тиск чи економічний примус, а тому існує можливість вільно розвиватися; стан міжнародних відносин, за якого забезпечується нормальна життєдіяльність мирного суспільства, стабільний розвиток і співпраця народів, держав, міждержавних об'єднань, захищеність кожного з них від загроз – у цьому контексті безпеку можна трактувати як негативний мир, як основу створення середовища для позитивного миру [161, с. 36; 228; 456, с. 9].

Оскільки вважаємо, що в баченні Б. Осадчука система безпеки в ЦСЄ ґрунтувалася на основі українсько-польського партнерства, слід відзначити, що під *регіональним партнерством* розуміємо організацію безпеки в регіоні, що бере свій початок від міжурядового консенсусу співпрацювати у боротьбі з загрозами безпеці та підвищення стабільності миру шляхом використання різних типів угод, документів і механізмів, таких як договори по формальній безпеці, міжнародних організаціях, спільних угод дій, торгівлі та інших економічних угод; багатосторонні процеси діалогу, миру і стабільності, включаючи заходи щодо зміцнення довіри, заходи превентивної дипломатії, внутрішні заходи [185].

Згідно з визначенням, *народна дипломатія* – це участь звичайних громадян, великих груп людей, неурядових організацій у виробленні та реалізації політики країни на міжнародній арені. Будується на основі офіційної дипломатії і тісно взаємодіє з нею. Народна дипломатія передбачає, з однієї сторони, розвиток народовладдя у зовнішньополітичній сфері, активізацію людського фактору в міжнародних справах. З іншого боку, вона виступає як прояв безпосередньої демократії у зовнішній політиці. Вплив зусиль середовища «Культури» на досягнення українсько-польського примирення можемо трактувати саме як приклад народної дипломатії.

Уже в період незалежності завдяки прийняттю політиками елементів програм, що висувалися на сторінках часопису, двосторонні відносини вийшли на рівень стратегічного партнерства. *Стратегічне партнерство* – це особливий вид міждержавного співробітництва, що здійснюється на довготривалій

паритетній основі у декількох формах співробітництва, має відповідний досвід та механізм координації, розвивається поступально та зазвичай закріплений в окремих міждержавних документах [127, с. 691-692].

Для ширшого розуміння проблеми кордонів як структурного елементу у моделі міжнаціонального примирення, на нашу думку, слід звернути увагу на деякі важливі теоретичні положення. Починаючи з 1970-их рр. інтерес низки науковців був прикутим до вивчення «прикордонних регіонів» – концепту, що передбачав широке теоретизування на тему значення кордонів. *Кордон* – це виражена картографічно уявна лінія, як вказує на межі території держави, визначені внаслідок переговорів, договорів, досліджень або досягнень [234, р. 86].

Студії прикордоння (*border studies*) пропонують трактувати кордони в рамках: 1) політики ідентичності (хто є *в* і хто *поза*); 2) географічного визначення відмінностей (окреслення того, хто є сусідом, партнером, другом чи противником); 3) політики інтересів (з позицій цього важливу роль відіграють питання економічного інтересу, політичної стабільності та безпеки). Також учені вказують на розуміння кордонів як інструментів, через які групи (держави, релігії, соціальні класи) можуть бути впорядковані, структуровані, управлятися та контролюватися політичними елітами. Тому процеси демаркації і делімітації під час конструювання та утримання кордонів завжди тісно пов'язані з інститутами влади та вказаними групами зі своїми ідентичностями [351, р. 44; 458, р. 95; 487, р. 10].

Концептуальний аналіз емпіричного матеріалу дозволяє дослідникам висувати гіпотезу, що вирішення територіальних суперечок сприяє державам-сусідам стати на шлях миру. Сталий кордон розглядається як певний фундамент, на якому мир може бути побудований. Проаналізований науковцями історичний період 1816-1991 рр. дозволяє простежити кореляцію між тривалими мирними періодами в історії та наявністю/відсутністю територіальних суперечок. У підсумку вдалося виявити 16 територіальних

суперечок впродовж 101 «відносно мирного року» (приблизно 0,16 протягом року) проти 61 – в період 73 «відносно воєнних років» (0,84 протягом року) [481, р. 201].

Непорушність кордонів – один з основоположних принципів міжнародного права, що означає визнання чинних кордонів між державами як юридично встановлених відповідно до міжнародного права, відмова від будь-яких територіальних домагань на цей час або в майбутньому, а також відмова від будь-яких інших зазіхань на ці кордони, включаючи погрозу силою або її застосування [127].

Проблема захисту прав національних меншин стає особливо актуальною в сучасний період, коли у світі зростає саме кількість міжетнічних конфліктів на противагу міждержавним, що переважали в минулому. Тому логіка процесу міжнаціонального примирення диктує важливість урегулювання також і цього питання. В умовах політичної конфронтації посягання на права меншин може бути спровокованим урядом чи представниками титульної нації і виходити з намагань придушити ідентичність меншини, проявлятися в широко поширеній ненависті до неї, систематичній дискримінації, нападах на членів групи, намаганнях витіснити іншу спільноту заради етнічної чи релігійної однорідності суспільства або з метою захоплення їх ресурсів і майна [198, р. 32]. Низка дослідників вважає, що миробудівництво після закінчення відкритого конфлікту обов'язково має включати застосування інструментів із захисту прав людини та національних меншин, впровадження культури демократії, зміцнення етнічних структур. Тому на постконфліктній стадії, зазвичай, звертають особливу увагу на інституційні засоби врегулювання проблеми прав меншин, зокрема залучення громадянського суспільства в процес її вирішення [257; 349, р. 84].

Однією з перших в міжнародному праві сформувала дефініцію «*національна меншина*» Ліга Націй, визначаючи її як «коло осіб іншої раси, релігії або мови, ніж більшість, що проживають в межах держави». Поняття

меншини було офіційно запроваджене Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, ухваленим Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. У статті 27 цього документа гарантується право осіб, що належать до етнічних, релігійних та мовних меншин, зберігати і розвивати свою культуру, релігію та мову. Повноцінне юридичне закріплення прав меншин було здійснене в Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1992 р. Це перший міжнародний документ, який регламентує права меншин [64, с. 31; 495].

Дослідники С. Веглі та М. Харріс вважали, що меншину можна визначити за такими показниками: 1) меншини є підпорядкованими сегментами комплексних державних суспільств; 2) меншинам властиві специфічні або культурні риси, які з позицій домінантних сегментів вважаються такими, що заслуговують на меншу увагу; 3) меншини – це самосвідомі спільноти, об'єднані специфічними рисами, що властиві їхнім членам; 4) членство в меншинах визначається походженням; 5) члени меншин прагнуть (унаслідок свідомого вибору чи необхідності) до шлюбів усередині своєї групи. Р. Шермерхорн доповнив цей перелік ще однією характеристикою: вона представляє меншу половину населення того чи іншого суспільства. Для вироблення позиції ООН стосовно меншин член Підкомісії у справах запобігання дискримінації і захисту меншин Комісії з прав людини ООН Франческо Капоторті запропонував наступне тлумачення: «Меншини – це у порівнянні з рештою населення держави менша за чисельністю частина, яка не займає панівного становища і члени якої – громадяни цієї держави – володіють з етнічної, релігійної чи мовної точок зору характеристиками, які відрізняються від характеристик іншої частини населення, і виявляють (навіть якщо й опосередковано) почуття солідарності з метою збереження своєї культури, своїх традицій, релігій або мови» [64, с. 30, с. 34].

Таким чином, національну меншину слід трактувати як частину нації поза межами своєї етнічної чи державно-політичної території, яка відрізняється від домінантної нації та інших етнічних груп самобутністю мови, культури, релігії, звичаїв, прагне до фактичної та юридичної рівності з більшістю. На відміну від етнічних меншин, до складу яких можуть входити представники інших етносів через змішані шлюби або вибір віросповідання, національні меншини об'єднують лише представників конкретної нації. Етнічні та національні меншини розрізняються за рівнем консолідації, ступенем етнічної самосвідомості, політичною активністю, а також повнотою збереження своєї ідентичності та ментальності. Слід також додати, що національні меншини є частиною титульної нації своїх держав, і через розпорошеність їхнього розселення далеко не всі вимагають національно-територіальної автономії, як, наприклад, поляки в Україні [50, с. 25, 28].

Вперше поняття стереотипу ввів у науковий обіг американський дослідник Волтер Ліпман, котрий розумів його як особливий спосіб сприйняття світу, коли певні уявлення про щось складаються ще до того, як дані про це безпосередньо дійдуть до свідомості. Як явище воно походить від політичних, економічних і соціальних факторів, часто використовується владою, може сильно вкоренитися і важко піддається змінам, передаючись із покоління в покоління [320]. *Стереотип* – це мисленнєва конструкція, як правило, вельми поширена серед членів певної соціальної групи, заснована на схематичному та спрощеному сприйнятті реальності (соціальних, культурних явищ або певної категорії людей), забарвлена ціннісно, часто заснована на упередженому та неповному знанні; ходове, спрощене, стандартизоване і вельми стійке уявлення про що-небудь з навколишньої дійсності. Стереотипи, що складаються під впливом умов життя людей або вчень, можуть істотно впливати на суспільний розвиток [354, с. 204].

Політичний стереотип – це:

– спрощене, схематизоване, аксіоматичне й емоційно забарвлене уявлення про той чи інший суб'єкт політики, соціальне або політичне явище [164, с. 542];

– схематичне, спрощене, ціннісно орієнтоване й емоційно забарвлене уявлення про соціально-політичні об'єкти (процеси, явища), а також стандартизований, такий що став звичним спосіб (метод, форма) політичної поведінки і дії [127, с. 690];

– пов'язане з політичною сферою комплексне уявлення, виражене у формі візуального образу або судження, що характеризується когнітивним спрощенням, стійкістю форми та емоційним забарвленням, наприклад «політика – брудна справа», «у всіх проблемах винна певна політична партія», «сильний політичний лідер розв'яже всі проблеми» тощо [10, с. 1181; 128, с. 521].

Політичний міф визначають як:

– стійке духовне утворення зі штучно створеним уявленням про реальні соціально-політичні феномени і дії, навмисно або ненавмисно прикрашені різними умоглядними висновками, вигадками, фантазією [164, с. 364];

– цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей, своєрідний символічний засіб їх інтерпретації [172, с. 50].

– форму колективної психіки, яка пояснює політичну реальність цілісними чуттєво-образними засобами [10, с. 818].

На сьогодні в західній гуманітарній і суспільствознавчій науці існує достатньо значна база теоретичних напрацювань стосовно проблематики мирних досліджень, зокрема публікацій у спеціалізованих фахових журналах та комплексних досліджень представників наукових шкіл.

У своїй монографії «Мир. Світова історія» А. Ентоні аналізує історичні періоди крізь призму розуміння миру. Автор зазначає, що дефініція і поняття

змінювалося в просторі й часі, він використовує три категорії для аналізу миру: індивідуальний мир (як індивіди досягають і зберігають мир), соціальний мир (як групи стають і залишаються мирними внутрішньо), колективний мир (як групи стають мирними і зберігають мир між собою) [181].

Серед вчених, які зробили найбільший внесок у дослідження мирного процесу, особливо виокремлюємо Й. Галтунга. Засновник Інституту мирних досліджень в Осло у наукових результатах своїх напрацювань пропонує новітній підхід до класифікації насильства (виокремив пряме, структурне та культурне насилля), простежує кореляцію між основними потребами людей і суспільно-політичними конфліктами, які виникають у випадку їх незадоволення (це впливає на особливості постконфліктного врегулювання відносин), чітко розмежовує поняття негативного і позитивного миру, систематизує типи міжнародного мирного мислення тощо. Дослідницький інтерес викликають також розроблений мирний метод трансформації конфліктів (метод Transcend) та запропоновані вченим 12 підходів до примирення [211; 261-267; 323].

Вагомим представником соціально-психологічного підходу до проблеми примирення є Г. Кельман. У своїх наукових статтях автор розкриває соціально-психологічне розуміння міжнаціонального конфлікту та, відштовхуючись від нього, суть, методи та інструменти постконфліктного врегулювання відносин [290-293].

Політичне примирення є необхідним для встановлення або відновлення демократичних відносин після тривалих конфліктів або репресій, що сприяє досягненню глобального миру. У книзі К. Мерфі аналізує моральні проблеми політичних відносин під час конфліктів і репресій, визначає типи їх відновлення і трансформації, які повинні бути в процесах політичного примирення та, спираючись на цей аналіз, пропонує модель побудови політичних відносин [343].

Сучасні теоретичні напрацювання дослідників мирних процесів представлені в спеціалізованих фахових журналах «Conflict Management and Peace Science» «Journal of Conflict Resolution» «Journal of Peace Research» «Peace and Conflict Studies» тощо [262; 277; 290]. Явище миру і процес примирення з позиції сучасної політичної науки досліджують Дж. Ледерак, Дж. Борнман, Я. Оберг та інші [215; 316; 343-344; 439]; філософський підхід представлений у статтях С. Фабре, В. Волковського та інших [13; 255].

Констатуємо, що теоретичні підходи до розуміння миру і мирного процесу слабо досліджені у вітчизняній науці. Серед небагатьох можемо виокремити дисертаційну роботу С. Федини «Концепції миру в міжнародних відносинах та їх реалізація». У ній авторка розкриває поліморфність як дефініції миру, так і власне явища миру, простежує еволюційну зміну його розуміння впродовж різних історичних періодів, а також виокремлює сучасні концептуальні підходи, які демонструють значні відмінності як у передумовах виникнення, так і в умовах їх реалізації у міжнародних відносинах. Виходячи з міжнародно-політичних процесів і спираючись на попередні концептуальні підходи до питання миру, сформувалося кілька підходів до дослідження можливостей встановлення миру, спільним елементом яких є саме прагнення його досягнення, проте кожен з підходів пропонує унікальний шлях до цієї мети [161].

Детальну бібліографію публікацій Б. Осадчука з 1952 по 2005 рр. уклала Анна Лазар у збірнику «Polska. Ukraina. Osadczuk» (за ред. Богуміли Бердиховської та Олександри Гнатюк) [459]. Б. Бердиховська підготувала також антології «Простір свободи: Україна на шпальтах паризької «Культури»» (2005 р.) та «Zamiłowanie do spraw beznadziejnych. Ukraina w «Kulturze» 1947-2000» (2016 р.), в яких зібрано важливі тексти еміграційного часопису, що стосувались української проблематики [131; 500]. Знаково, що в обох працях віднаходимо статті Б. Осадчука.

Збірка статей українського публіциста, друкованих в «Культурі», в українському перекладі вийшла під назвою «Україна, Польща, світ» [116]. В політичній публіцистиці, викладеній на сторінках польського часопису, розкрито бачення автором процесу міжнаціонального примирення. Тематика стосується пошуку моделі українсько-польського співробітництва, заклику до необхідності підтримки української державності польськими елітами та суспільством, питання забезпечення прав національних меншин, аналізу політичних подій і зустрічей, що впливали на характер порозуміння сторін тощо. Слід зауважити, що на сьогодні всі статті «Культури», а також «Історичних зошитів» є оцифрованими Літературним інститутом в Мезон-Ляфіт і перебувають у вільному доступі в мережі Інтернет. Проаналізовано понад сотню публікацій Б. Осадчука, що стосувалися його аналізу українсько-польських відносин в різні історичні періоди, актуального стану цих стосунків, а також політичної ситуації в обох державах, виокремлення постатей, що сприяли міжнаціональному зближенню, механізму, перспектив та проблем в налагодженні міжнаціонального примирення. Цю загальну картину поглядів автора на проблему українсько-польських відносин доповнюють статті українського публіциста в еміграційних періодичних виданнях «Українські вісті» та «Сучасність», а також часописі «Віднова». Вже в часи незалежності український публіцист також публікувався в польських газетах, зокрема «Rzeczpospolita» та «Tygodnik Powszechny», газеті української меншини в Польщі «Наше слово», про його діяльність в налагодженні білатеральних стосунків неодноразово писала американська щоденна газета української еміграції «Свобода» [15-16; 42; 56; 94-120].

Збірник «Niepodległa Ukraina» включає широкий набір статей, нарисів та розмов з Б. Осадчуком, опублікованих у польській та іншій закордонній пресі впродовж 1991-2006 рр., в яких простежується його аналіз внутрішньої політики та суспільного стану, місця на міжнародній арені України й

взаємовідносин із Польщею протягом різних часових етапів періоду незалежності [374].

Б. Керський та А. Ст. Ковальчик опублікували працю «Розмови з Богданом Осадчуком», що являє собою розлоге інтерв'ю з професором. Співрозмовник поділився спогадами, пов'язаними з різними періодами життя, виклав власні погляди на причини і специфіку конфліктів між українцями та поляками в ХХ ст., ролі в цих процесах національних рухів, геополітичних змін після Другої світової війни і появи еміграції, яка виступила ініціатором нового етапу примирення [52].

Видання тому кореспонденції Є. Гедройця з українською еміграцією (укладачка Б. Бердиховська) є важливим кроком у процесі дослідження українсько-польських відносин періоду холодної війни. До рецензованого збірника увійшло листування редактора «Культури» протягом 1950-1980-х рр. із 7 українськими журналістами, письменниками й політологами: Богданом Осадчуком, Борисом Левицьким, Іваном Лисяком-Рудницьким, Юрієм Шерехом-Шевельовим, Юрієм Лавріненком, Іваном Кошелівцем та Іваном Кедриним-Рудницьким. Найбільша частина кореспонденції стосується власне листування з Б. Осадчуком, який виконував роль основного посередника Є. Гедройця у його контактах з українською еміграцією. На підставі цього листування можна прослідкувати еволюцію українсько-польського порозуміння від спорадичних контактів до систематичних дискусій і переговорів [24, с. 459; 42].

У 2019 р. вийшло упорядковане листування Є. Гедройця та Б. Осадчука впродовж періоду 1950-2000 рр. На 937 сторінках розкривається багатогранний діалог між поляком і українцем, які доклали левову частку своїх зусиль, щоб досягти примирення своїх народів задля спільного руху до кращого майбутнього. Листування між двома знаковими постатями допомагає розкрити процеси, що передували появі важливих текстів на сторінках «Культури», а

також суспільно-політичні акції, які були ініційовані чи в яких були залучені редактор і публіцист часопису [302; 319].

У 2012 р. під редакцією Івони Хофман вийшла книга на пошану українського професора «Ukraiński polonofil. Pamięci Bohdana Osadczuka». У виданні українські та польські дослідники презентують малодосліджені аспекти біографії Б. Осадчука (наприклад, Б. Бердиховська вивчила архівні матеріали польського Інституту національної пам'яті, що стосуються українського діяча), резюмують його політичні погляди. Також інтелектуали представили у збірнику своє бачення внеску еміграційного публіциста в налагодження українсько-польських відносин [477].

Вікторія Сергієнко проаналізувала підходи Б. Осадчука стосовно зовнішньої політики незалежної України. На основі його публікацій в українських та польських періодичних виданнях дослідниця робить висновок, що український публіцист був прихильником європейської і євроатлантичної інтеграції, попри прийняту тоді офіційним Києвом політику нейтральності та багатовекторності; вказував на необхідність налагодження регіональної співпраці в ЦСЄ, насамперед між Україною та Польщею [459].

Біографії й проблематики суспільно-політичної, наукової та публіцистичної діяльності Б. Осадчука торкаються у своїх працях Базиль Керський, Томаш Стриєк, Мачей Мруз, Тадеуш Стегнер, Анджей Станіслав Ковальчик, Богумила Бердиховська, Олександра Гнатюк, Івона Хофман, Микола Ґеник, Марія Сенич, Юрій Шаповал [4-6; 25, с. 444; 27; 273; 290-291; 339; 468-469].

Автор дисертаційного дослідження у своїх публікаціях зосереджує увагу на розробці системи безпеки, проблемі українсько-польського кордону, питанні національних меншин, подоланні негативних міфів і стереотипів як аспектах суспільно-політичної діяльності Б. Осадчука [70-78; 322-326].

Доцільно окреслити коло вітчизняних науковців, які також активно досліджують проблему українсько-польського примирення. Увагу привертає

праця Христини Чушак «Немає вільної Польщі без вільної України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976-1989)». В монографії на матеріалах польського самвидаву 70-80-их рр. XX ст. дослідниця реконструює місце України та українців у політичній думці польської опозиції. На думку авторки, образ України, окреслений опозиціонерами, вплинув на політику Польщі щодо України після 1989 р. [18, с. 357].

Тематика українсько-польського примирення належить до наукових інтересів вітчизняного дослідника М. Геніка. Вчений аналізує політичні погляди українських і польських теоретиків щодо даної проблематики, зокрема Б. Осадчука, відповідні концепції, що розроблялися на сторінках еміграційних та опозиційних видань Польщі, розглядає міжнаціональне примирення в контексті історичних подій і процесів, аналізує сучасний стан українсько-польського примирення після здобуття Україною незалежності [22-38].

Публіцистичні дискурси «Культури» на тему українсько-польських відносин з позиції медіакомунікацій аналізує Тетяна Пасова. На прикладі статей в рамках рубрики «Українська хроніка» вона підкреслює, що Б. Осадчук не тільки інформував про події в Україні, але й коментував їх для емігрантського середовища, в якому не могли розуміти всіх аспектів радянської дійсності. Тому намагання переконати читача вказує зокрема на пропагандистський аспект хроніки. Крім того, опублікована у 1977 р. в номері, присвяченому тридцятиріччю «Культури», стаття Б. Осадчука «Погляди українського полонофіла» стала своєрідним маніфестом, в якому відстоюється необхідність порозуміння між українським і польським народами і який є вираженням редакційної політики часопису, підкреслюючи важливість української справи [124-125].

Крізь призму журналістики предметом зацікавлення дослідниці Анни Мончук слугує роль медіа в українсько-польських відносинах та концепція взаємної поінформованості як підґрунтя двостороннього співробітництва в публіцистиці Б. Осадчука. На думку авторки, в статтях він намагався

привернути увагу до медійних проблем, що впливали на порозуміння між країнами, показати слабкі сторони міждержавних відносин, змобілізувати медійні й інтелектуальні кола для виправлення ситуації. Важливість журналістської роботи унаочнювалася медійним прецедентом «Культури», яка вплинула на опозиційний рух «Солідарність» і нову східну політику Варшави після падіння комунізму [86-87].

Проблему українсько-польського кордону, зокрема концепцій її врегулювання у часописі «Культура», досліджують М. Генік, М. Сенич, Х. Чушак, Анджей Гіль [28-29; 144; 171; 260]. На аспекті становища національних меншин як факторі двосторонніх відносин фокусуються М. Генік, Олег Калакура, Людмила Стрільчук [31; 50; 155]. Проблему негативних стереотипів і міфів у відносинах між українцями і поляками розглядають зокрема Леонід Зашкільняк, Л. Стрільчук [46-47; 153-154]. Різні аспекти відносин між незалежними Україною і Польщею вивчають Аліна Задорожня, Павел Коваль, Катажина Чорнік, Вікторія Гевко, Алла Киридон, А. Гіль та багато інших.

Історик Любомир Хахула у своїй монографії «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну» моделює декілька дискурсів про Україну й українців, що співіснують в польській науковій і суспільно-політичній думці (так званий «кресовий», що акцентує на конфронтації між сторонами, та інший, сформований у загальнопольській і ліберальній пресі, що передбачає виваженість підходу до національно-визвольних рухів обох народів). Праця виявляє механізми побутування негативних стереотипів про Україну та українців у Польщі і слугує внеском у зміцнення українсько-польського взаєморозуміння [165].

Польська дослідниця Агнешка Савіч у своїй монографії «Українська проблематика в польській пресі в 1991-1996 роках» представила ретроспективу подій в перші роки незалежності України, що висвітлювалися на сторінках польських періодичних видань, зокрема «Rzeczpospolita», «Gazeta Wyborcza»,

«Wprost», «Polityka», «Tygodnik Solidarność» [457]. Тематика зацікавлень в українській проблематиці та зростання інтенсивності появи таких матеріалів свідчили про поступове ангажування польського читача в стан політичних справ та суспільного життя українців. У викладі матеріалу авторка не оминає численних згадок статей Б. Осадчука. Дослідниця Ольга Консевич проаналізувала публікації у найпопулярніших польських тижневиках «Polityka», «Newsweek Polska», «Wprost» у період подій Революції Гідності та російської агресії в Україні. Журналісти реагували на втілення євроінтеграційних прагнень України, їх цікавила доля українців та європейців після розв'язання Росією війни на Донбасі. Водночас залишилися неврегульованими проблеми минулого і сучасності, що зобразилося в темах Волинської трагедії або місця українських трудових мігрантів у Польщі [60].

Тетяна Єлова дослідила традиції та новації у зовнішньополітичних концепціях Польщі щодо України впродовж 1918-2015 рр., особливо підкреслюючи значення паризької «Культури» в закладенні підвалин добросусідських відносин між незалежними Україною та РП [41]. Кирило Мелекесцев пропонує крізь історичний аспект поглянути на рух українсько-польських відносин в напрямку євроатлантичної інтеграції, відзначаючи роль Є. Гедройця та середовища «Культури» в оформленні двосторонньої співпраці та перших контактах між демократичними силами обох держав [82]. Роман Панчук у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує доцільність, а також виокремлює військово-безпекові, соціально-культурні аспекти та інституційні механізми співробітництва України з країнами Балто-Чорноморського простору. Умовно поділяючи держави регіону у потенціалі побудови союзницьких відносин на чотири категорії, автор зараховує до найвищого пріоритету Україну, Польщу та Литву [123].

Отже, розвиток сучасних наукових напрямів щодо проблеми дослідження мирного процесу сформував відповідний інструментарій та категоріальний апарат дослідження. Виникає поняття позитивного миру, що вимагає аналізу

впливу різних структурних елементів на процес міжнаціонального примирення. Представлена широка джерельна база наукового та публіцистичного доробку Б. Осадчука. Вітчизняні та польські дослідники детально у своїх публікаціях розкривають тему українсько-польського кордону, національних меншин та суспільної свідомості, відносин між Україною та Польщею на державному та суспільному рівнях.

Висновки до Розділу 1

Каталізатором формування сучасних підходів до дослідження і практики мирного процесу виступила, на нашу думку, Друга світова війна, яка продемонструвала руйнівний характер глобального конфлікту. Це сприяло розвитку суспільних наук і появі низки спеціальних дисциплін вивчення війни та миру, зокрема іренології, полемології, паксології, дослідження миру тощо. Подальшу еволюцію поняття миру пов'язуємо з холодною війною та гонкою озброєнь двох наддержав, поширенням антивоєнних релігійних рухів, розвитком соціальних доктрин католицької церкви, гендерних та екологічних концепцій. Це вплинуло на розширення бачення миру, що почало означати не тільки відсутність відкритого конфлікту, а й усунення латентних внутрішніх розбіжностей, забезпечення добробуту населення, суспільної рівності та екологічної рівноваги. Ключову роль у формуванні такого підходу відводимо норвезькому досліднику Й. Галтунгу, який розмежував поняття негативного і позитивного миру, що можемо співвіднести з вузьким і широким розумінням миру.

Для поглибленого розуміння предмета дослідження ми не могли оминати аналізу понятійно-категоріального апарату. Зміст поняття миру як загальнолюдської цінності пройшло тривалу історичну еволюцію, існувало безліч концепцій миру, що вплинуло на його поліморфність та багатоманітність дискурсів сучасного розуміння. На таку варіативність впливає також сьогодні існування декількох підходів: політичного, соціально-психологічного,

філософського. Аналогічну ситуацію вбачаємо стосовно розуміння примирення як поняття, даючи йому вузьке та широке визначення.

Джерельна база дослідження складається із двох груп. Перша група включає монографії, статті, енциклопедичні видання тощо, в яких презентовані наукові напрацювання авторів щодо проблеми миру і примирення, представлено еволюцію розвитку ідей миру в історії, проаналізовано історію та сучасний стан українсько-польських відносин. Констатуємо недостатній розвиток напрацювань з теорії миру і примирення у вітчизняних дослідженнях. Друга група – це об’ємний корпус публікацій Б. Осадчука, в яких виражені його погляди на проблему взаємин українців і поляків та модель міжнаціонального примирення, що простежується, а також джерела, в яких інформується щодо практичних кроків українського еміграційного діяча у напрямку налагодження двосторонніх відносин. Особливу увагу також зосередили на літературі, що стосуються сучасних міждержавних відносин між обома країнами та громадської думки поляків та українців, щоб простежити кореляцію між еміграційними концепціями українсько-польського примирення та сьогоденним станом міжнаціональних взаємин.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ БОГДАНА ОСАДЧУКА В ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИМИРЕННЯ

2.1. Розробка Богданом Осадчуком нової системи безпеки та захисту кордонів Центрально-Східної Європи

Історія світової цивілізації свідчить, що політичні конфлікти завжди були одними з основних факторів нестабільності як в глобальному, так і регіональному вимірах. XX ст. – це період двох світових воєн та інтенсифікації міжетнічних зіткнень, пов'язаних із процесами деколонізації та національного будівництва в ЦСЄ.

Специфіка біполярного укладу міжнародних відносин, що сформувався після Другої світової війни, накладала свій відбиток на процес постконфліктного миробудівництва в регіоні. Ялтинсько-Потсдамська система світопорядку остаточно закріпила політичний поділ Європи на демократичну і комуністичну, що потрапляла у сферу впливу Радянського Союзу. Сформована таким чином архітектура регіональної безпеки не усувала латентних міжнаціональних суперечностей. Такі геополітичні умови обумовлювали основних акторів процесу примирення.

Характеризуючи українсько-польські дискусії та переговори кінця 1940-их – початку 1950-их рр. політолог М. Ґеник зазначає, що одночасно пошуками порозуміння займалися як офіційні представники, так і еміграційна громадськість – це свідчило, на його думку, про започаткування методу народної дипломатії [33, с. 113].

Одним із чільних представників східноєвропейської інтелектуальної еміграції, котрий активно долучився до цього процесу, був проф. Богдан Осадчук (псевдоніми *Jurij Czarnomorskyj*, *Czarnomorski*, *Berlińczyk*, *Monachijczyk*, *B.O.*, *BEO*, *(BEO)*, *A.K.*, *Aleksander Korab*) – український політолог і публіцист, дослідник новітньої історії Східної Європи. Народився

1 серпня 1920 р. у м. Коломиї в родині вчителів. Б. Осадчук почав публікуватися на початку 1940-х рр. в газеті «Краківські вісті». Емігрував у Берлін, де вивчав історію Східної Європи, Балкан, міжнародне і державне право, східні мови в Університеті ім. Гумбольдтів (1941-1945 рр.). Вперше почав писати до газети «Краківські вісті» на початку 1940-х, згодом – до газети «Волинь» (головний редактор – Улас Самчук, видавець – Степан Скрипник, майбутній Патріарх Київський Мстислав). Після завершення війни Осадчук зміг залишитися в американській окупаційній зоні Берліна. Захистив докторську дисертацію на тему планів превентивної війни Юзефа Пілсудського проти Адольфа Гітлера. З 1966 р. – професор новітньої історії Східної Європи Вільного університету в Західному Берліні. Займав у ньому посади директора Інституту східноєвропейських досліджень (1978 р.), а також був деканом Факультету права і суспільних наук (1983-1985 рр.), проректором (із 1985 р.) Українського Вільного Університету в Мюнхені. З 1985 р. – член НТШ [10, с. 920; 174; 294; 463, s. 924–925; 489, p. 721].

Був пов'язаний із ліволіберальною Українською революційно-демократичною партією, яка об'єднувала в основному вихідців із радянських республік. Вона виступала проти радянського імперіалізму, оголошувала програму демократизації України і встановлювала контакти з представниками інших народів СРСР. З 1947 р. Б. Осадчук редагував журнал «Наші позиції» – пресовий орган УРДП [2, с. 173; 307, s. 109].

Як журналіст систематично дописував у німецькі та швейцарські видання, зокрема «Die Neue Zeitung», «Die Zürcher Zeitung», «Der Tagesspiegel», «Die Neue Zürcher Zeitung», «Stuttgarter Nachrichten» і «Kölner Stadtanzeiger», «Baseler Nationalzeitung» тощо, де серед іншого аналізував стан справ у країнах комуністичного блоку [173, с. 21; 179; 203; 472, s. 120]. На німецькому телебаченні Б. Осадчук з 1956 р. брав участь у щотижневій політичній телепрограмі «Internationaler Frühschoppen», де його представляли як представника України [173, с. 310].

Вважаємо, що ці факти біографії і поглядів допомагають в аналізі позицій, на основі яких співпрацював український публіцист із польським еміграційним часописом та ролі, яка відводилась йому у впровадженні концепцій «Культури» [76, с. 127]. І. Хофман зараховує його до третього кола – порівняно невеликої групи активістів незалежницького руху, журналістів, творців літератури другої хвилі, яка ставилася до часопису як до природної бази для політичної думки; представника політичного кола [273, р. 199]. Відзначаючи ліберальні погляди Б. Осадчука, польська дослідниця українсько-польських взаємин Б. Бердиховська назвала його *«рідкісним птахом»* (*Rava avis*) [5, с. 45; 6]. Той справді був представником ліберальних інтелігентів, умів відверто говорити про неприємні речі не тільки з поляками, але передовсім зі самими українцями [49].

Український публіцист також активно співпрацював із вітчизняними часописами в еміграції. Так, «Українські вісті» Б. Осадчук характеризував як пресовий орган еміграції з СРСР, що презентував позицію УРДП: «Цей журнал був тоді єдиною демократичною трибуною української політичної еміграції. Від самого початку він проголосив дотримування ідеї Петлюри – що відповідало переконанням редактора «Культури» – і робив ставку не на третю світову війну, як націоналісти-бандерівці, а на мирну поступову революцію, тобто на близький ідеям Гедройца й Мєрошевського еволюціонізм» [114, с. 48]. Писав також для часопису «Сучасність», «Віднова» (виходила з 1984 р., Б. Осадчук був відповідальним редактором), а зі здобуттям незалежності аналізував українсько-польські відносини в ЗМІ України та Польщі. Був лауреатом численних нагород і премій, зокрема нагороджений відзнакою Нагорода і Співпраця Літературного Інституту (1984 р.), Хрестом Командора (Орден Заслуги Республіки Польща, 1994 р.), орденом Білого Орла (найвища урядова нагорода Польщі, 2001 р.), титулом «Людина Пограниччя» (2005 р.), срібним орденом «За інтелектуальну відвагу» (2006 р.), нагородою імені Єжи Гедройца (2007 р.), Почесною Відзнакою «Bene Merito» (2009 р.). Помер

Б. Осадчук 9 жовтня 2011 р. в Чеховці неподалік Мисленіц [131; 175; 213; 286; 346].

Концепція примирення між двома найбільшими націями ЦСЄ у політичній думці українського публіциста гармонійно поєднувалася з розробкою нової системи безпеки, оскільки саме тісна співпраця українців і поляків у різних сферах мала стати рушієм інтеграційних процесів.

Вважаємо, що концепція системи безпеки ЦСЄ в політичній думці Б. Осадчука містила дві основні компоненти: здобуття незалежності народами регіону (акцент на українській); розвиток інтеграційних проєктів у регіоні. Геополітична ситуація та фактичний стан українсько-польських відносин у різні історичні періоди змушували розставляти пріоритети, розв'язувати актуальні питання, акцентуючи на вагомих проблемах відповідно до вимог часу. Тому вважаємо за доцільне представити наступну модель поглядів автора на окреслену проблематику:

– *характеристика стосовно часового періоду до Другої світової війни (до 1945 рр.)* – виокремлення основних тенденцій на початкових етапах історії двосторонніх відносин; критика східної політики польських націонал-демократів у період II Речі Посполитої на противагу федералістській концепції Ю. Пілсудського (політолог Тарас Возняк вважає, що правильніше визначати концепцію як конфедеративну) [12, с. 171-172];

– *в період існування біполярної системи міжнародних відносин (1945-1991 рр.)* – пріоритет ідеї здобуття незалежності поневоленими народами ЦСЄ;

– *починаючи з періоду розпаду соціалістичного табору та появи постсоціалістичних держав (із 1989-1991 рр.)* – налагодження тісних зв'язків між українцями та поляками в різних сферах, опрацювання концепцій регіональної інтеграції на базі українсько-польського співробітництва [77, с. 124].

Б. Осадчук належав до дослідників, що намагалися знайти корені проблеми сучасних міжнаціональних відносин ще в домодерній добі, тобто до

періоду активних процесів націєтворення. Послугуючись такою логікою аналізу автором українсько-польських взаємин, слід зазначити, що в його баченні спорідненість у розвитку русинів-українців і поляків існувала лише на етапі формування п'ястівської Польщі і Київської Русі. Згодом відбувається поступове зміцнення становища першої і ослаблення останньої [52, с. 57].

Занепад київської держави, а згодом і Галицько-Волинського князівства призвели до того, що Галичина опинилася під польським пануванням внаслідок завоювання королем Казимиром (1340 р.). Основна частина українських земель внаслідок дезінтеграції попереднього державного утворення потрапила під контроль Великого Князівства Литовського. Кревська унія 1385 р. та Люблінська унія 1569 р. зафіксували об'єднання польської Корони і Великого Князівства Литовського (а разом із ними українців і білорусів) у складі Речі Посполитої Обох Народів. Нова держава не використала всіх потенційних можливостей, щоб стати важливим гарантом системи безпеки в ЦСЄ. Навпаки прорахунки у внутрішній політиці слугували дестабілізаційним фактором для її розвитку і, тим самим, негативним чином впливали на розклад сил у регіоні. В кінцевому підсумку, вони призвели до ослаблення, а згодом і усунення Речі Посполитої з політичної карти Європи, появи та зміцнення нових потужних гравців – Російської та Австрійської імперій (з 1867 р. – Австро-Угорська імперія).

Б. Осадчук, на нашу думку, підкреслив амбівалентність подальшого становища обох народів. З одного боку, ще на переломі XIX-XX ст. Польща була поділена між трьома європейськими монархіями (Австрія, Пруссія, Росія), як і Україна, що в етнотериторіальному сенсі перебувала в складі Австрії, Росії та Угорщини. Уже в XX ст., в умовах перманентних воєн і збройних конфліктів на євразійському континенті, обидва народи опинилися в епіцентрі катастрофічних геополітичних подій. З іншого боку, український публіцист вбачав відмінності в їх становищі:

– українці, на відміну від поляків, не мали тривалого періоду державного існування;

– державницькі прагнення українців слабше підтримувалися закордоном, що ослаблювало їх внутрішній опір колонізаторським режимам;

– ступінь асиміляції (добровільної та примусової) українців був вищим, ніж поляків – цей фактор, поряд із відмінним історичним та геополітичним укладом еліт, призвів до формування інших суспільних структур [283, s. 66; 374, s. 29].

Вважаючи пріоритетним зовнішній східний напрямок, на поч. XX ст. начальник польської держави Ю. Пілсудський планував «розчленування більшовицької Росії по національних швах», що мало призвести не лише до її занепаду, але й до створення блоку союзних Польщі держав на території між Балтійським і Чорним морями. Програма-мінімум у реалізації федераційної концепції, яка виходила з ягеллонської ідеї і прообразом якої можна вважати Гадяцьку угоду 1659 р., передбачала інкорпорацію до польської держави західнобілоруських і західноукраїнських земель. Проте основною ціллю була «відбудова давньої історичної Польщі на принципах сучасного федералізму в формі унії Польщі, Литви, Білорусі й України», такий союз мав стати гарантом безпеки в Східній Європі [58, с. 14; 336, s. 7].

Ситуація на початку XX ст. в регіоні була особливо складною. З кінця 1917 р. українські території стали ареною для жорстокої військової політики з боку Росії. Щодо польсько-більшовицьких відносин, то конфронтація також була неминучою, зважаючи на те, що незалежна Польща розглядалась однією з головних перепон розгортання революції на захід. З листопада 1918 р. українське питання опинилося в центрі уваги Ю. Пілсудського [220, s. 14]. Як вважає історик Ян Яцек Бруський, з сьогоденішнього погляду тодішній українсько-польський союз можна характеризувати як приклад тверезої *Realpolitik*, яка давала переваги обом контрагентам. Українська Народна Республіка була ослаблена і шукала захисту від експансії більшовиків і

білогвардійців, тому в такому положенні вимушена була піти на поступки полякам. Однак таке співробітництво створювало шанс на відновлення та зміцнення власної державності [221, s. 28].

З опублікованих Б. Осадчуком спогадів прем'єра УНР Ісаака Мазепи справді випливає, що українсько-польський союз 1920 р. став можливим унаслідок ситуації на українському фронті осінню 1919 р. Галичани відкидали можливість будь-якого порозуміння з поляками, натомість українці Наддніпрянщини активно шукали союзників для боротьби з російськими окупантами саме серед західних сусідів. При цьому, були готові піти на великі поступки для укладення потрібного договору. Умовами української сторони, узгодженими з Ю. Пілсудським перед укладенням союзу, були вимоги щодо невторчання поляків у внутрішні справи та звільнення інтернованих воїнів ЗУНР [194, s. 105, 108].

Попри значну недовіру, що існувала серед представників обох сторін, альянс мав значне символічне значення, оскільки демонстрував можливість українсько-польського зближення. Натомість підписання Ризького мирного договору 1921 р. по завершенню польсько-радянської війни, на думку Б. Осадчука, означав крах федералістських планів Ю. Пілсудського і поступовий перехід до політики на засадах польських націонал-демократів (ендеків), що полягала уже в спробах асиміляції народів у складі історичної Речі Посполитої [52, с. 59].

Наступні міжвоєнні роки демонстрували слабкість цієї моделі. Відсутність дієвої системи регіональної безпеки в умовах зміцнення двох тоталітарних режимів – нацистського і радянського, привела до катастрофи Другої світової війни та її наслідків для ЦСЄ. Підкреслюючи роль і провокативний характер німецького і радянського чинників українсько-польських відносин у період війни та перших повоєнних років, Б. Осадчук намагався все ж не абсолютизувати цей вплив: «Те, що ці інтриги сприяли цьому, є одна справа, а що поляки та ми, українці – кожен по-своєму та

відповідно до власних можливостей – зробили найгірше, це інша справа і безсумнівно найважливіша»² [321, s. 89].

Б. Осадчук відзначав, що внаслідок холодної війни був розірваний альянс США і Великобританії з СРСР. Йосиф Сталін остаточно ліквідував колишні угоди блокадою Берліна 1948 р., розділенням Німеччини, насильними методами компартій у країнах ЦСЄ. Оскільки більшість західних інтелектуалів симпатизували Москві, демократичні антикомуністи намагались їх мобілізувати до потрібного опору [105]. Український публіцист вважав знайомство з Є. Гедройцем, що відбулося на згадуваному Конгресі Свободи Культури в Берліні, переломною подією у житті, як зазначав, йому імпонувало властиве середовищу чітке усвідомлення власних цілей, незалежність та новаторство в мисленні, що відповідало завданням сучасності та майбутнього [134, с. 219; 434, s. 206; 491, s. 443-444].

Уже у вказаний період у задумах творців стратегії «Культури» чітко простежується українська проблематика. Погоджуємося з думкою української дослідниці Т. Пасової, котра окреслює такі цілі редакційної політики часопису та підготовки статей на українську тематику:

- мета досягнення українсько-польського поєднання;
- сприяти змінам на рівні ментальної свідомості поляків шляхом критики помилок, яких припустилися політики міжвоєнного періоду, що передусім стосувалася нетолерантного ставлення до національних меншин Польщі та опозиційних сил;
- боротьба проти тоталітарного ладу, що постав у країнах-членах Варшавського договору;
- налагодження співпраці між українською та польською еміграціями;
- встановлення зв'язків з УСРР;
- вироблення футурологічних концепцій щодо відносин між Польщею та сусідніми державами у вільній Європі [124, с. 176; 125].

² Тут і далі цитування Б. Осадчука з польської мови оригіналу у перекладі автора.

Українська стратегія «Культури», як справедливо зазначає Б. Бердиховська, ґрунтувалася на наступних засадах:

- прийняття статус-кво щодо кордонів;
- переконання, що українсько-польські відносини повинні будуватися на основі партнерства;
- переконання щодо необхідності врегулювати історичне минуле;
- просування української теми на міжнародній арені;
- презентація української культури як універсального явища у своєму досвіді та цінностях, а також систематичне інформування про соціально-політичну ситуацію в радянській Україні [204, s. 137].

Вважаємо, що основні вектори співпраці Б. Осадчука з паризьким часописом можна умовно класифікувати за такими аспектами: інформаційно-агітаційна, посередницька та публіцистична діяльність.

Інформаційно-агітаційна діяльність обумовлювалася журналістською практикою Б. Осадчука в західних ЗМІ. Це дозволяло поширювати та пропагувати у відповідному медіапросторі ідейні напрацювання еміграційного часопису, інформувати про видання видавничого дому «Культури». Загалом Є. Гедройць називав таку діяльність «*publicity*» для часопису [141, с. 204;]. Сам український публіцист так характеризував цю місію: «Згадані зв'язки з німецькою та швейцарською пресою сприяли просуванню ідеї «Культури» на шпальтах згаданих видань. Для нас це було надзвичайно важливе питання, бо це давало змогу виходити за межі польського й українського еміграційного гетто. Я був цим задоволений, а Гедройць дуже цінував таку можливість. Загалом це була важлива ділянка боротьби з советським імперіалізмом, тим більше, що стосовно політичної еміграції у громадській думці існували різноманітні упередження [...] Руйнування мурів недовіри й пошук прихильників нашої спільної справи в німецькому, а завдяки міжнародному авторитетові «*Neue Zürcher Zeitung*» – і в ширшому європейському, й навіть

світовому середовищі, було за тих часів одним із важливих завдань» [114, с. 49].

У цьому контексті варто зауважити, що на початку співпраці з Літературним інститутом був заснований німецькомовний інформаційний бюлетень «SOF» («Stimmen zu Osteuropäischen Fragen»), який Б. Осадчук видавав разом із берлінським кореспондентом «Культури» Єжи Прондзинським на кошти Є. Гедройця. Його цілю було інформування німців про ситуацію у Східній Європі, еміграцію, а також про різні події в культурній сфері. Однак із причин фінансових труднощів часопис припинив існування у 1953 р. Водночас ідею міжнаціонального порозуміння згодом прийняли численні товариства польсько-української співпраці у Лондоні, Парижі, Канаді, Америці, Німеччині, лінію перейняли українські «Сучасність» та «Віднова», які постійно пропагували необхідність українсько-польського примирення. Важливим інструментом поширення ідей часопису стало радіо «Вільна Європа» (радіо «Свобода»), чому сприяло довголітнє керівництво польською секцією радіо під орудою Яна Новака-Єзьоранського [114, с. 49; 141, с. 205; 143, с. 242; 168, с. 24].

Посередницька діяльність, як вважаємо, полягала у забезпеченні зв'язків між редактором часопису та представниками української еміграції за сприяння Б. Осадчука. Є. Гедройць, відзначаючи заслуги українського публіциста, зосередив особливу увагу на тому, що він полегшив налагодження таких контактів. Б. Бердиховська акцентує на двох найважливіших для Є. Гедройця знайомствах, яким посприяв Б. Осадчук: зі советологом Борисом Левицьким (1915-1984) та істориком Іваном Лисяком-Рудницьким (1919-1984) [4;40, с. 15]. Сам Б. Осадчук визначав себе не тільки як зв'язкового з українцями (відзначав насамперед власну роль у налагодженні комунікації часопису з представниками молодшої еміграції з радянської України), а й пошукача союзників серед німців та швейцарців. Водночас складність процесу ангажування українців полягала у відсутності серед загалу розуміння потреби діалогу з поляками [61; 104].

Інкорпорація до публіцистичного дискурсу «Культури» стосовно українсько-польського порозуміння українських публіцистів стала визначним кроком у створенні спільного комунікаційного простору як підґрунтя для публіцистичного дискурсу, який надавав усім учасникам цього складного процесу можливість винести свою позицію на загальний розсуд. Тобто, завдяки часопису всі сторони українсько-польської дискусії в еміграції отримали статус не лише комуніканта, а й комуніката, що стало головною запорукою інтелектуальної дискусії [116, с. 7; 133]. Після отримання Україною незалежності деякий час Б. Осадчук був неофіційним радником президента Леоніда Кучми, стаючи своєрідним «українським зв'язковим» Є. Гедройця в Києві, а також президента Польщі Александра Квасневського [305, s. 23].

Публіцистична діяльність Б. Осадчука навколо налагодження українсько-польського примирення зосереджується у доробку на сторінках «Культури», хоча і не обмежується ним. Тематика його публікацій та підготовлених за його участі декларацій розкривали суть співпраці зі середовищем часопису, основні концептуальні елементи його політичної думки. Український публіцист доповнив дискурс періодичного видання, репрезентуючи помірковану позицію української еміграції, а з розпадом СРСР – аналізуючи проблеми посткомуністичного розвитку України та сучасних українсько-польських відносин. Також дописував під псевдонімом *Berlińczyk* щодо стану німецьких справ, що дозволило польському досліднику Базилію Керському назвати його де-факто берлінським кореспондентом «Культури» [295].

Проблема нормалізації українсько-польських відносин стала предметом жвавої дискусії в пресі ще в перші повоєнні роки, зокрема на сторінках українських і польських видань у таборах для переміщених осіб, які виходили в Німеччині протягом 1947-1948 рр. Ініціаторами дискусії були спочатку «Kronika» Клаудіуша Грабика з польської сторони та «Час» Романа Ільницького – з української. Згодом до них долучилися такі українські видання як «Неділя», «Наше життя», «Українська трибуна» та польські – «DP-Express», «Orzeł Biały».

Важливі, на думку Б. Осадчука, погляди українців щодо спірних в минулому земель Східної Галичини та Волині виражалися публіцистами і науковцями на шпальтах еміграційних видань у наступних формулюваннях:

- неприпустимість вживання стосовно регіону топоніма «Східна Мала Польща» як такого, що не відповідав історичній дійсності;
- бачення існування ЗУНР (1918-1919 рр.) як прикладу успішного функціонування української державності;
- культурно-політична єдність західноукраїнських і наддніпрянських земель, їх розгляд в рамках соборної України [116, с. 48-54; 193].

В умовах геополітичних реалій післявоєнного світу нова система безпеки ЦСЄ все частіше пов'язувалася насамперед зі здобуттям незалежності народами регіону, в тому числі тими, хто не мав її до 1939 р. Це визначило один зі стратегічних напрямів діяльності еміграційного часопису. Така концепція спочатку поєднувалася з ідеєю федерації. В інтерв'ю для Б. Осадчука під час згадуваного Конгресу свободи культури в Берліні 1950 р. Є. Гедройць разом із Ю. Чапським заявили, що «всі народи центрально-східної Європи, окупованої сьогодні Советським Союзом, мусять здобути свою самостійність у рамках Європейської федерації». Респонденти підкреслили брак на Конгресі представництва народів за *«залізною завісою»*, розкритикували нейтральне ставлення західного світу щодо конфлікту між Сходом і Заходом. Не оминули і питання майбутнього розвитку українсько-польських відносин, зазначивши, що їхнє врегулювання має залишатися відкладеним до часу відновлення незалежності обома націями і що «двосторонні жертви» в цьому плані є необхідними. Вони також виступили з ініціативою створення в Західній Європі університету, де могли б навчатися молоді емігранти з країн східного блоку. Її вдалося втілити у 1951 р., коли у Страсбурзі постав Коледж вільної Європи [30, с. 84; 176; 209, с. 151, 151; 298, с. 286].

Пресова дискусія 1947-1948 рр. засвідчила українські побоювання щодо польських федеративних концепцій. На початку 1950-их рр. таке обережне, а

подекуди і негативне відношення зберігалось, про що свідчив проведений Б. Осадчуком аналіз української еміграційної преси стосовно вказаного питання. Найбільш радикальну позицію традиційно виражали націоналістичні кола ОУН, зокрема представники групи Бандери через свій друкований орган «Українець-Час» звинувачували в замаскованому польському імперіалізмі навіть середовище «Культури» – йшлося про проєкт Юліуша Мєрошевського щодо створення міжнародної східноєвропейської бригади при європейських збройних силах. Натомість пропонувалося долучитися представникам поневолених націй до Антибільшовицького блоку народів, створеного за ініціативи згадуваного відгалуження ОУН [116, с. 54-55; 193, с. 93-94].

Свою критичну позицію висловлювали і в середовищі «Українських вістей». Їх застереження стосовно відповідних концепцій стосувалися наступних важливих моментів: небезпеки зайняття нейтрального статусу щодо проблеми знищення Російської імперії; гегемонізму польських федералістів стосовно Білорусі та України. Вказувалося на неприпустимість будь-якої модернізації ідеї *Ягеллонської унії* – імперіалістичної за своєю суттю і такої, що дискредитувала себе в минулому. На противагу польським проєктам представники української еміграції демократичного спрямування висували свої програми: утворення блоку народів від Балтійського моря до Кавказу; формування союзу України, Білорусі та Польщі [112, с. 55-59; 193, с. 94-95]. Тому, як припускаємо, підсумувавши такі оцінки та реагуючи на статтю Ю. Мєрошевського в «Культурі» за 1952 р., в якій той розглядав інтеграційні процеси в Європі, Б. Осадчук вважав, що передусім слід акцентувати на концепції об'єднаної Європи, в рамках якої вирішувалося б українське питання [0, с. 95; 349].

Б. Осадчук дебютував у новоствореній в 1952 р. рубриці – «Українська хроніка». У листуванні з Є. Гедройцем автор стверджував про намагання в новому розділі представити польському читачеві цілісну картину українських поглядів [40, с. 93; 277, с. 185].

Як зауважує польська дослідниця І. Хофман, еміграційні хроніки часопису описували життя еміграції Польщі та сусідніх народів, важливих з геополітичного погляду. Їх генеза була пов'язана з прагненням звільнити взаємовідносини від історичного минулого, втихомирити націоналістичні страхи, сприяти переоцінці спільної спадщини та пробудженню поваги до проблем східних сусідів. Хроніки виконували інформаційну функцію, презентували позицію середовища часопису щодо важливих питань та сприяли згодом викладенню *концепції УЛБ (Україна-Литва-Білорусь)*, опрацьованої Ю. Мєрошевським [276, с. 87-88]. Концепція передбачала підтримку Польщею самостійницьких прагнень українців, білорусів і литовців, відмові від польських претензій щодо спірних в минулому територій східних сусідів.

Щоб систематизувати погляди українського публіциста та представити його цілісну візію на тему українсько-польських відносин і їх місця в архітектурі регіональної безпеки в біполярний період, вважаємо за доцільне звернути увагу на низку факторів, що впливали на процес примирення, сприяючи чи перешкоджаючи йому. Виокремлюємо наступні елементи:

- 1) структура радянської колоніальної системи;
- 2) значення американської зовнішньої політики щодо регіону ЦСЄ;
- 3) німецький фактор;
- 4) політична стратегія часопису «Культура», виражена в концепціях та ідеях його публіцистів.

Б. Осадчук визначав радянську систему як типово колоніальну, виокремлюючи в ній два рівні:

- 1) *класичні колонії* – неросійські республіки СРСР «від балтійських народів аж по середню Азію», які стикалися з різними формами гноблення та національних утисків, переслідування культурного та історичного минулого, виселення населення тощо (використовував також термін «*внутрішня імперія*»);

2) *колонії нового типу* – сателітні республіки ЦСЄ. У міжвоєнний період мали досвід самостійності і національного державництва («зовнішня імперія») [126, с. 18; 283, с. 67].

Оцінюючи ситуацію в період встановлення системи радянського домінування, Б. Осадчук вказував на неусвідомлення поляками факту, що майбутній розвиток польсько-російських відносин буде залежати не стільки від їх вираження русофільських позицій, скільки від національних процесів всередині самого СРСР і динаміки визвольної боротьби українців, білорусів і литовців в еміграції [398, с. 76-77].

Зауважуємо, що еміграційне середовище часопису намагалося створити концептуальну платформу для трансформації політики Заходу щодо Східної Європи в післявоєнний період. Найперше в цьому контексті аналізувалися зовнішньополітичні підходи США – однієї з основних потуг біполярної системи міжнародних відносин. Зокрема Б. Осадчук критикував спроби американських кіл розв'язати українське питання в рамках російського, спекулятивний характер діяльності представників російської еміграції в рамках Координаційного центру антибільшовицької боротьби [186, с. 103; 189, с. 92-93; 325].

Основні вимоги української сторони щодо подальшої участі в структурах з організації антибільшовицької боротьби, що діяли під американським патронатом, стосувалися наступного:

- відкрите визнання права на незалежність українців та інших поневолених Москвою народів;
- організація співпраці в формі координації, а не спільного керівництва, самостійність кожної з груп;
- встановлення паритетного представництва національних груп;
- формування груп на основі легітимних представників еміграції [187, с. 197].

Поряд із цим, Б. Осадчук вважав помилковим і неприпустимим покладання надій еміграції на застосування американцями засад *liberation*, тобто політики визволення поневолених народів у регіоні. На противагу їй перемогла концепція *containment* – тобто утримання й обмеження радянських впливів і домінування. Така ситуація означала довготривалий процес упровадження ідей Є. Гедройця щодо міжнаціонального зближення і примирення [432, s. 44].

Завданнями США Б. Осадчук вбачав протистояння радянському неоімперіалізму, відновлення втрачених свобод поневолених народів, гальмування подальших імперіалістичних експериментів Москви, підняття міжнародної акції для допомоги республікам СРСР. Натомість «недорозвиненою» політикою визначав характерну для американського підходу градацію радянських колоній на класи на підставі теорій «історичного і географічного консерватизму» [376, s. 57-58]. При цьому, українські еміграційні діячі у спробах подолати бюрократичний принцип поділу представництв поневолених народів на вищий і нижчий класи неминуче натикалися на опортунізм поляків [398, s. 76].

Розглядаючи німецький фактор в історичних конфігураціях українсько-польських відносин, Б. Осадчук вказував на германофільську орієнтацію українців у минулому, до якої штовхало зокрема прагнення реваншу за програну війну з поляками і ревізії постверсальських кордонів. Німці неодноразово трактували українців як інструмент знищення Польщі, українська карта зокрема активно розігрувалася у часи Веймарської республіки з метою дестабілізації міжнародного укладу і намагання ліквідації польської незалежності [417, s. 142-143]. Щодо біполярного періоду, то агресивна зовнішня політика СРСР, що проявилась в інтервенції в Чехословаччину в 1968 р. та відсутність дієвої концепції щодо регіону Східної Європи у західних союзників не залишала для офіційного Бонну особливих варіантів вибору. Така зміна розкладу сил впливала на становище решти поневолених країн регіону –

Польщі, Чехословаччини, України, Білорусі, балканських країн. Ціллю Кремля було підпорядкування загальної політики Західної Німеччини, тому будь-які стосунки ФРН з народами Східної Європи узалежнювалися сферою співпраці між Бонном і Москвою [384, s. 91-92]. Натомість Б. Осадчук критикував нейтральність Західної Німеччини в проведенні *Ostpolitik*, зокрема щодо Польщі та неросійських республік СРСР (серед них і України) [373, s. 152]. Реагуючи на геополітичні зміни, український діяч підкреслював історичне значення визнання ФРН статус-кво на сході, що реалізувалося в політиці канцлера Віллі Брандта [207, s. 109].

Комуністична Польща стосовно східних сусідів також була суттєво обмеженою позицією Москви. Особливо несприятливим був стан українсько-польських відносин. Попри численні заяви про дружбу, співпрацю і братерство, реальна ситуація відрізнялася від задекларованого: «Насправді справи польсько-українських стосунків виглядають трагічно» [431, s. 85]. Офіційна Варшава як сателіт Москви демонструвала політику, що повністю відповідала лінії Кремля. Легковажність польської культурної інтелігенції стосовно тодішньої ролі держави в системі міжнародних відносин означав її мовчазну згоду на поступове перетворення Польщі в слабку транзитну зону між великою Росією і потужною Німеччиною, незалежно від їх конфігурацій. Це накладало суттєвий відбиток на роль польської держави стосовно сусідів: України, Білорусі, Литви, Чехословаччини та в ширшій перспективі – Китаю, Балкан, Скандинавії та Західної Європи. Відсування на маргінес в регіональній і світовій політиці означало неусвідомлення того, що Польща, завдяки її розташуванню та потенціалу, була, поруч із Чехословаччиною, ключовим елементом геополітичної зони між Сходом і Заходом. Для позначення характеру польської східної політики комуністичного періоду, коли стосунки зі східними сусідами цілковито ігнорувалися, за винятком « нової Росії », Б. Осадчук застосував неологізм «неодмовщина», проводячи тим самим

історичні паралелі з політикою польських націонал-демократів під проводом Романа Дмовського [375, s. 98-100].

Тодішні геополітичні реалії вимагали пошуку нової форми і змісту майбутньої структури регіону. Усе більша залученість СРСР в азійські справи, суспільно-політичний та економічний розвиток народів в її європейській частині та країнах соцтабору дозволяли Б. Осадчуку моделювати ситуацію, згідно з якою в перспективі регіональний устрій включав би вже російську Євразію, Західну Європу і Східну Європу в складі Литви, Білорусі, України, Угорщини, Чехословаччини, Польщі та Східної Німеччини. Центральне місце в концепції східноєвропейського об'єднання відводилось Польщі, від якої, однак, вимагалось позбавлення русофільської орієнтації та усунення загрози зростання власних імперських амбіцій [375, s. 103-104].

Дихотомію п'ястовської та ягеллонської традицій у польській політичній думці часто представляють як протиставлення реалістичного підходу романтичному. Зважаючи на прихильність середовища «Культури» ідеям табору так званих пілсудчиків, простежуємо в її політичній стратегії окремі елементи саме ягеллонської традиції, яка була суттєво модернізованою в контексті нових геополітичних реалій і в якій відкидалися найменші прояви польського гегемонізму. На думку американського історика Тімоті Снайдера, програму часопису можна розглядати як оновлену форму федералізму в тому випадку, якщо визнати ключову тезу, що співпраця зі східними сусідами вбачалася формою відносин із дружніми країнами та визнання цих держав вимагало відмови Польщі від територіальних амбіцій та цивілізаційних претензій, властивих старим федералістським уявленням (концепції федералізму, що ґрунтувалася на націоналістичній традиції Нового часу протиставлялася модерна концепція) [147, с. 256-257; 482, s. 152].

Погодившись із таким твердженням, слід, однак, зауважити, що дослідники підкреслюють антидоктринальність, релятивізм політичної лінії Є. Гедройця, еластичність його тактики [313, s. 57]. Осередок прихильників

Ю. Пілсудського, до яких той належав, мали, на переконання Б. Осадчука, першорядні завдання, а саме «ревізія невдалої національної політики Речі Посполитої, передусім стосовно українського населення. Перспективною, далекосяжною метою було перетворення Польщі на державу, притягальну для уярмлених націй СРСР і започаткування процесів дестабілізації й розпаду комуністичної імперії» [110, с. 52].

Підтримка Є. Гедройцем ідеї незалежної України була зокрема висловлена у привітанні з'їздові УРДП у березні 1955 р. У посланні відзначалося, що поляки й українці мають спільного ворога та спільну мету: незалежність своїх народів у рамках об'єднаної та вільної Європи. Йшлося про те, що важкий досвід минулого виразно вказує на неможливість існування вільної Польщі без вільної України і вільної Європи без цих країн. У листі редактора «Культури» підкреслювалося, що українська боротьба є одночасно польською боротьбою [30, с. 84].

Своєрідним індикатором позицій співпраці Б. Осадчука і Є. Гедройця став процес підготовки «Декларації в українській справі» 1977 р. Важливо підкреслити суспільно-політичні умови появи документа, зокрема підписання Гельсінських домовленостей 1975 р., актуалізацію східноєвропейської проблематики у зв'язку з президентською кампанією в США, появу третьої хвилі російської еміграції та посилення в УРСР русифікації. Саме останні дві обставини сформували проблемне поле для виникнення тимчасової суперечки між редактором «Культури» та українським публіцистом. Б. Осадчук критично ставився до налагодження Є. Гедройцем зв'язків із російським еміграційним часописом «Континент» Владіміра Максимова. Намагаючись модерувати діалог, Є. Гедройць просив українську сторону представити свої вимоги. Репрезентував їх саме Б. Осадчук, який ставив за умову співпраці відкрите засудження представниками російської еміграції процесу русифікації, декларування солідарності у справі відокремлення України від Росії, готовність до

обговорення питань щодо проблеми національних меншин [34, с. 213, 222; 40, с. 47-48].

Вирішення основних моментів суперечки спричинило появу в травні 1977 р. на сторінках «Культури» «Декларації в українській справі», яку підписали 14 представників російської, польської, чеської та угорської еміграцій. У заяві порушувалося питання звільнення від радянського колоніалізму як народних демократій ЦСЄ, так і інкорпорованих союзних республік, серед яких виділяли українців, білорусів та литовців; необхідності звільнення росіян від імперських амбіцій. На пріоритетне місце декларація ставила українців як найбільш поневоленого народу СРСР, який, поряд із литовцями, найбільше у боротьбі прагне до державного існування [37; 244].

Б. Осадчук позитивно оцінив значення «Декларації в українській справі» і роль «Культури» в створенні сприятливих передумов до появи документа. Український публіцист розглядав його текст як маніфест, що надавав проблемі визволення України міжнародного характеру. Стверджувалося, що у відносинах українців із Польщею, Угорщиною і Чехословаччиною, представники еміграцій яких виступили підписантами заяви, залишались неврегульованими лише проблеми національних меншин у межах нових кордонів. Б. Осадчук відзначав, що приклад «Культури» мав вирішальний вплив на кількох російських інтелектуалів і політиків молодшого і середнього покоління, які, можливо, звільнилися від імперіалістичних поглядів. Тому український публіцист вважав появу документа першим кроком до початку всесторонньої дискусії на тему розвитку майбутніх відносин на засадах рівних з рівними, вільних з вільними [116, с. 141-145; 386].

Питання можливості демократизації Росії Б. Осадчук згодом назвав пунктом розбіжностей з поглядами Є. Гедройця [214, с. 21]. Це дозволяє стверджувати польському досліднику Мачею Мрузу, що *modus vivendi* в складних польсько-українських питаннях мав для Б. Осадчука другорядне значення в порівнянні з переконанням росіян відмовитися від імперської

ментальності і визнати українське прагнення до незалежності [88, с. 48; 354, с. 96]. Дозволимо не погодитися з цією думкою професора, оскільки проблематика покращення українсько-польських відносин займала ключове місце в діяльності українського публіциста, а редакційна політика «Культури» була досить гнучкою до сприйняття позицій її авторів. Тому слід визнати, що відмінності в окремих поглядах автора і редактора часопису не стали дестабілізаційним чинником для співпраці, а завдяки узгодженню інтересів навіть виконали конструктивну функцію. Про це свідчать прийняття «Декларації в українській справі», еволюція формування стратегії і програм «Культури» та роль Б. Осадчука в цих процесах. Запорукою довготривалої співпраці була готовність обох сторін до діалогу і пошуку компромісу. Декларацію розглядаємо в контексті формування ширшої концепції УЛБ та як важливий компонент у моделі українсько-польського примирення в політичній лінії часопису [76, с. 130-131].

Факторами, що перешкоджали подальшому налагодженню цього процесу Б. Осадчук вважав епігонство старшого покоління польських діячів, страх перед пошуком нової моделі стосунків, неусвідомлення історичних змін, які сталися в регіоні. Водночас підкреслюємо, що «Декларація в українській справі» продемонструвала досягнення важливих результатів у політичній стратегії часопису. Тому український публіцист виокремив основні аспекти подальшої діяльності в процесі міжнаціонального примирення в регіоні: активне залучення молодого покоління до реалізації висунутої «Культурою» програми; використання позитивного досвіду українсько-польського порозуміння для початку діалогу між українцями та росіянами [134, с. 220; 434, с. 205-206].

На основі даних анкет «Культури» 1955 р., лондонських «Wiadomości» 1969 р. і голосування в Сеймі 1990-1991 рр. стосовно Декларації про незалежність й Акта проголошення незалежності України М. Генік простежує

позитивну динаміку зміни ставлення польської еліти до ідеї української незалежності [33, с. 105].

Таблиця 2.1

Підтримка ідеї української незалежності в польському суспільстві

Роки	1955		1969		28.07.1990		31.08.1991		06.12.1991	
	к-сть	у %	к-сть	у %	к-сть	у %	к-сть	у %	к-сть	у %
За		бл. 50	41	78,85	175	73,22	218	88,26	360	94,49
Проти			6	11,51	9	3,76	6	2,43	5	1,31
Не визначилися (утрималися)			5	9,61	55	23,01	23	9,31	16	4,20
К-сть респондентів	18	100	52	100	239	100	247	100	381	100

Українська незалежність почала трактуватись як основна передумова змін у ЦСЄ. Тому будь-яке посилення суб'єктності України вбачалось як збільшення шансів Польщі на безпеку та незалежність. З цієї причини висувалась ідея широкої співпраці народів обох держав як фундаменту нового укладу регіону. Союз України й Польщі мав стати віссю майбутньої федерації країн регіону [152, с. 216].

У політичній думці Б. Осадчука простежуємо кілька варіацій конфігурації міжнародного укладу з залученням України й Польщі. Коли у макрорегіоні ЦСЄ з'явилися контрверсійні тенденції, і у балтійських державах почала переважати скандинавська орієнтація, а в Білорусії – російська, Б. Осадчук запропонував розвивати власне білатеральні відносини між обома державами [24, с. 32]. Зникнення німецької загрози, що мала місце в минулому, дозволяло моделювати формат українсько-польсько-німецької співпраці. Поряд із цим, публіцист констатував творення інших конфігурацій укладу системи

міжнародних відносин у регіоні [305, s. 712; 387, s. 167-168; 408, s. 128]. Концепція співпраці в басейні Чорного моря передбачала залучення Туреччини та Болгарії, за можливості – Грузії та Румунії. Вона мала виступити противагою агресивній російській політиці в регіоні [410, s. 82-83].

Пізніше Б. Осадчук акцентував на необхідності залучення до українсько-польської співпраці балтійських держав, Угорщини та Румунії: «Польща може і навіть повинна стати провідником спочатку неформального; але з часом і зростанням досвіду – навіть більш тісного об'єднання держав цього регіону. Ідея чорноморсько-балтійського комплексу могла б стати тривалою концепцією» [27, с. 533].

Український автор відзначав слабкість політичної думки, відсутність новаторських ідей і концепцій, безініціативність в пошуку нових союзів і формуванні альтернативних векторів розвитку на міжнародній арені. Скептицизм і недалекоглядність в плані політичного мислення та дій, на його думку, неодноразово приводили до трагічних наслідків. В історичному контексті нерозуміння елітами суті планів Ю. Пілсудського довело до укладення Ризького договору 1921 р., який тільки відтягнув політичну катастрофу. Тому Б. Осадчук закликав: «Якщо в нашому регіоні між Балтійським і Чорним морем не знайдуться мислителі як Мєрошевський і не надихнуть політиків до практичних дій, Польща, Білорусь, Україна і балтійські країни можуть протягом однієї генерації знаходитися знову перед обличчям загрози сьогоdnішній незалежності» [410, s. 85].

Станом на 1993 р. практично припинилась інтелектуальна дискусія щодо проєкту Міжмор'я. Одним з небагатьох спікерів ідеї серед українського політикуму, на думку Б. Осадчука, був письменник Іван Драч. Водночас ключові ідеї зустрічаємо в інших діячів національно-демократичного спектра – братів Горинів, В'ячеслава Чорновола, Михайла Бойчишина. Схожі доктрини також не просувалися далі заяв чи теоретичного опрацювання: концепція співпраці між державами в басейні Чорного моря була перехоплена

Туреччиною, що утримувала лідерські позиції в даному регіоні; а ідея створення безатомної зони між Росією і Францією з участю найбільших держав, зокрема Німеччини, Польщі й України, взагалі не стала об'єктом детальних обговорень [411, s. 115]. Попри підписання важливих декларацій із Польщею та Угорщиною, які автор оцінював вельми позитивно, плідну співпрацю в напрямку побудови системи регіональної безпеки таки не вдалося налагодити. Цьому багато в чому перешкоджав внутрішній «національний провінціалізм» у Польщі. Політичним фіаско завершилися спроби Києва приєднатися до Вишеградської групи, на ідеї чого зокрема акцентував тодішній директор Центру стратегічних досліджень у Вашингтоні Збігнев Бжезинський [378, s. 156; 426, s. 106].

Український публіцист вважав, що створення необхідної системи регіональної безпеки було покликане забезпечити запобіжні заходи щодо можливих політичних катаклізмів і загрози анархії в геополітичному укладі регіону. Він припускав, що через можливий політичний тиск з боку західних партнерів політичне керівництво РП змушене було відмовитись від ідеї створення НАТО-біс на сході чи підтримки «плану Кравчука» щодо створення регіональної безпеки в рамках Міжмор'я [116, с. 224-225; 437, s. 109-110].

Б. Осадчук неодноразово повертався у своїх публікаціях до теми Міжмор'я. Наприклад, визнавав високий рівень, на який вийшло співробітництво між українського і польською сторонами уже в період президентства Л. Кучми та А. Кваснєвського, що дозволяло вкотре заявляти про необхідність реалізації даної концепції: «[...] залишається далі у сфері підготовки не менша, а політично навіть важливіша, концепція створення простору Міжмор'я, або з'єднання басейну Балтики з басейном Чорного моря. Це – програма сторіччя, якщо не тисячоліття, бо якщо вдасться цей задум реалізувати, перевернемо стару геополітику, для нас завжди невігідну, догори ногами» [116, с. 331; 371, s. 124]. У цьому контексті слід також згадати про *«ризьку концепцію»* А. Кваснєвського – проєкт регіональної співпраці держав

між Балтійським і Чорним морями, проте Б. Осадчук відзначав про слабкість зацікавлення нею іншими країнами-членами Вишеградської групи [117].

Професор М. Мруз про зацікавлення Б. Осадчука даною концепцією відзначає наступне: «Адаптована до сучасних умов стара ідея Міжмор'я не містила внутрішньо послідовної і інтелектуальної новаторської ідеї, не була вона і прикладом класичної політичної думки в розумінні політичних визначень, однак її привабливість слідувала з геополітичних і, певною мірою, воєнно-політичних реалій Центрально-Східної Європи після розпаду Радянського Союзу і формування нової політичної карти, так важливої для міжнародної безпеки і стабілізації Старого континенту» [88, с. 48].

Окремим аспектам запропонованої Б. Осадчуком концепції регіональної співпраці, що базувалася б на українсько-польському зближенні, опонував польський публіцист Богдан Скарадзінський. Останній вважав, що у двосторонніх відносинах немає необхідного рівня співпраці, причини чого вбачались у відсутності політичної волі, слабкому стані економік (особливо української) [462, s. 67].

У баченні Б. Осадчука розвиток інтеграційних проєктів у ЦСЄ вимагав найперше українсько-польського зближення, яке розвивало ідеї, закладені в минулому союзом Ю. Пілсудського і С. Петлюри. Водночас негативну роль відігравав російський чинник: український публіцист вказував на острах польських політиків перед творенням незалежної політичної доктрини щодо формування нового ладу в регіоні. Тому українсько-польські стосунки не вдалося довести до форми, яка б слугувала елементом європейської безпеки [382, s. 119, 121; 430, s. 93].

Дозволимо зауважити, що на сторінках «Культури» Б. Осадчук був одним із найбільш активних промоторів ідеї побудови системи регіональної безпеки з оперттям на українсько-польське співробітництво, що дещо відрізнялося від редакторської позиції. Після 1991 р. Є. Гедройць остаточно відійшов від бачення польської федерації зі східними сусідами. В останньому інтерв'ю, яке

він дав перед смертю в серпні 2000 р., зазначав, що Польщі вистачить «пильнувати, щоб східні країни: Україна, Білорусь чи Балтійські держави — існували як незалежні держави». Очевидно, ключовою вбачалася співпраця Польщі з цими країнами на партнерських засадах, але без будь-яких формалізованих політичних зв'язків [80, с. 76].

Проблема кордонів і приналежності спірних територій була у минулому та залишається в сучасності однією з основних джерел / факторів розпалювання міжнаціональних чи міждержавних конфліктів. Сьогодні це ми можемо спостерігати на прикладі російсько-української війни, коли РФ розпочала агресію проти України з анексії півострова Крим, апелюючи до «історичної» приналежності цих земель. Водночас такі ворожі акти погіршують міжнародні відносини на тривалий період, внаслідок гострого затяжного конфлікту формуються сталі негативні стереотипи та міфи щодо іншого, що поширюються і на наступні покоління. Таким чином, проблема кордонів часто стає першою ланкою тривалого конфлікту, сприяє його укоріненню та нагромадженню надалі проблем міжнаціональних відносин.

Проблема українсько-польського кордону залишалася надзвичайно чутливою для польської еміграції. Ялтинська конференція 1945 р. встановила кордон по «лінії Керзона» з деякими поправками на користь Польщі. Новий кордон був затверджений договором між СРСР і польською Крайовою Національною Радою. На основі аналізу наукових джерел М. Генік виокремлює 4 варіанти розв'язання питання українсько-польського кордону: легітимізм, федералізація чи лібералізація, непорушність та пролонгація проблеми для розв'язання у період після отримання незалежності [28, с. 666].

Особливу увагу звертаємо на дві моделі, які умовно окреслюємо як «формулу Риги» і «формулу Ялти». Так, легітимізм передбачав перегляд кордонів, установлених Ялтинсько-Потсдамською системою міжнародних відносин, повернення східних земель (які часто іменувались «кресами», «Східною Малопольщею») під польський контроль — де-факто йшлося про

відновлення територіального укладу згідно з умовами Ризького договору 1921 р. Зважаючи на прагнення польських еліт, які не погоджувалися зі станом комуністичної окупації Польщі, відновити її державний суверенітет у довоєнних кордонах, така позиція мала широку суспільну підтримку. Однак це означало перекреслення можливостей міжнаціонального діалогу, оскільки знову загострювало проблему територіальних суперечок між колишніми комбатантами. Натомість «формула Ялти» (визнання непорушності повоєнних кордонів) не мала значної кількості прихильників серед польської еміграційної еліти, оскільки означала остаточну втрату в перспективі колишніх територій на сході [71, с. 222].

З кінця 1940-х рр. переговори між українцями та поляками щодо кордонів стали можливими лише в еміграції, при цьому вектор процесу все більше зміщувався від міжурядових переговорів, де гострота питання призводила до їх безрезультативності, до методу народної дипломатії [142, с. 239]. Як зазначав Б. Осадчук, пресова дискусія 1947-1948 рр. показала, що одним із найбільш контroversійних було питання кордонів: «Уся тодішня дискусія продемонструвала розбіжність і протилежність поглядів обох сторін. Українці захищали Ялту та кордони Буг-Сан, поляки – Ригу та Збруч» [116, с. 47–48; 193, с. 89].

Зміна громадської думки польської сторони з цього приводу вимагала, щоб пройшов певний період часу і сформувався відповідний дискурс. Публіцистика «Культури» сприяла трансформації позиції з «Риги» до «Ялти» і розв'язанню таким чином проблеми українсько-польського кордону. Українська дослідниця М. Сеніч, вивчаючи публіцистичну спадщину часопису щодо даної проблематики, виокремлює дві основні тенденції, що простежуються на його сторінках: федералістський спосіб розв'язання, що окреслився в 1950-х рр. та принцип непорушності кордонів, що вперше з'явився на сторінках часопису в 1952 р. [144, с. 335-336]. Вважаємо за доцільне

зупинитися детальніше на аналізі цих підходів та їх значення в структурі політичної стратегії часопису щодо налагодження примирення.

Оцінюючи наслідки катастрофи 1939 р. для регіону, чільний публіцист «Культури» Ю. Мєрошевський зазначав, що його народи втратили незалежність через недостатність власних сил для оборони. Однак створення федеративної системи (автор пропонував формування міжнародної східноєвропейської бригади), натикалася на проблему польських реалій: «... кожен поляк, котрий говорить чи пише про Польщу «вільну, цілу та незалежну» ніколи не думає про жодну федерацію, навпаки – думає про відновлену, повністю суверенну державу в кордонах 1939 р. плюс землях, отриманих на заході... ми є у переважній більшості сепаратистами, заглибленими у мрії про могутню державу і за кожної нагоди виражаємо наше невдоволення, а навіть ворожість до чехословаків, українців, білорусів та інших ближчих і дальших сусідів» [307, s. 260; 339, s. 76]. Політичний аналітик «Культури» вважав, що спірні територіальні справи слід вирішувати саме через створення європейської федерації, а не на підставі амбіцій історично вибраних народів. Водночас пропозиції Ю. Мєрошевського забігали далеко вперед і могли бути реалізовані тільки за умови падіння комуністичної системи у майбутньому [3, с. 100; 339, s. 79].

Одним із представників федералістського напрямку серед авторів часопису був чеський публіцист Губерт Ріпка. Він акцентував на необхідності формування польсько-чеської федерації для запобігання імперіалістській експансії, оборони таким чином інтересів усієї Європи. На думку доктора філософії Карлового університету, територіальні конфлікти між обома народами (наприклад, у Сілезії чи Бєскидах) виникали внаслідок зростання націоналізму і впливали з оцінки поляками своєї політичної ваги на міжнародній арені [466, s. 4]. Постанова федерації означало, в баченні її теоретиків, установлення певного паритету у білатеральних відносин. Вважаємо, що федералістські концепції в «Культурі» були також дотичними до

проблеми кордонів, оскільки напрацьовувалася теоретична модель розв'язання питання для народів ЦСЄ, зокрема українців та поляків.

Важливою в цьому контексті можемо вважати також появу на початку 1952 р. у «Культурі» статті Юзефа Лободовського «Проти привидів минулого». У ній польський публіцист вказував на неможливість проведення чіткого українсько-польського кордону, тому наполягав на необхідності надання Червенській землі, тобто Східній Галичині, особливого статусу – кондомініону. Проект передбачав рівноправ'я українського і польського населення, двомовність в адміністрації, судовій системі та шкільній освіті [326]. Ця публікація отримала різноманітні оцінки в еміграційній періодиці: від схвальних відгуків до гострої критики. Частина авторів вказували на запізнілість появи цієї пропозиції, водночас її позитивним наслідком слід вважати ініціювання двостороннього діалогу [33, с. 111-112].

Надзвичайний суспільний резонанс серед польської еміграції викликав у «Культурі» від 1952 р. лист священника Юзефа Маєвського з Преторії, в якому той закликав Польщу відмовитися від максималістських прагнень щодо збереження колишніх територій на сході та за утримання земель на заході. Він наполягав на необхідності зміцнення польськості Вроцлава, Щецина і Гданська завдяки відступу від претензій на український Львів і литовське Вільно (Вільнюс) [331].

Спектр реакції еміграційних публіцистів на лист Ю. Маєвського був широким – від позитивних відгуків до обвинувачень у зневаженні почуттів більшості поляків та навіть державній зраді. Реагуючи на критичні матеріали, що надійшли до редакції у зв'язку з публікацією, Є Гедройць вмістив у наступних номерах листи Кароля Піщека та Є. Дзєвановського, в яких польські автори висловлювали солідарність із позицією священника. «Ці листи я зібрав спеціально, аби ще раз порушити справу пол[ьсько]-укр[аїнських] стосунків і штовхнути її на один крок уперед», – зазначав редактор часопису у листуванні з Б. Осадчуком [29, с. 297; 40, с. 117; 239; 444]. Узагальнюючи, можемо вважати

появу публікації Ю. Маєвського відправною точкою розвитку концепції непорушності українсько-польського кордону на сторінках еміграційного часопису.

Зважаючи на гостроту листа, очікувалось озвучення позиції редакції з цього приводу. Є. Гедройць виступив з ініціативою оприлюднення заяви стосовно проблеми східного кордону. У листі до Ю. Мєрошевського від 8 грудня 1952 р. він просив сформулювати текст та запропонував основні ідеї: «Утворення незалежної України та Білорусії для Польщі настільки важливе, що не слід ухилятися від дискусії на тему майбутніх відносин і майбутніх кордонів і в принципі такої чи іншої ревізії кордонів не виключаємо. [...] Ризький кордон був наслідком тимчасовості і випадковості, а не результатом якоїсь політичної концепції» [28, с. 669]. Логічним продовженням розвитку дискурсу стала поява статті «Непорозуміння чи дешевий патріотизм?», як припускається авторства Є. Гедройця. У ній йшлося про те, що в ЦСЄ існує понад 30 конфліктів довкола проблеми кордонів. Тому припускалося, що у випадку постанови нової європейської системи багато кордонів, у тому числі й східний – Польщі, слід буде переглянути. Акцентувалося на необхідності опертя змін на вільне рішення обох народів і обговорення в доброзичливій атмосфері задля вироблення майбутньої концепції українсько-польських перемовин [144, с. 336; 248, s. 132; 352, s. 82-83].

Принцип непорушності встановлених кордонів поступово став одним із базових елементів концепцій українсько-польського примирення. З вищезазначеного випливає, що вже у 1950-х рр. в Є. Гедройця та середовища «Культури» остаточно сформувалася думка про основоположне значення східних повоєнних кордонів Польщі, про що зазначають дослідники [303, s. 93–96]. Водночас Анджей Гіль звертає увагу на малодосліджену деталь: утримання нового геополітичного статус-кво щодо східного кордону Речі Посполитої не було одномоментним рішенням, а результатом певного процесу на сторінках часопису [260, s. 192]. Дослідник спадщини «Культури» Януш Корек акцентує

на паралельному розгортанні концепцій «відмови від Львова і Вільна», утворенні центрально-східноєвропейської федерації, а також міжнародної бригади ЦСЄ – протягом часового періоду 1947-1955 рр. [304, s. 193-194].

Така насиченість на початковому етапі існування часопису програм, кожна з яких передбачала свій алгоритм розв'язання питання кордонів, свідчила, на нашу думку, про наступне:

1) вагомість першочергового врегулювання цього питання у стратегічній лінії «Культури» задля продовження подальшого міжнаціонального діалогу в регіоні;

2) пошук оптимального вирішення шляхом перевірки альтернативних варіантів та подальшого включення ключових ідей в цілісну програму [71, с. 224].

Як підкреслював польський історик Кшиштоф Григайтис, визнання наслідків Другої світової війни щодо недоторканості післявоєнної території Литви, Білорусі та України (принаймні в тогочасній міжнародній ситуації) було однією з умов, на якій мав базуватися проєкт порозуміння. Ця проблема відіграла фундаментальну роль, особливо у відносинах редакції «Культури» з литовською та українською еміграцією [266, s. 111].

Остаточна програма еміграційного часопису стосовно розв'язання проблеми кордонів окреслилася в серії статей Ю. Мєрошевського. У них автор вказував на небезпеку територіальних суперечок як можливу загрозу «балканізації» регіону; розмежовував дві концепції східних кордонів Польщі: прийняття кордонів до 1939 р. чи після 1945 р. Спробу поєднання східних кордонів II Речі Посполитої зі західними, отриманими після Другої світової війни, він вважав за таку, що вказує на брак відповідальності і погляду на майбутнє, оскільки створювались умови для можливого німецького ревізіонізму [327, s. 69; 338, s. 82].

Геополітичні умови, що склалися для ФРН у 1970-х рр., спонукали її до підписання низки договорів, що засвідчили визнання сучасних кордонів і

налагодження міждержавних відносин із Польщею. Як зазначав Б. Осадчук, це означало зміну дотеперішньої концепції, яка полягала в ревізії східних німецьких кордонах і ґрунтувалася на гаслі Німеччини в границях 1937 р. [57].

Стосовно українсько-польського випадку сучасна вітчизняна дослідниця Х. Чушак вважає, що важливу роль у процесі погодження з новими кордонами відіграв час. До середини 1970-х років уже встигло вирости нове покоління поляків, яке соціалізувалося у Польщі без кресів. Водночас проблема втрати тих територій для Польщі була міцно закорінена в суспільній пам'яті. Поряд із цим, опозиція підважувала майже всі постулати офіційної влади, тож враховуючи сильні сентименти до Львова, більш природною реакцією опозиціонерів було б відновлення вимог про повернення східної Галичини. Однак лінія аргументації, обрана «Культурою», була для більшості опозиційних середовищ достатньо сильною, щоб не висувати історичні сентименти на перший план [171, с. 199].

За розум і інтелектуальну відвагу Ю. Мєрошевського Б. Осадчук назвав його «найвидатнішим польським публіцистом повоєнної доби». Сміливе гасло публіциста щодо кордонів звучало тоді, коли більшість польських осередків різного спрямування стояло на позиціях територіальних претензій стосовно спірних земель: «Нашим завданням є віддати пошану Мєрошевському за історичну роль на тернистих шляхах польсько-українських взаємин. Він був тим єдиним польським публіцистом на чужині, який на руїнах давніх невдалих спроб порозуміння і над свіжими ще могилами страшної братовбивчої боротьби за другої світової війни піднісся до піонерської ролі сіяча ідеї спільності інтересів Польщі й України. Тоді як більшість його земляків й усяких політичних, регіональних, комбатантських та інших інституцій стояла на ґрунті територіальних претенсій стосовно Львова і Галичини, він кинув гасло визнання статус кво як єдиної реальної бази спершу для діалогу, а згодом і для порозуміння» [119, с. 80; 120, с. 194].

Відмова від польських територіальних претензій, завдяки ідеям часопису, дозволила уникнути в українсько-польських відносинах «балканську модель». В обох сторін склалося розуміння, що «існує проблема свободи й співпраці, натомість немає проблеми державних кордонів». Ревізіоністських вимог переглянути кордон не звучало у програмних документах партій обох країн. На цю позицію пристали і польські націонал-демократи. Так, їх теоретик, польський юрист і католицький публіцист Войцех Васютинський у розмові з Б. Осадчуком, коли той відвідав США у 1984 р., зазначив: «Немає сенсу і глузду домагатися ревізії східних кордонів Польщі. Що сталося — мало статися. Тільки не втягуйте нас, поляків, у ваші конфлікти з Москвою. У нас з росіянами інші порахунки й інші шанси» [97, с. 162; 154; 168, с. 24, 28]. Політики демократичного спрямування обох держав в умовах розвалу комуністичної системи погодилися на потребі стабільності українсько-польського кордону та його відкритості для громадян по обидві сторони [130, с. 126].

З утворенням ЄС та його розширенням прийняття кордонів стало ключовим елементом стратегії миру даної інституції. Вирішення територіальних суперечок розглядається як одна з передумов вступу до ЄС. Тому передбачається, що взаємоприйнятні кордони між державами призведуть до довгих періодів миру між сусідами [481, р. 201]. Б. Осадчук пов'язував політичні заяви щодо встановлення в найближчій перспективі відкритих кордонів між Україною і Польщею як вияв нового етапу двосторонньої співпраці [429, с. 124].

Приєднання Польщі та низки сусідів до ЄС 1 травня 2004 р. знову змінило роль польських кордонів. Північні та східні кордони (крім литовської частини), крім культурного бар'єра, знову стали важливим політичним бар'єром – східним кордоном Євросоюзу. Разом з приєднанням Польщі до Шенгенської угоди на міждержавних кордонах (з сусідніми країнами, що не є членами ЄС) візовий режим був зміцнений, запроваджено візову вимогу. Систему захисту кордону та прикордонного контролю було серйозно посилено [465, с. 51].

Ідеї часопису «Культура», згідно з Б. Осадчуком, мали сприяти утвердженню такого українсько-польського кордону, який «буде нас єднати, а не ділити». Водночас прийняття зони Шенгену в ЄС слід було розглядати, на переконання українського публіциста, саме як роз'єднавчий фактор з боку Заходу. Б. Осадчук відзначав загрозу встановлення нового «кордону» по лінії Буг – Сян, проводячи аналогії між сучасною ситуацією і розмежуванням, яке існувало між сталінською та гітлерівською зонами впливу. В розширенні НАТО виключно на Польщу, Угорщину і Чехію він вбачав консервацію такого становища, небезпеку встановлення «санітарного коридору» та ізоляції України від Заходу [399, s. 111; 401; 426, s. 109; 410, s. 104; 453, s. 86].

Підсумовуючи, простежуємо систему поглядів Б. Осадчука на проблему ролі українців і поляків в конфігураціях системи регіональної безпеки відповідно до історичних періодів. У біполярний період український публіцист відстоював ідею здобуття незалежності Україною та Польщею, у постбіполярний період – регіональну інтеграцію на базі українсько-польського зближення. Завдяки аналітичним текстам Ю. Мєрошевського серед польської еміграції остаточно утверджується принцип статус-кво, ідею чого активно підтримував Б. Осадчук, вказуючи на значення для нормалізації українсько-польських стосунків. З входженням Польщі та утворенням Шенгенської зони сприйняття ролі українсько-польського кордону в баченні українського публіциста змінюється. Усунення будь-яких бар'єрів вважалася ним важливою частиною відносин між незалежними державами.

2.3. Конструювання позитивного образу українця і поляка у суспільно-політичній діяльності Богдана Осадчука

У структурі українсько-польського примирення питання забезпечення прав національних меншин вважаємо одним зі складових елементів. Постійні напружені відносини між обома народами витворили складний в етнополітичному плані регіон українсько-польського прикордоння, де розв'язання цієї проблеми потребувало особливого реагування – однак політика

влади на різних етапах часто лише загострювала ситуацію. Водночас стан забезпечення прав національних меншин (польської в Україні та української – в Польщі) завжди виступав одним із важливих індикаторів стану двосторонніх відносин [74, s. 205].

Вважаємо, що генезис проблеми Б. Осадчук вбачав уже у внутрішній політиці І Речі Посполитої, яка закріпила у своїй структурі панівне становище поляків і литовців без надання автономних прав та невизнання рівноправним партнером русинів-українців. Також український публіцист вказував на обмеження прав православної та греко-католицької церков. Ігнорування нижчого статусу «руської складової» сприяло вибуху козацьких воєн і першого серйозного українсько-польського протистояння. Моделлю запобігання конфронтації Б. Осадчук вважав заміну тодішнього дуалізму на тричленний уклад, що, на його думку, змінило б подальшу історичну перспективу для всього регіону [52, с. 57-58; 288, s. 94-95; 394, s. 2]. Окреслені автором проблеми міжетнічних відносин указанного періоду дозволяють нам простежити приклад розмежування, що призводило до конфлікту між культурами по лінії центр-периферія (згідно з концепцією соціополітичного поділу Сеймура Ліпсета та Стейна Роккана) [148].

Внаслідок розпаду польської держави в результаті її територіальних поділів поляки та частина українців опинилися в складі Австро-Угорської імперії, в рамках якої змушені були шукати нових форм співжиття і взаємовідносин. Проводячи досить ліберальну національну політику, імперія Габсбургів пішла на поступки обом народам. Як відзначав Б. Осадчук, це сприяло утворенню національних течій і початку активної боротьби за статус Галичини. При цьому українське і польське питання мали не тільки характер внутрішньодержавного, а й виступали детермінантою політичної стабілізації Центрально-Східної Європи, були неодмінною частиною стратегій Російської та Австро-Угорської імперій у протистоянні за сфери впливу [52, с. 59].

Розпад обох імперій внаслідок Першої світової війни, активний процес формування українського та польського національних проєктів призвели до

відкритої конфронтації українців і поляків за політичну приналежність спірних територій. Попри започаткування механізмів захисту прав національних меншин у системі міжнародного права, наділена владними повноваженнями більшість, зазвичай, продовжувала трактувати політичні вимоги національних меншин як сепаратистські. Тріумф польської держави та її відмова в задоволенні автономістських прагнень українців, на переконання Б. Осадчука, сприяли формуванню ставлення до «поляків як окупантів» [422].

Водночас український публіцист вказував на історичних діячів, котрі намагалися формувати альтернативні концепції польської внутрішньої політики міжвоєнного періоду. Серед тих, хто сприяв розв'язанню українського питання, він виокремлював, окрім згаданого Ю. Пілсудського, також Леона Василевського, Тадеуша Голувко та Генрика Юзевського – волинського воєводи, котрий провадив національну політику, направлену на порозуміння обох народів [52, с. 65; 112, с. 47; 330, с. 193; 371, с. 108; 381]. При цьому варто зауважити, що «волинська програма» останнього містила два аспекти: зовнішньополітичний, що носив чіткий відбиток прометеївської ідеології «санаційного табору», виразом якої можна вважати союз Пілсудський-Петлюра у 1920 р.; внутрішньополітичний – реалізація політики державної асиміляції, формування засад українсько-польського зближення на Волині [61, с. 255].

Як зазначає Людмила Чекаленко, польська панівна верхівка обирала той варіант теоретизування, що був ближчим і зрозумілішим, захищав її безпосередні інтереси. При тому обидві сторони не завжди керувалися напрацьованими досвідом і практикою, виробленими людством засадами паритетного існування в одній державі багатьох націй і народностей, часом ігноруючи вимоги й засади міжнародного права щодо захисту та підтримки національних угруповань [167, с. 389]. Так, Ризький мирний договір 1921 р. означав поразку федеративних планів маршала Ю. Пілсудського та його соратників у східній політиці Польщі та перемогу інкорпораційної моделі. Попри намагання української дипломатії переглянути результати Ризької

конференції, країни Антанти таки підтримали консолідацію польської держави, дозволивши інкорпорувати Східну Галичину в 1923 р. [45, с. 456].

Визнання в Парижі Радою Послів (амбасадорів) у березні 1923 р. східних кордонів II Речі Посполитої та її юрисдикції над спірними територіями підкріплювалося гарантіями польського уряду Владислава Сікорського щодо врегулювання міжнаціональних відносин і захисту прав місцевого населення. Однак після рішення Ради Послів польський уряд відмовився від виконання сеймового закону 1922 р. про воєводське самоврядування, продовжив політику стримування та обмеження прав української меншини в Польщі [21, с. 115; 99, с. 235; 243]. Тому аналіз реальної владної політики того часу на місцях дозволяв Б. Осадчуку стверджувати про перекреслення урядовцями взятих на себе зобов'язань: «Польські державні мужі, котрі потоптали ті постанови, не зрозуміли знаків часу щодо формування національної свідомості проти будь-яких форм колоніалізму і примусової асиміляції» [04, с. 43–44].

Поширення в урядовій політичній практиці ідей та поглядів польських націонал-демократів під проводом Р. Дмовського свідчило про утвердження політичної лінії, зорієнтованої саме на асиміляцію національних меншин. Політики та теоретики «ендеції» прагнули позбавити усі національні меншини права вільного національного та культурного розвитку, зокрема полонізувати українців і білорусів, ізолювати євреїв від польської спільноти, послабити економічні й політичні позиції німецької меншини з перспективою реполонізації теренів їх проживання [139, с. 162-163]. У рамках полонізаційних заходів проводилося примусове переселення українських урядовців та інтелігенції зі Східної Галичини до центральної Польщі (чи «конгресівки») з метою розпорошення та розчинення їх у польському середовищі. Тому дискримінаційна політика польської влади у відношенні до українців безпосередньо торкнулася долі родини Б. Осадчука [89]. Свідченням негативної тенденції у національній політиці став обраний уже самим Ю. Пілсудським шлях «*пацифікації*» української території, що розпочався у 1930 р. і полягав у репресивних заходах польської влади стосовно культурного, освітнього та

політичного життя української меншини. У передчутті майбутньої війни з Німеччиною, можливість якої чітко відчувалася в пізніх 1930-их рр., відбувалося посилення таких репресій українців, які розглядались як «п'ята колона» майбутнього агресора [492, с. 48].

Б. Осадчук критикував «антипілсудчиківську» концепцію асиміляції українців. Спроба створення на зразок французької моделі мононаціонального польського суспільства без урахування інтересів, зокрема української меншини, на його думку, фактично призвела до поразки II Речі Посполитої: «Політика утиску щодо національних меншин при доволі слабкому рівні економічного і культурного розвитку польської більшості була концепцією самогубною» [374, s. 30; 382, s. 120].

Офіційна статистика підтверджує дану тезу автора. По-перше, національні меншини становили значну частину в польській державі. Згідно з даними перепису Речі Посполитої в 1921 та 1931 рр., відсоток населення польської національності становило 69,5 і 69 % відповідно. Відповідно до даних 30 вересня 1921 р. українців було 3,9 млн або 14,3 % від всього населення, а станом на 1931 р. в так званій Східній Польщі меншини (з яких значна частина – українці) навіть складали 63,3 % від загальної кількості. Водночас окремі дані цих переписів фальшувалися, що засвідчувало намагання польської влади приховати реальну картину міжнаціональних відносин у державі [177, с. 190; 221, s. 45]. Суттєвим негативним фактором для безпеки міжвоєнної Польщі справді був стан економіки. Причиною цього дослідники вважають те, що польські землі протягом десятиліть були значною мірою експлуатовані завойовниками й розглядались ними як аграрний та сировинний придаток. Промисловість була слабо розвинена і майже повністю перебувала в руках іноземного капіталу. Понад 60 % населення становили селяни, які приносили невисокий дохід у державну казну. Така ситуація тривала аж до початку Другої світової війни [468, s. 495–496].

Український еміграційний діяч простежував казуальний зв'язок між ослабленням Польщі внаслідок прорахунків передвоєнної політики та

розв'язанням війни проти неї нацистським режимом та радянською інтервенцією 1939 р. Попри намагання німецької пропаганди ослабити атаковану країну через роздмухування національного питання та дискримінаційну політику останньої в минулому, публіцист відзначав факт збереження лояльності українських офіцерів і солдат у польській армії, відсутність масових випадків дезертирства (*з етнонаціональних причин – авт.*) [111, с. 11-12; 422; 446, s. 114].

Б. Осадчук акцентував на великому резонансі фізичної ліквідації вчителя української школи у Холмі в 1940 р. Його похорон перетворився на відкриту маніфестацію, де звучали антипольські гасла [52, с. 43; 79, с. 216; 111, с. 12]. Оскільки такі негативні факти надалі стали непоодинокими, це посилювало взаємну міжнаціональну ворожнечу та функціонування негативних стереотипів.

Одним із наслідків глобального військового конфлікту стало насильне утвердження в державах ЦСЄ комуністичних урядів. Такий суспільно-політичний уклад означав неможливість формування національної політики, побудованої на демократичних принципах. Звернемося до висновків українського публіциста, що радянська бюрократія сталінсько-хрущовської системи досягла вищої міри пригноблення індивідуальних прав людини, групово-професійних інтересів, окремих національних, культурних, мовних вимог. Також зауважуємо, що Б. Осадчук характеризував історію комунізму в Україні як «пасмо неперервних чисток, арештів, переслідувань, самогубств» [101, с. 74; 195, s. 105]. Це, на нашу думку, вказує на репресивні методики й практики, а також явища радянської тоталітарно-авторитарної дійсності, які характеризували проблеми національного характеру всередині СРСР.

Схожою була ситуація довкола національної проблеми в комуністичній Польщі. Підтвердженням антидемократичних механізмів регулювання питання стала сумнозвісна *операція «Вісла»* 1947 р., що полягала в примусовому виселенні українців на територію північно-західної Польщі задля легітимізації комуністичної влади, розгрому підрозділів УПА в регіоні та перспективної мети – остаточного розв'язання українського питання шляхом полонізації

українців на новому місці оселення. Про це прямо стверджувала таємна інструкція, яка стосувалася принципів розміщення українських родин. Тому кінцевою ціллю слід вважати формування моноетнічної польської держави [39, с. 43; 98]. Встановлення колективної відповідальності всієї національної спільноти за боротьбу її незначної частини свідчила, на думку Б. Осадчука, про перенесення до ПНР конструкцій національної політики сталіністського типу: «Було це (також після війни) точним повторенням гітлерівських і сталінських депортацій по відношенні до чеченців чи кримських татар, тобто застосування варварської і тоталітарної збірної відповідальності [...]». Він припускав, що рішення про операцію належало саме тодішній комуністичній польській владі, про що могли б розповісти відкриті архіви [398, s. 76].

Задля протиставлення себе підконтрольній радянському режиму владі польська політична еміграція формувала свої урядові органи в екзилі, які, однак, не виправдали себе в контексті налагодження процесу міжнаціонального примирення. Черговим прорахунком політиків Б. Осадчук вважав неприйняття кандидатури авторитетного українського діяча В. Мудрого, котрий розглядався делегатом до еміграційної польської Національної Ради в Анжерс, а згодом Лондоні [374, s. 30; 446, s. 127].

У період хрущовської відлиги, що супроводжувався процесом десталізації в Радянському Союзі та країнах соцтабору загалом і УРСР зокрема (менш активним ніж, для прикладу, в Угорщині, Польщі чи НДР), еміграційний діяч відзначав амбівалентність політики розв'язання національних питань, зокрема в справах культури, мистецтва, освіти та науки, пов'язуючи це з відсутністю міцної основи національних, політичних й ідеологічних поглядів у партійного керівництва, історією довготривалого тероризування населення тощо [188, s. 81].

Формальні незначні зміни щодо стану української меншини в комуністичній Польщі відбувалися з 1956 р., коли було дозволено створення єдиної української організації в ПНР – Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ), також дещо пом'якшили ставлення до греко-католицького

духівництва. Водночас значну кількість обіцянок перед українською спільнотою так і не було виконано, зокрема не врегульовано питання повернень переселенців до своїх колишніх земель проживання, остаточного відновлення діяльності греко-католицької церкви [270, s. 186].

У період Леоніда Брежнєва національна проблема у СРСР стала знову «внутрішньою справою Росії», що у випадку України мало за мету перетворити її у «відірвану від світу провінцію російської імперії». Продовжували утискатися релігійні права, зокрема гоніння проводилися щодо греко-католицької церкви, яка перебувала в підпіллі [367, s. 177–178, 175]. Крім того, розглядаючи деструктивні процеси терору і посилення русифікації в УРСР, яка, на переконання українського публіциста, реалізовувалася більш опосередкованими методами, ніж в часи сталінізму, Б. Осадчук підкреслював негативний аспект впливу тодішньої американської східної політики, що ґрунтувалася на «доктрині Зонненфельда» і передбачала в майбутньому еволюцію підходу до розгляду актуальних відносин між СРСР та режимами країн Східної Європи як органічних. Позиція радника Державного департаменту США Гельмута Зонненфельда була окреслена у його конфіденційній розмові з послами США у Західній і Східній Європі 13-14 грудня 1975 р. Проте вона була розтиражована в американській пресі у травні 1976 р., викликавши міжнародний резонанс [240; 407, s. 105].

У ПНР останні роки влади Владислава Гомулки та декада Едварда Ґерека (1970-1980 рр.) окреслили поворот до гасел «політично-моральної єдності народу», що де-факто означало посилення асиміляційної політики. Редакція «Культури», розглядаючи ці проблеми та протести українських осередків, звернула увагу на ліквідацію в 1974 р. кафедри української філології у Варшавському університеті й доєднання її до новоствореної кафедри Інституту русистики, опублікувала меморандум УСКТ до VI З'їзду ПОРП. Важливим текстом на сторінках часопису в контексті окресленої проблематики був також меморандум «В обороні національних і прав людини українців, що перебувають під польською владою», підписаний Товариством прихильників

Гельсінської угоди, що з'явився 1977 р. і викликав жваву дискусію [268; 282, s. 188–189; 334].

Б. Осадчук як науковець намагався артикулювати вказану проблему серед міжнародної академічної спільноти. Так, на XIV Міжнародному конгресі історичних наук (22-29 серпня 1975 р.) він звертав увагу вчених на складність відповідних студій, що обумовлювалася закритістю доступу до радянських матеріалів. Проблематику національної політики міжвоєнної Польщі серед інших наукових питань розглядали на семінарах з українсько-польських відносин при Українському вільному університеті в Мюнхені за участі українського професора (проходили, починаючи з 1975 р.) [70; 368, s. 145; 402, s. 80].

У травні 1978 р. під час міжнародного з'їзду українських вчених у Лондоні (Канада) Б. Осадчук виступив з ініціативою підписання звернення до вищих органів влади УРСР на захист польської меншини. У документі, посилаючись на міжнародні договори та Гельсінські домовленості, з метою утвердження і поглиблення добросусідських відносин між українцями й поляками вимагалось надання полонії в Україні повних прав у шкільництві та культурному житті. Українські науковці критикували нищення чи занедбування польських історичних пам'яток в Україні та вимагали поширення опіки на польську культурну спадщину. Звернення підписали українські історики, економісти і політологи з університетів Канади, США і Європи: Марта Богачевська–Хом'як, Тарас Гунчак, І. Лисяк-Рудницький, Петро Потічний, Б. Осадчук, Франк Сисин, Роман Шпорлюк, Василь Верига, Любомир Винар та інші [27 с. 531; 363, s. 224].

На XV Міжнародному конгресі істориків, що проходив у серпні 1980 р. у Бухаресті (Румунія), Б. Осадчук гостро опонував радянським доповідачам, розвінчуючи їх неправдиві твердження про вільне право пересування національних груп у межах СРСР [42, с. 119; 130]. Загалом Б. Бердиховська відзначає про неоціненність цих «інтервенційних текстів» в період зростання репресій проти опозиції над Віслою та Дніпром. Таким чином він збільшував

чутливість західного суспільства до питань дотримання громадянських прав у Східній Європі [16].

Свою громадську позицію Б. Осадчук висловлював і як публіцист. Предметом обурення у статті автора «Культури» стала зокрема ініціатива польських чиновників щодо усунення старих українських назв в регіонах Лемківщини, Ряшівщини та Холмщини – історичні назви вдалося повернути лише під тиском польських опозиційних сил у 1980 р. [191, s. 83].

Демократичні трансформації влади у Польщі сприяли важливим зрушенням у сфері забезпечення прав українців. Так, після виборів у червні 1989 р., уперше з часів Другої світової війни, в гроні польських депутатів опинився українець – Влодзімеж Мокрий, обраний від «Солідарності». Також греко-католики Польщі отримали власного єпископа, яким став Ян Мартиняк. На початку 1990 р. відбувся надзвичайний з'їзд УСКТ, який став першим з'їздом Об'єднання українців у Польщі [270, s. 192].

Відзначаючи відсутність правоздатності меншин у післявоєнний період та слабкість молодой польської демократії в проведенні відповідної національної політики, Б. Осадчук все ж покладав майбутні надії у забезпеченні прав української меншини на демократичні сили, що прийшли до влади Польщі після 1989 р.: «З моменту виникнення «Солідарності», українська меншина, порівняно з іншими, найпозитивніше налаштована щодо справи відродження незалежної Польщі. Ця лояльність, якої не було раніше в історії Речі Посполитої, не знайшла ні найменшої політично-правової рекомпенсації [...] Офіційна Варшава, яка створює громадську думку, повинна пам'ятати, що права та майбутнє української меншини у Польщі та польської в Україні – це два рукави однієї тієї ж ріки». Український публіцист вимагав зрівняння у правах в Польщі римо-католицької та греко-католицької церков, врегулювання питання злочинів щодо ув'язнених українців у концтаборі Явожно в 1947-1949 рр. Формування демократії у Польщі ознаменували сприятливу ситуацію для змін у сфері національних меншин. Порівнюючи стан української й польської меншин, Б. Осадчук підкреслював асиметрію чисельності та впливу українців у

Польщі, що пов'язував з відмінностями структур обох меншин [224, с. 216; 358, с. 65-66].

Геополітичні зміни в регіоні ЦСЄ, що згодом привели до отримання Україною незалежності, а також налагодження дипломатичних відносин із Польщею, дозволяли формувати на інституційному рівні механізми розв'язання цього питання. Новий етап у долі польської меншини, як і всього українського суспільства, пов'язаний із горбачовською перебудовою, логічним продовженням якої стало проголошення суверенітету і відновлення державної незалежності України. Декларація «Про державний суверенітет України» гарантувала «всім національностям, що проживають на території республіки, право вільного національно-культурного розвитку». У липні 1991 р. було створено урядовий комітет у справах національностей, а в жовтні Верховна Рада ухвалила Закон про громадянство, який надавав статус громадян усім мешканцям України, незалежно від їх етнічного походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань. Рубіжне значення мав Закон «Про національні меншини України» (1992 р.), який заклав юридичну базу правових гарантій національним меншинам, зокрема полякам [155, с. 98–99].

З коментарів Б. Осадчука слідує, що національна політика обох держав у його баченні мала бути симетричною: «стільки свободи польській меншині на Україні, скільки свободи українській меншині в Польщі». Також він закликав до скасування на офіційному рівні законності операції «Вісла», відшкодування збитків постраждалим та надання їм можливості повернутися на рідні землі [168, с. 30].

Український публіцист постійно відстежував фактичне становище відповідних національних меншин на побутовому рівні. До прикладу, аналізовані ним випадки нетолерантного ставлення польських католиків щодо греко-католицьких вірян, на його думку, створювали небезпечний прецедент, що міг дестабілізувати ситуацію у сфері етноконфесійних відносин. Тому події довкола греко-католицьких храмів у Перемишлі на початку 1990-х рр.

служували прикладом того, що існувала невідповідність між декларованими заявами та практичною діяльністю щодо налагодження порозуміння [419, s. 162; 435, s. 128].

Серед першочергових завдань керівництва обох держав Б. Осадчук вказував зокрема на потребу підготовки конвенції щодо національних меншин та утворення осередків науки і культури у Варшаві та Києві [380, s. 85]. Даючи оцінку Договору між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р., він зазначав, що цей документ є кращим і більш конкретним у частині стосовно національних меншин, ніж аналогічний польсько-німецький та польсько-російський договір. У статті 11 зазначеного нормативного акту визначаються права національних меншин, що стосуються: вільного навчання, користування та доступу до інформації рідною мовою; створення освітніх, культурних та релігійних об'єднань; практикування релігій меншин; використання імен у варіанті рідної мови; підтримки контактів з представниками власної національності, в тому числі по інший бік кордону. Загалом український публіцист характеризував національне законодавство України як одне з найбільш ліберальних в Європі, чому, на його думку, активно посприяв перший президент Л. Кравчук, підкреслював наявні гарантії для кожної меншини у вільному розвитку їх мови та культури. Подібна політика сприяла встановленню сприятливих відносин із сусідніми державами [27, с. 532; 180; 383, s. 140; 387, s. 164; 423].

Б. Осадчук акцентував на важливості популяризації культур та вивчення мов обох народів – української в Польщі та польської в Україні. Констатував відсутність державних культурно-наукових інституцій в Києві та Варшаві, які мали б займатися відповідною проблематикою, пропонував польській владі запозичувати ліберальну модель національної політики, яку впроваджувала українська влада [453, s. 86-87].

Як учасник наукових конференцій Б. Осадчук закликав польську наукову спільноту проявити ширше зацікавлення до результатів опрацювання українськими дослідниками національної проблематики у двосторонніх

відносинах, зокрема звертав увагу на праці, що стосувалися стану польської меншини в Україні у 1920-х рр., процесу їх депортацій, ліквідації Мархлевського польського національного району. Район функціонував в складі УРСР з 1925 р. і був ліквідований у 1935 р. з подальшим переселенням поляків на територію Казахстану [272, с. 122; 280].

Український публіцист неодноразово озвучував питання впорядкування Цвинтаря Орлят, зазначаючи про опір місцевої влади вказаним процесам: «Затримати відбудову, довідатися про варварські вчинки на цвинтарі – і не вибачитися перед Польською державою – це більше, ніж відсутність цивільної відваги. Хто не вміє відділити державну рацію стану, або інакше кажучи, загальні національні державні інтереси від локальних проблем – той не повинен мішатися в закордонну політику». Конфлікти та скандали, які ускладнювали ситуацію довкола проблеми кладовища, дозволяли припускати про можливу інспірацію з боку зовнішнього ворога, ціллю якого було недопущення міжнаціонального примирення. Ця проблема стала також елементом внутрішньої польської міжпартійної боротьби [16, с. 17; 100; 103; 107; 110, с. 11; 116, с. 300; 372, с. 139–140; 432].

Польська сторона у контексті налагодження міжнаціонального порозуміння також постійно висувала проблему довкола Цвинтаря Орлят та Оссолінеуму. Однак стан збереження українських пам'яток у Польщі був набагато гіршим. Зокрема Б. Осадчук висловлював власне занепокоєння ставленням польської сторони до українських сакральних пам'яток, церков, кладовищ на етнографічних територіях Холмщини, Надсяння, Бойківщини, Люблінщини та Лемківщини [31, с. 217; 116, с. 183–184; 168, с. 29; 224, с. 207; 358, с. 64; 372, с. 136]. На принципах взаємності українська сторона активно розв'язувала проблеми польської меншини. Впродовж 1990 р. римо-католикам було повернуто 54 костьоли на території Львівської області. Як уже зазначалося, виникали напруження, пов'язані з передачею багатьох святинь, на які претендували римо-католики, греко-католицькій церкві [31, с. 217].

Дискримінація греко-католицьких вірян із боку римо-католицьких ієрархів та практика нищення українських релігійно-історичних пам'яток у Перемишлі отримали широкий резонанс у львівській пресі, а тому слугували поширенню негативних настроїв щодо поляків в українському суспільстві. В складній ситуації, що склалася з греко-католицькою громадою, український публіцист вбачав продовження недопустимої політики польських влад, які напередодні Другої світової війни допустили варварське нищення церков на Холмщині. Вирішення конфлікту, який перешкоджав українсько-польському порозумінню, вимагав, на думку Б. Осадчука, втручання вищих церковних ієрархів і реакції від римського папи [392, s. 123; 411, s. 116].

На переконання українського публіциста, новий президент України Л. Кучма продовжив справу свого попередника, сприяючи розвитку культурної та мовної ідентичності національних меншин. Така стратегія запобігала небезпеці виникнення етнічних конфліктів [408, s. 127].

Б. Осадчук в інтерв'ю з польським президентом А. Кваснєвським виокремлював історичні питання, зокрема депортацію в рамках акції «Вісла», а також сучасні проблеми, пов'язані з подіями в Перемишлі та нерегульованим статусом колишніх в'язнів концентраційного табору в Явожні. Польський президент акцентував на необхідності гарантування основних стандартів, зокрема виборчих прав та можливості навчатися рідною мовою (сам Б. Осадчук звертав увагу на проблему вживання рідної мови українцями та поляками в публічних місцях). В цьому контексті глава польської держави вважав позитивним німецько-французький досвід. Важливою складовою було обопільне повернення історично-культурних пам'яток як збірок Оссолінеуму чи Товариства імені Шевченка [224, s. 216; 400, s. 109].

Б. Осадчук був серед тих авторитетних діячів, хто завдяки бесідам із польським президентом А. Кваснєвським та міністром закордонних справ Польщі Влодзімежем Цімошевичем посприяв тому, що у 2002 р. не закрили україномовну редакцію Радіо Полонія [83].

Однією з детермінант українсько-польських відносин завжди були історичні стереотипи – стійкі образи мислення та світосприйняття щодо іншого суб'єкта. Стереотипне сприйняття міжособистісних відносин, атрибуції членів окремих народів, що мають спільні риси (включаючи наступальні) спотворює реальну картину, важливу в міжкультурному спілкуванні. На таке розуміння вказує Владислав Бартошевський: «Кожен стереотип – це перверсія правди. Стереотип – це уявне узагальнення, спрощення» [216, с. 13].

Відносини між українцями й поляками в ХХ ст. характеризувалися великою кількістю конфліктів і навіть військових протистоянь. Негативні стереотипи, сформовані на основі такого досвіду в минулому, слугували основою для інтерпретацій сучасного стану стосунків. Це сприяло обопільному нагромадженню і вкоріненню образу ворога. Підсумовуючи генезу формування українсько-польського конфлікту у ХХ ст. вітчизняний історик Леонід Зашкільняк відзначає, що такий досвід двосторонніх відносин може слугувати уроком для політиків і суспільств, які намагаються використовувати історичне мислення та історичну пам'ять для конструювання майбутнього: таке конструювання, на його думку, загрожує втратою зв'язку зі сучасністю, породжує ілюзії незмінності світу [44, с. 41].

Подолання подібних уявлень вимагало діалогу між народами та пошуку шляхів взаєморозуміння. Як зазначає український етнополітолог Іван Монолатій, збіг національних і соціальних груп, які нерідко перебували в антагонізмі між собою, створював ґрунт для виникнення й живучості міфів у колективній свідомості кожної з етнонаціональних спільнот стосовно одна одної. Останні часто виникали в умовах обмеженої інформації про об'єкт, тому могли бути помилковими та виконувати консервативну роль, серйозно деформуючи процес міжособистісної взаємодії [85, с. 22].

Попри велику кількість конфліктів, в історії українсько-польських інтеракцій були також позитивні приклади співпраці, які могли служити орієнтиром для трансформації поглядів на сусіда, формування партнерського відношення між регіональними акторами. В цьому плані простежуємо спроби

Б. Осадчука відшукати такі символи для переоцінки системи образів [72, с. 350].

Аналіз наукових праць та публіцистики автора нашої роботи на думку, що історичні умови для негативної стереотипізації двосторонніх відносин Б. Осадчук простежував ще на ранніх етапах обоюдопільних контактів. Даний висновок можемо зробити на основі його твердження про те, що під час поділів у польських маєтках на українських землях поляки ставилися стосовно місцевого населення як «пан» до «хама». Ситуація ускладнилася внаслідок козацьких війн, які утвердили стереотип *українця-заколотника*, а згодом *гайдамаки* [52, с. 59]. Бачення цього періоду як відправної точки формування конфліктної двосторонньої взаємодії в більшості підтримується українськими та польськими дослідниками. Якщо польські історики вважають, що дослідження проблематики польсько-українських стосунків треба починати від козацьких повстань в Україні, оскільки саме ці повстання до цього часу є найбільш суперечливою історичною проблемою, то українські історики солідарні з думкою, що саме Польща зі своєю агресивною політикою щодо східних і північних сусідів уже від середини XIV ст. і принаймні до 40-50-х рр. XX ст. була головним чинником дестабілізації у ЦСЄ [62, с. 194].

Роман нобелівського лауреата Генріка Сенкевича «Вогнем і мечем» з його вираженою апологетикою польської шляхти та різкою негативізацією її противників служив світоглядним орієнтиром для оцінки поляками кризових процесів у І Речі Посполитій. Б. Осадчук дотримувався думки, що польський автор у своєму творі зводив прорахунки з українською народною революцією 1648 р., представляючи її події «сліпим бунтом черні». Протиставляв такий візії він українських істориків Михайла Грушевського і В'ячеслава Липинського, котрі намагалися реконструювати події національно-визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького, відкидаючи будь-який регіоналізм, пов'язаний із творенням образу «*брудного хохла*» і апофеозом «*польського рицаря*» з «його ніби від Бога притаманною культурною місією на східних рубежах» [116, с. 34; 180, с. 127-128].

Б. Осадчук погоджувався з суспільно-політичним діячем української еміграції Іваном Яремком щодо того, що українсько-польські відносини часто опиралися на міфи, пов'язані з ідеями «муру» чи формування простору Речі Посполитої «від моря до моря». Негативізація суспільної свідомості українців пов'язувалася зі сприйняттям поляків через персонажа роману «Вогнем і мечем» Заглоби, а також історичних постатей Стефана Чарнецького, Г. Сенкевича, Станіслава Грабського, Станіслава Гломбінського, забуваючи про таких діячів як Адам Міцкевич, Юліуш Словацький, Стефан Жеромський, Леон Василевський, Ю. Мєрошевський [190, s. 115].

Як слушно зауважив Б. Осадчук, в умовах державотворення в Центрально-Східній і Південно-Східній Європі історія часто ставала засобом в етнічних і територіальних міжусобицях. В умовах конфронтації за Східну Галичину та Львів в 1918 р. посилювався взаємний антагонізм. Це підсилило наявний образ ворога в колективній свідомості народів. Як зазначав український публіцист, в українському суспільстві довго була образа за нереалізовану вимогу автономії. Інструменталізація історії ускладнилася також появою в Європі першої держави, побудованій на ідеологічному фундаменті – Радянського Союзу. Історична наука у воєнні роки, на думку Б. Осадчука, переважно слугувала оперативним цілям пропаганди супротивних сторін, тобто фальсифікації фактів, очорнювання й демонізації противників, глорифікації головних осіб або колабораціоністів у воєнній грі – це впливало на проблему об'єктивності студій. На підґрунті націоналістичних та ідеологічних стереотипів ворожості виникали воєнні конфлікти, масові репресії та злочини [106, с. 11-12; 202, s. 27; 422].

Однією зі стійких міфологем щодо українсько-польських відносин у період Другої світової війни було питання участі українців у придушенні Варшавського повстання 1944 р. Польський еміграційний часопис долучився до процесу розвінчування цього міфу і початково, відповідно до намірів редактора «Культури», автором статті мав стати Б. Осадчук. Однак остаточно це

прагнення втілював Б. Левицький, котрий виконував функції експерта щодо Радянського Союзу [300, с. 208].

Окрім розв'язання питання щодо участі українців у ліквідації Варшавського повстання, не менш складною темою, що викликала сильні негативні емоції, була справа масових вбивств поляків на Волині і Східній Галичині у 1942-1944 рр., а також українців на Холмщині та інших регіонах від 1942 р. Однак пошуки автора статті про антипольську акцію на Волині не увінчалися успіхом. Спочатку Є. Гедройць листувався з цього приводу з Б. Левицьким у 1952 р., отримавши навіть попередню згоду на це. Проте відповідний текст так і не з'явився, що змусило редактора діяти через Б. Осадчука: «Я хочу скористатися Вашим перебуванням у Мюнхені й попросити натиснути на Бориса Левицького щодо обіцяної статті про волинські події під час німецької окупації. Мені дуже залежить на цій темі». Однак вперше українські історики, а саме Р. Шпорлюк і Ф. Сисин, відреагували на цю проблематику лише у 1989 р. на сторінках «Історичних зошитів» [40, с. 36-37; 284; 300, с. 212; 341, с. 130-131].

В аналізі таких складних історичних подій, які мали місце в період Другої світової війни на Волині, як вважав Б. Осадчук, дослідник чи публіцист повинен мати ширший горизонт поглядів на дану проблему, піддавати себе рефлексіям про причини, основних ініціаторів, можливі інспірації та провокації з боку більшовиків і німців [167, с. 29; 281, с. 27-28; 282]. Він стверджував: «серед поляків, завжди знайдуться ті, хто не погодяться з героїзмом УПА, а серед українців з роллю, яку відіграла Польська Армія в акції «Вісла» [357, с. 110]. Зважаючи на негативні sentimenti в польській історичній пам'яті, пов'язані з українсько-польськими відносинами в період Другої світової війни, він підкреслював, що участь українців у війні не обмежувалася діяльністю ОУН та УПА. Вони воювали на різних фронтах по обидві сторони барикад, зокрема лавах Червоної армії, канадській армії, а також спільно з поляками в II Корпусі генерала Владислава Андерса. Крім того, власне ОУН не була монолітною організацією, існували серйозні суперечності між «бандерівською» і

«мельниківською» фракціями, а також групою Бульби-Боровця, не було єдиної позиції щодо польського питання, існували навіть прихильники порозуміння з поляками [404, s. 122; 446, s. 115].

Б. Осадчук писав: «Розділено «ляха і русина» китайською стіною взаємної ненависті, взаємних забобонів і недовіри, обопільного небажання до глибшого мислення над нерозривною спільною долею, яку породила географія та історія для обох народів». Однак постійна ворожнеча і навіть братовбивча боротьба були пов'язані з локальним тереном Галичини і частини Волині, натомість у лівобережній Україні антипатії проти Польщі відійшли до віддалених міфів історії. Крім того, оскільки УРСР існувало в складніших колоніальних умовах підпорядкування, Польща сприймалась позитивно українцями через те, що «попри все то Захід, то відносна вільність і свобода». Б. Осадчук вказував навіть на спробу встановлення українсько-польського культурного діалогу в листопаді 1956 р., який, однак, не увінчався успіхом, оскільки Москва, розуміючи важливість збереження контролю над літературою і мистецтвом, «нацькувала» українських партійних функціонерів на поляків [208, s. 61; 398, s. 75, 77]. Послуговуючись такими тезами авторами, можна висувати, що у випадку негативної стереотипізації українсько-польських відносин з польського боку вона часто була пов'язана з екстраполяцією негативних sentimentів, викликаних історичною пам'яттю про події у Східній Галичині та Волині, на загальне ставлення до українців.

Б. Осадчук високо оцінив значення видання в 1959 р. антології Юрія Лавріненка «Розстріляне відродження» Літературним інститутом для справи українсько-польського примирення: «Кожний, хто дійсно зацікавлений у припиненні давньої гризні з поляками, кому на розумі, на серці лежить справа гармонійної співпраці між нашими народами, повинен з радістю привітати цей визначний документ єднання наших спільних сил». Про значення видання антології свідчила реакція радянської преси – з неправдивими інсинуаціями щодо цієї вагомий події у сфері українсько-польської співпраці виступив на

шпальтах журналу «Радянська культура» есеїст А. Мазуркевіч [27, с. 529-530; 388, с. 65].

Саме на експертне середовище український публіцист покладав ключові завдання в розвінчуванні пропагандистського викривлювання фактів і інтерпретацій історії двосторонніх відносин. Важливою науковою подією була конференція славістів у Львові 1960 р., на якій обговорювалася проблематика українсько-польської літературної співпраці. У зазначений період Б. Осадчук нарахував протягом останніх двох років близько 50 історичних та економічних праць, виданих у Львові та Києві, що були присвячені різноманітним проблемам Галичини та Волині в період міжвоєнного часу. З погляду критичного підходу розглядалися питання українсько-польських відносин в аспектах сучасної адміністративної, економічної та культурно-суспільної політики [189, с. 94].

Прикладом активного втручання радянської сторони в процес українсько-польського примирення була резонансна «справа Оберлендера» на початку 1960-их рр. Інсинуації щодо участі в убивствах польських професорів у Львові в липні 1943 р. батальйону «Нахтігаль», очолюваного Теодором Оберлендером (на момент висунення звинувачень – міністром у справах біженців в уряді Конрада Аденауера) свідчили, що метою дискредитації діяльності українських націоналістів було намагання не допустити зближення між українцями і поляками в післявоєнний період [73].

В першому номері «Культури» за 1960 р. український публіцист Б. Левицький, опираючись на зібрані об'єктивні свідчення і документальні матеріали, показав реальну картину тієї трагедії. Автор не володів конкретною інформацією щодо того, чи допомагали українці у формуванні списків учених для розстрільних загонів, проте міг із певністю стверджувати про їх непричетність до безпосереднього вбивства, про що свідчила джерельна база. Реальними винуватцями трагедії були німецькі айнзатцгрупи, які створювалися спеціально для ліквідації населення на окупованих територіях [319].

Детальніше спробував схарактеризувати політичні перипетії проходження процесу Б. Осадчук у статті на сторінках часопису. Він також проаналізував матеріали, в яких звучали неправдиві звинувачення в адресу політика та пов'язаного з ним в минулому військового формування, свідчення очевидців тих подій, які відверто замовчувалися. Справедливим виходом зі ситуації, яка склалася, Б. Осадчук вважав створення спеціальної Міжнародної комісії для розслідування, яка складалась би з українців, поляків та євреїв. Загалом уся суть «афери Оберлендера», на думку українського публіциста, полягала в чергових спробах радянської пропаганди дискредитувати націоналістичний рух українців, поклавши на них вину в нездійснених злочинах у період Другої світової війни [192].

Попри політизованість і спекулятивний характер справи, міжпартійне протистояння всередині західнонімецької політики та небажання підставляти уряд К. Аденауера спонукало політиків відправити Т. Оберлендера у відставку. Така слабкість західнонімецької політики негативно відбивалася на геополітичній ситуації всього регіону, не сприяючи тим самим і налагодженню стосунків українсько-польських: «Не вдаючись у таємниці внутрішньої німецької політики та, дивлячись на всю цю справу з погляду неупередженого спостерігача ... треба сказати відверто, що такого роду розв'язання є втечею від реальності й моральною капітуляцією Німеччини та дає Москві виправдання для продовження свого, звичайно, небезпечного наступу, який рикошетом потрапляє в інтереси польсько-українські» [206, s. 85]. Негативна реакція на характер висвітлення проблематики в публікаціях «Культури», яка простежувалась на сторінках польської преси, свідчила про намагання комуністичної пропаганди не допустити деконструкції міфу [449; 466; 475; 477]. Це, своєю чергою, було важливим елементом врегулювання міжнаціональних суперечностей, що середовище еміграційного часопису вбачало одним зі своїх ключових завдань.

Б. Осадчук наголошував на постійній дезінформації радянського суспільства через пресу, радіо та телебачення з допомогою системи агітаторів,

пропагандистів, політінформаторів; культивування провінціалізму та обмеження культурного обміну із закордоном – найбільше ізолювали контакти України з Польщею, Угорщиною та Румунією [407, s. 104-105].

Налагодженням інформування мала зайнятись еміграція, щоб принаймні таким чином розбудити інтерес обох народів до взаємного аналізу українських і польських питань. Б. Осадчук вказував на брак поважних праць у діаспорі про Україну на польській і, відповідно, про Польщу – українською мовою. «Поки ніхто не подбав аби польському суспільству, яке не без підстав, – але це лише підкреслює необхідність чогось подібного – є обтяженим, коли справа доходить до польсько-українських відносин, баластом образ, забобонів і стереотипів з періоду давніх років, щоб дати в руки доступну і цікаво написану монографію про сусіда за межею» [410, s. 83].

Б. Осадчук зазначав про недостатність формального творення інституційних форм без наповнення їх реальним змістом дискусій, форм «нездатних до сміливих концепцій ревізії вчорашнього дня, також до пошуку нових доріг в міру перетворень, що стаються у світі». Тому важливішим завданням в українсько-польському діалозі вважав окреслення спірних та незручних питань, нейтралізацію різного роду табу, спричинених іншими епохами та відповідно іншими укладами сил і політичної свідомості [51; 402, s. 80]. Для цього спрямовувалися організаційні зусилля Є. Гедройця, завдяки наполегливості і витривалості якого «ми (*середовище часопису «Культура» – авт.*) стали чимось іншим, відмінним від більшості еміграції, що пливла в потоці традиційних ідей, винесених із наших країн, які підживлювали старі конфлікти, до того ж загострені внаслідок кривавих битв під час Другої світової війни, нових виявів несправедливості й незадоволення, що виникли через масові переселення та депортації в рамках акції «Вісла»» [110, с. 56].

Зважаючи на роль експертів у деконструкції негативних міфів і формування позитивних образів українця і поляка, підкреслюємо, що Б. Осадчук великого значення надавав українсько-польській конференції в Гамілтоні 20-22 жовтня 1977 р., організованій завдяки знаному українському

досліднику в еміграції Петру Потічному. У конференції дискусанти продемонстрували «критичний підхід не тільки до джерел та доступної їм інформації, але також суверенну й неемоційну та назагал об'єктивну дистанцію до всестороннього висвітлення минулого і сучасного у наших взаємних стосунках». Акцентувалося на потребі періодичності дискусій, щоб систематично охопити весь спектр обопільних наукових поглядів представників і зробити на основі цього необхідні висновки. Науковці з обох сторін погодилися щодо тези про спільність інтересів колоніальної України та напіссуверенної Польщі в боротьбі проти російського імперіалізму і необхідності подолання минулих конфліктів заради творення спільного фронту оборони та співпраці. Українська сторона відзначала досягнення польських науковців у сфері українознавства. Підкреслювалося, що відповідні польські видання набагато кращі ніж українські, розроблені вченими з радянської України. Український історик І. Кедрин активно підтримав пропозицію учасників Б. Осадчука, О. Прицака та М. Войцеховського про створення в майбутньому форми продовження українсько-польського наукового діалогу [97, с. 161; 115, с. 76-77; 191, с. 82-83; 271, с. 79].

Участь у підготовці конференції Б. Осадчука і Б. Левицького, відомих полонофільськими поглядами, була, на думку А. Білинського, свідченням того, що за її науковим характером крилася політика польсько-українського зближення. Як зазначає М. Генік, значення польсько-українських форумів полягало не стільки в науковому висвітленні двосторонніх відносин, скільки у великому пропагандистському впливі на еміграційні кола, тому що учасники конференції проводили численні зустрічі й давали інтерв'ю [27, с. 531; 35, с. 448].

Б. Осадчук погоджувався з висновками польських наукових студій щодо еволюції офіційної мови та радянської публіцистики у пропаганді й агітації, що полягала не тільки в спотворенні фактів чи їх приховуванні, але й виникненні «новомови», перекручуванні однозначних понять і дефініцій (так звана «мовна шизофренія» у визначенні поета-футуриста Александра Вата). У 1980-х рр.

розгорнулася широка антиукраїнська агітація у пресі, по радіо та телебаченню, на військових, партійних зборах і конференціях [99, с. 41; 111, с. 18].

Поява внаслідок перших частково вільних виборів демократичних представників в парламентах дозволила ініціювати українсько-польську зустріч політиків 4-5 травня 1990 р. в Яблонній під Варшавою. Учасники обговорювали важливі проблеми минулого і сьогодення, наголошували на необхідності спільного дослідження історії, остаточного усунення негативних стереотипів (найбільш вагомими подіями, які негативно відбилися на двосторонніх відносинах, на думку української сторони, були польсько-українська війна 1918 р., знищення ЗУНР та окупаційна політика польської влади міжвоєнного періоду на приєднаних українських землях); також апелювали до перегляду шкільних підручників у частині українсько-польських відносин, усунення перешкод в політичній і економічній сфері, які заважали налагодженню міжнаціонального примирення. Намагалися дійти компромісу в питаннях визнання відповідальності за акцію «Вісла», остаточного встановлення істини стосовно участі українців у придушенні Варшавського повстання, аналізу подій на Волині й Бескидах під час Другої світової війни, оцінки політики II Речі Посполитої щодо національних меншин, справи Цвинтаря Орлят у Львові [130, с. 126; 277, с. 189; 437].

Є. Гедройць у заяві до учасників конференції, переданій через Б. Осадчука, представив основні засади середовища «Культури»:

- визнання постулату про непорушність чинних в регіоні кордонів;
- зарахування ідеї незалежності України до інтересів Польщі, відкладення федеративних концепцій на майбутнє;
- необхідність представлення реальних українських інтересів у західних структурах та міжнародних інститутах [258, с. 39].

Попри велике покладання надій на результати зустрічі, Б. Осадчук пізніше з розчаруванням констатував гальмування процесу реалізації артикульованих заяв на практиці, а тому наполягав на створенні тимчасової інституції з врегулювання актуальних питань [358, с. 63].

Погляди Б. Осадчука на проблему функціонування негативних міфів і стереотипів українсько-польських відносин лягала в канву політичної лінії паризького часопису. Редактор «Культури» також чітко усвідомлював, що історичні питання є проблемою, на яку поляки та українці реагують дуже емоційно. Польські післявоєнні емігранти були виховані в довоєнний період на романтично-мученицькій легенді про націю. Аналогічним чином вбачали історію свого народу українські емігранти, багатьом із яких з політичних причин довелося залишити Україну ще в 1921 р. після зазваної невдачі у спробі побудови власної держави. У результаті, серед емігрантів часто такі упереджені елементи мучеництва ставали стереотипними у сприйнятті поляками та українцями представників інших національностей, релігії чи культурної приналежності. Не кращим був також стан історичної освіти в Польщі та Україні в період комуністичного режиму. Окрім очевидної фальсифікації недавньої історії, вона ґрунтувалася на марксистській ідеології, в якій всі національні проблеми слугували виключно для обґрунтування тези про соціальну нерівність. Тому середовище «Культури» вважало конструювання історії Польщі та українсько-польських відносин у національних та еміграційних варіантах шкідливим, оскільки це перешкоджало налагодженню міжнаціонального діалогу. Така позиція стала одним із детермінантів формування часописом власної історичної політики [300, s. 200-201].

Український історик Микола Литвин зазначає, що редактор та польські інтелектуали «Культури» наважилися радикально переглянути новітню польську історію, ревізувати національні міфи й рішуче відмовитися від колоніальної спадщини Польщі [68, с. 21]. Однак шовіністичні представники польської діаспори та чимало авторів у ПНР (наприклад, Едвард Прус, котрий, за свідченням Б. Осадчука, керувався радянськими спецслужбами) сприйняли ці ревізії вкрай насторожено, намагаючись знайти об'єкти пропаганди для заміни ворожого прототипу німця, доцільність в якому відпала після утворення НДР, лояльної до СРСР. Спотворенню історичного образу українця сприяли твори Я. Гергарда, згадуваного Е. Пруса та ряд замовних пасквілів.

Комуністичній владі у Варшаві було вигідно скеровувати упередження не в сторону Москви і тоталітаризму, а на історичні залишки антиукраїнізму зокрема. Це була тактика пошуку ворогів для заміни, щоб відвертати невдоволення у потрібному напрямку [52, с. 58, 72; 102; 168, с. 26].

Проводячи аналогії між процесом польсько-німецького та українсько-польського примирення, Б. Осадчук відзначав, що у випадку останнього не було важливих символічних жестів. В історії нормалізації відносин між Польщею і Німеччиною мали місце відомий лист польських єпископів до німецьких зі словами «пробачаємо і просимо вибачення», жест зі ставанням на коліна німецького канцлера В. Брандта у варшавському гетто, виступ німецького президента Романа Герцога з проханням вибачення у поляків за агресію Третього рейху. Натомість щодо українців у свідомості поляків завжди виникало відчуття кривди за криваві акції в період Другої світової війни на Волині [356].

Вважаємо за доцільне розглянути додаткові механізми, які пропонував Б. Осадчук для усунення негативних міфів і стереотипів. Він рекомендував розвивати дискусії щодо спірних питань минулого у двох площинах: серед компетентних істориків – яку можна окреслити як науково-фахову; та популяризаторській – що, очевидно, мала спрямовуватись на поширення опрацьованих ідей і концепцій в суспільствах. На нашу думку, це була одна з ефективних моделей деконструкції негативних міфів і стереотипів українсько-польських відносин, оскільки передбачала логічний алгоритм розгортання процесу. Водночас український діяч еміграції констатував розмитість меж між цими площинами, неефективність роботи інституцій, які мали в практичній діяльності відігравати ключову роль, таких як комісія з узгодження підручників історії чи академічні кола університетів, профанацію і некомпетентність багатьох учасників діалогу [116, с. 259; 392, s. 104].

Обговорювана тематика українсько-польських конференцій свідчила про актуальність творення нових інституцій культури та науки, врегулювання змісту підручників з історії, подальшої імплементації програми «Культури».

Б. Осадчук підкреслював значення союзу Пілсудського-Петлюри 1920 р. на симпозіумах, які стосувалися вивчення минулого двосторонніх відносин, що свідчило, на нашу думку, про пошук позитивних образів двосторонньої кооперації та партнерства [350, s. 54; 397, s. 119]. Український діяч позитивно відгукувався про Інститут Центрально-Східної Європи під керівництвом Є. Ключовського, який постав у 1991 р. Ціллю його створення було встановлення науковцями балансу у двосторонніх відносинах і розробка рекомендацій в розвитку на майбутнє [357, s. 107].

Розглядаючи специфіку підходів до одного з елементів історичної політики того періоду – використання в назвах місць і вулиць імен історичних персоналій, Б. Осадчук окреслював як приклад «апофеозу етатизму». Попри активний розвиток відносин із Польщею, ігнорувалася, до прикладу, постать С. Петлюри, котрий у минулому сприяв нормалізації українсько-польських відносин. До меморіалізації у Вінниці як місця зустрічі очільника УНР та начальника польської держави неодноразово закликав у листуванні редактор Є. Гедройць. Подальшу зміну позиції влади щодо С. Петлюри надалі публіцист «Культури» відзначав як позитивну внутрішню еволюцію політики українського уряду [305, s. 651, 659, 672; 409, s. 107-108; 427, s. 106].

Б. Осадчук підкреслював важливу функцію «Культури» як місця для дебатів в напрямку налагодження українсько-польських відносин: «Нашим першим завданням було розпочати діалог, подолати мур ворожості та недовіри, за допомогою публіцистики з'ясувати старі упередження та нові взаємні звинувачення, породжені воєнним конфліктом» [96; 110, с. 56]. Він відзначав зміну ставлення українців стосовно поляків як імперіалістів і гнобителів, усунення стереотипів «ляха» і «білополяка». Однак інша ситуація була в Польщі, де, на його думку, частково залишалися пережитки упереджень щодо українців, котрі у сприйнятті польської сторони опинилися нижче німців, євреїв і росіян, здивування викликало ставлення поляків до теми депортації українців у рамках операції «Вісла» [116, с. 290-291; 283, s. 67; 424, s. 143-144]. Присутня в минулому радянська «атмосфера брехні», негативна стереотипізація,

породжена такою системою, сприяли формування політичних еліт, які вже в посткомуністичних умовах незалежності не мали необхідної теорії та практики розв'язання суспільних проблем. Крім того, в українській церкві не було знакових постатей, що могли вступити в контакт з польською задля місії примирення, тому релігійні інституції не виконали сповна тієї ролі, якої від них очікував український публіцист [112; 116, с. 262; 392, с. 106].

В інтерв'ю Б. Осадчукові польський президент А. Кваснєвський вказував на проблему існування стереотипів як одну з детермінантів, яка перешкоджала впровадженню східної політики згідно з програмою Є. Гедройця, вбачав суттєві труднощі у подоланні історичних упереджень з обох сторін [400, с. 107, 113].

У своїй рецензії на монографію «Боротьба за землю – польська шляхта в правобережній Україні між царатом та українським народом 1863-1914 рр.» Даніеля Бовуа – французького історика, спеціаліста по Україні та Польщі, Б. Осадчук підкреслював важливу думку автора, що відповідала позиції «Культури»: «Поляки вже в Україну не повернуться. Треба, однак, пам'ятати, що поточна геополітична перебудова надалі залишається відкритою справою, яка без ретельного зчитування слідів минулого не може відбутися повністю. Минуле застигло, на жаль, часто в колективній свідомості як країна міфів, що деформують реальність, а іноді є навіть небезпечними. Повна прозорість та однозначне порозуміння щодо інтерпретації польсько-російсько-української історії є умовою *sine qua non* добросусідських відносин у майбутньому» [428, с. 211].

На основі опрацьованих джерел І. Хофман оцінює, що приблизно 60% публіцистичних матеріалів, виданих з ініціативи Літературного інституту, стосувалися висвітлення історичної правди, пояснення історичного минулого і підґрунтя національних стереотипів, пропагування літератури та мистецтва народів УЛБ, ознайомлення зі значними в їх історії посталями, правами національних меншин тощо. У зв'язку з цим, вона робить висновок, що східна концепція «Культури» перебувала в «м'якому» полі реалізації політики через культуру та суспільні відносини (це відображає поділ у колі «Культури» на

площини політичного впливу і культурного) [274, s. 15]. Все це, на нашу думку, свідчило про усвідомлення редактором і авторами часопису важливості деконструкції негативних міфів і стереотипів, які існували в суспільній свідомості обох народів.

Політична думка і діяльність Б. Осадчука свідчить про важливість питання національних меншин у структурі українсько-польського примирення. Український публіцист активно аналізував стан меншин у різні історичні періоди, виступав на їх захист на міжнародних наукових майданчиках та у своїх аналітичних текстах. Він активно долучався до процесу розвінчування негативних міфів і стереотипів у двосторонніх відносинах. У політичній думці Б. Осадчука простежуємо механізм розв'язання проблеми: на його думку, дискусії повинні були проводитися на експертному рівні серед спеціалістів, а згодом переноситися в суспільну площину шляхом популяризації напрацьованих ідей. Разом із зусиллями зі захисту прав національних меншин це сприяло формуванню позитивного сприйняття українців і поляків у суспільній свідомості обох народів.

Висновки до Розділу 2

Б. Осадчук був чільним публіцистом часопису «Культура», активним діячем української еміграції. Характер його суспільно-політичних поглядів і аспекти біографії, на нашу думку, обумовили особливості співпраці з Є. Гедройцем та ставлення публіциста до проблеми українсько-польських відносин. Крізь призму його публіцистичної й громадської діяльності простежуємо модель українсько-польського примирення, яка складається з наступних структурних елементів:

- розробка нової системи регіональної безпеки в регіоні ЦСЄ та врегулювання питання повоєнного українсько-польського кордону;
- конструювання позитивного образу українця та поляка через забезпечення прав національних меншин та усунення негативних міфів і стереотипів у суспільній свідомості обох народів.

Безпека є надзвичайно важливою категорією в теорії та практиці міжнародних відносин. Побудова нової системи регіональної безпеки у ЦСЄ вимагала нормалізації відносин між українцями та поляками як великими регіональними акторами. У політичній думці Б. Осадчука схематично виокремлюємо умовні історичні формації, які характеризувалися особливостями безпекових конфігурацій двосторонніх взаємин. Так, впродовж тривалого періоду до початку Другої світової війни український публіцист вбачав асиметрію становища та стосунків між українцями і поляками, неусвідомлення польською стороною важливості забезпечення партнерського паритету. Післявоєнний період означав втрату обома народами незалежності, а тому вимагав від них консолідації спільних зусиль для антибільшовицької боротьби та відновлення суверенітету. У постсоціалістичний період у безпековій конфігурації українсько-польських відносин у баченні Б. Осадчука пріоритет простежуємо у закликах до інтенсифікації двостороннього співробітництва та моделюванні проєктів регіональної інтеграції.

Проблема українсько-польського кордону після Другої світової війни залишалася предметом запеклої полеміки в еміграційних середовищах. На основі аналізу джерел дослідник М. Генік виокремлює чотири варіанти врегулювання питання, серед них виділяємо два найбільш контroversійних один щодо одного (на чому акцентував і Б. Осадчук), які умовно класифікуємо як «формулу Риги» та «формулу Ялти». Перша відповідала умовам Ризького мирного договору 1921 р., згідно з яким значна частина українських земель на схід від лінії Керзона переходили до складу Польщі. Друга передбачала непорушність українсько-польського кордону, що впливало з положень Ялтинської мирної конференції 1945 р. На сторінках «Культури» паралельно розвивались федераційна концепція та концепція непорушності кордонів, однак згодом основною для програми часопису стала саме остання. Особисто Б. Осадчук не розробляв даної концепції, проте зазначав про фундаментальне

значення для двосторонніх стосунків прийняття принципу статус-кво стосовно кордонів.

Важливим елементом у структурі українсько-польського примирення вважаємо врегулювання проблеми національних меншин. Її генезис, згідно з політичною думкою Б. Осадчука, віднаходимо ще в період Середньовіччя, коли вперше намічається асиметрія становища українців-русинів та поляків. В умовах активних національних процесів сторони неодноразово стикалися у конфронтаціях, що надалі загостило проблему захисту прав національних меншин. Б. Осадчук постійно апелював до наукової спільноти стосовно порушень цих прав в умовах існування комуністичного ладу, аналізував фактичний стан меншин в публікаціях на сторінках «Культури». Проте тільки в умовах демократизації режиму ставало можливим впровадження реальних механізмів врегулювання цього питання. Тому уже в період незалежності Польщі та України український публіцист моніторив наявну ситуацію і пропонував шляхи розв'язання актуальних проблем, позитивно відгукувався про Договір між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво у частині захисту національних прав.

Б. Осадчук виокремлював конструкти ворожого образу Іншого у двосторонніх відносинах, простежував динаміку їх розвитку впродовж історичних періодів, пропонував практичні кроки деміфологізації взаємин та творення позитивних образів на протигагу їм. Він рекомендував розвивати дискусії щодо спірних питань минулого у двох площинах: серед компетентних істориків – яку можна окреслити як науково-фахову; та популяризаторській – що, очевидно, мала спрямовуватись на поширення опрацьованих ідей і концепцій в суспільствах.

Загалом усі ці елементи у політичній думці та діяльності Б. Осадчука складають цілісну модель його поглядів на проблему українсько-польського примирення. Відштовхуючись від неї, можемо братися до аналізу специфіки сучасних двосторонніх відносин між незалежними Україною та Польщею.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ІДЕЙ БОГДАНА ОСАДЧУКА І СЕРЕДОВИЩА ЧАСОПISУ «КУЛЬТУРА» НА СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

3.1. Аналіз Богданом Осадчуком процесу встановлення стратегічного партнерства між Україною і Польщею (1989 – поч. 2000-х рр.)

Геополітичні зміни у регіоні Східної Європи наприкінці ХХ століття, що закріпилися, в кінцевому підсумку, розпадом системи соцтабору та СРСР, ставило перед країнами Заходу як нові виклики, так і можливості. Річ у тім, що політичне мислення в категоріях холодної війни, коли існувала відкрита конфронтація між обома системами, змінювалося на невизначеність стратегії та тактики, яким чином вибудовувати відносини з новопосталими державами після дезінтеграції такого укладу. Яскравим прикладом нерозуміння фундаментальних змін у регіоні стала промова тодішнього президента США Джорджа Буша-старшого у Києві 1 серпня 1991 р., в якій той розглядав можливе відокремлення і здобуття незалежності від центру радянськими республіками як потенційну небезпеку творення локального деспотизму, окреслюючи такі процеси як «суїцидальний націоналізм». У передовій американській газеті «The New York Times» промову іронічно назвали «котлетою по-київськи».

Зважаючи на таку недалекоглядність західних еліт у період розпаду Радянського Союзу, тим більш вагомим було значення і прозорливості представників еміграційних інтелектуальних кіл, котрі промотували ідею постання незалежних держав у радянському просторі. Ця ідея була невіддільною від міжнаціонального примирення. Вітчизняна дослідниця Х. Чушак відмічає різницю в способах мислення тих еміграційних діячів, які успішно соціалізувалися/ресоціалізувалися в західних суспільствах та тих, які попри все зберігали ще свою ідентичність. Саме в колі останніх, як і серед опозиціонерів (коли ті з'являються в Польщі) поступово виникло усвідомлення про необхідність зміни ставлення до історії. Найчастіше формально суперечки

між різними ідеологічними таборами виглядали як дискусії навколо оцінки минулого Польщі. Так, націоналістично зорієнтовані групи вважали, що уроки минулого вчать, що полякам розмаїття й різномірність надто дорого коштує, тож слід цього уникати. Інший табір застерігав від такого національного егоїзму і показував, що навпаки Польща програвала в ті моменти, коли переставала звертати увагу на інших, а найбільше – своїх безпосередніх сусідів [170, с. 171].

На сторінках журналу «Політика і культура» вже на початку 2000-их рр. Б. Осадчук з жалем констатував складність впливу на східну політику Заходу перед крахом СРСР думок тих експертів, яких називали «лицарями холодної війни» (до них можна зарахувати Зб. Бжезинського і його самого). Потрібного впливу не мали також екзильні уряди, організації діаспори з поневолених комуністичною системою країн, котрі «надсилали меморандуми до західних урядів, які ніхто не читав» [113, с. 21].

В умовах ослаблення радянської системи почали формуватися політичні партії та організації по обидві сторони, які будували свою діяльність на засадах та принципах майбутньої системи міжнаціональних відносин після звільнення регіону від комуністичного диктату. Відзначаючи кращі умови для існування опозиційного руху у комуністичній Польщі ніж у республіках Радянського Союзу, Б. Осадчук намагався окреслити основні його риси: виокремлював польський рух «п'ятдесятників» в аналогії до українських «шістдесятників», типологізував його на лівий ревізіоністський (наприклад, часопис «Proprstu») та правий католицький реформістський («Tygodnik Powszechny»); акцентував на ескапізмі опозиційної преси, зародженні польського робітничого руху, постанні підпільної політичної організації «Польське порозуміння у справі самостійности» з просуванням власних політичних концепцій у низці пресових органів [118].

Як зазначав Б. Осадчук, ідея українсько-польського зближення фактично увійшла до програми польської опозиції (зокрема, незалежницької підпільної

преси під час воєнного стану у Польщі в 1989 р.). Таку ж позицію підтримував український еміграційний діяч І. Кедрин [62, с. 202; 68, с. 22; 120, с. 196; 168, с. 26].

У березні 1987 р. у Парижі було підписано важливу «Заяву у справі принципів польсько-української співпраці», яку з боку польської сторони від імені Ліберально-демократичної партії «Незалежність» та організації «Воля – Справедливість – Незалежність» підписав Єжи Таргальський, а з української сторони від імені «Конференції українських політичних партій та організацій» – представник президента УНР (в екзилі) Михайла Плав'юка Володимир Малинович [25, с. 217; 438]. Поряд із цим, серед польських інтелектуальних кіл і навіть духовенства того часу звучали також голоси тих, хто закликав до союзу з Росією коштом ігнорування українських національних інтересів, що Б. Осадчук називав поглядами з минулої епохи. Саме на держави – Україну і Польщу, а не еміграцію він покладав кінцеву місію вирішення українсько-польських відносин [168, с. 25].

Політична думка «Культури» заклала ідейні основи для демократичної трансформації в Польщі та країнах ЦСЄ (вона не вдалася стосовно Росії, де нерозвиненість демократичних інститутів поглибила феномен зростання російського неоімперіалізму, та стосовно Білорусі), що сприяло позитивному співжиттю поляків і сусідніх народів, а також гармонійній співпраці з внутрішніми національними меншинами. Представлені часописом пропозиції для Польщі передбачали нове формування кордонів, зміни в політичній системі, проблеми модернізації польської держави та формування бачення розвитку в новому міжнародному середовищі між Німеччиною та Росією [266, s. 99; 315, s. 6].

Б. Осадчук так описував прозорливість бачення і діяльності редактора «Культури»: «Найголовнішим у моїй співпраці з Єжи Гедройцем було прокладання нового шляху до подолання старих конфліктів і пошук розв'язків на майбутнє. У цьому контексті Гедройц був ключовою, найважливішою

постаттю. Він мав бачення перспективи й був у цьому непоступливий і наполегливий. Він не піддавався тимчасовим труднощам і розчаруванням. В історичну перспективу, яку він передбачав, вірив без вагань. Та тільки так виникають і досягають розквіту великі передбачення майбуття [...] Гедройц прозирав майбутнє, та водночас був прагматиком. Він не любив і не бажав фантазмагорій» [114, с. 50].

Польський політолог Марчін Френкель, аналізуючи діяльність Є. Гедройця, виокремлює два періоди: перший період – три початкові декади функціонування часопису, коли було закладено основи доктрини УЛБ; другий період (1989 – 2000 рр.) – концентрація уваги не тільки на стратегічному рівні, а й оперативному рівні польської зовнішньої політики, критичний підхід до діяльності польської влади [247, с. 113].

Якщо застосувати модель комунікаційного процесу Герберта Ласуела, розроблену у 1948 р. [314], можна простежити модель впливу ідей «Культури» на процес міжнаціонального примирення.

Таблиця 3.1

Вплив ідей середовища «Культури» на процес українсько-польського примирення (згідно з моделлю комунікаційного процесу Г. Ласуела)

Хто?	Що повідомлює?	По якому каналу?	Кому?	З яким ефектом?
Середовище «Культури»	Концепції міжнаціонального примирення	Часопис «Культура», західні медіа	Політичні середовища східноєвропейської еміграції й західні уряди періоду біполярності - демократичні уряди Польщі після отримання незалежності	Концепції стають елементом східної політики Польщі

Польський політолог Анджей Ходубський виокремив наступні тенденції формування нової реальності в українсько-польських відносинах після 1989 р.:

- 1) прив'язка обох народів до досвіду минулого, що ускладнювало двосторонні відносини;
- 2) продовження існування стереотипів як бар'єру українсько-польських стосунків;
- 3) у стратегії укладання договорів та порозумінь пріоритет змістився до стандартів ЄС над безпосередніми відносинами та культурною частиною двосторонніх взаємин;
- 4) укладені угоди та порозуміння між сторонами мали загалом характер декларативний, не надаючи більшого значення взятим зобов'язанням;
- 5) суттєвим відображенням білатеральних стосунків слугував стан поляків в Україні та українців – у Польщі [226, с. 150].

А. Киридон, розглядаючи українсько-польські відносини від періоду отримання незалежності до входження Польщі до складу ЄС, виокремила такі періоди:

I період – 1990-1992 рр. – підготовчий, коли були зроблені перші кроки на зближення: від «Декларації про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин» (13 жовтня 1990 р.) до встановлення дипломатичних відносин 4 січня 1992 р.

II період – 1992-1995 рр. – встановлення контактів, «відкриття» України для широкого загалу польської політичної еліти, підписання перших двосторонніх документів, обопільне вивчення можливостей партнерів.

III період – 1995-1999 рр. – розвиток договірно-правової бази; виведення двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства.

IV період – 1999-2004 рр. – зі вступом Польщі до НАТО та набуттям членства в ЄС остаточно формується роль Варшави як одного з найважливіших партнерів України на міжнародній арені, «провідника» євроатлантичних і європейських інтеграційних прагнень нашої держави [54, с. 3-5; 55, с. 117-118].

У другій половині 1990 р. МЗС Польщі оголосило програму активної східної політики в стосунках зі СРСР та радянськими республіками. Вона отримала назву «двотурової», «двовекторної» політики чи «політики двох шляхів», і полягала у збереженні «перебудованих» стосунків з СРСР при рівнозначному формуванні та розвитку відносин із радянськими республіками. Адже тільки скоординовані дії усіх народів регіону, у баченні творців концепції східноєвропейської співпраці, здатні були послабити радянське домінування. Перший польський міністр закордонних справ після 1989 р. Кшиштоф Скубішевський позитивно оцінив важливість цього виміру державної діяльності, включаючи підтримку визвольних рухів у західних республіках СРСР. Під час його візиту до Києва у жовтні 1990 р. було підписано Декларацію про засади і основні напрями розвитку польсько-українських відносин, в якій підтверджувалася політична воля до налагодження співпраці та контактів між обома сторонами й, що найважливіше, визнавалася непорушність українсько-польського кордону, а також гарантувалася відсутність будь-яких територіальних претензій. Однак відкриття Польщі на схід і спроба врахувати інтереси всіх зацікавлених акторів – України, Росії, Білорусі, Литви та, меншою мірою, Молдови – не могла вплинути на базову польську зовнішню політику, основою якої була інтеграція з західним світом [19, с. 127; 178, с. 288; 247, с. 120; 260, с. 56].

Комуністичні пропагандисти робили спроби завадити діалогу і викликати конфлікт між українцями й поляками. Фальшивий документ від 1990 р. під назвою «Рішення крайового сейму Організації Українських Націоналістів» (ймовірно, підписаний Е. Прусом) оголошував про потребу діяльності «в напрямку ослаблення Польщі та підпорядкування польської держави українським національним інтересам». У вигаданих тезах йшлося про «українсько-німецьке порозуміння» з метою «чергового поділу Польщі». Фальшивку, фрагменти якої у 1992 р. опинилися в польському Сеймі, Б. Осадчук розвінчував у листуванні з Є. Гедройцем, назвавши результатом

спільної роботи російських (*радянських - авт.*) спецслужб та їх польських колег [305, s. 650, 653].

У контексті проголошення парламентом УРСР Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., зважаючи на диспропорціональний розвиток радянської колоніальної системи, Б. Осадчук прогнозував тривалий процес подолання всіх нерівностей протягом наступних поколінь. Водночас такі завдання, як реалізація економічного суверенітету і, що важливо в рамках тематики нашого дослідження, формування міжнародних дипломатичних стосунків, на його думку, вимагали в той час невідкладних кроків і практичних рішень. Розвиток українсько-польських відносин український публіцист вважав ключовою ціллю зовнішньої політики України [356; 390, s. 77]. 24 серпня 1991 р. було проголошено Акт незалежності України. Польща, попри вичікувальну позицію західного світу, уже 2 грудня 1991 р. першою визнала самостійність України. З приводу цього редактор Є. Гедройць писав до Б. Осадчука: «Надзвичайно вітаю. Незалежність України – це історична дата, до того ж у повному значенні цього слова. Я дуже здив, що польський уряд не підвів і визнав незалежність [України], не озираючись на західні країни» [40, с. 51; 75, с. 24; 478].

Аналіз В. Сергієнком низки статей Б. Осадчука у вітчизняних виданнях періоду незалежності дозволяє їй стверджувати, що червоною лінією в них проходить саме ідея значення паризького місячника і його редактора для налагодження міжнаціонального примирення. Часопис і його публіцисти зайняли особливе місце в створенні передумов демократизації посткомуністичних суспільств, «Культура» була близькою до того рівня суспільного життя, яке називають громадянським суспільством [459, s. 122].

Б. Осадчук активно відстежував стосунки незалежної України з Польщею на різних рівнях, відзначаючи як позитивні, так і негативні аспекти. В плані закордонної політики швидкими темпами зміцнювалася співпраця з сусідами та важливими міжнародними гравцями в регіоні, налагоджувалися горизонтальні

зв'язки з колишніми радянськими республіками. Вищим державним керівництвом розвиток відносин із Польщею визначався як один з пріоритетних напрямків зовнішньої дипломатії. Натомість у польській пресі часом звучали перестороги щодо зближення з українцями і навіть пропозиції щодо укладення проти них російсько-польського союзу. Загалом у публіцистиці Б. Осадчука при аналізі українсько-польських відносин періоду незалежності простежуємо два рівні: політичний (дипломатичний) і суспільний (побутовий). Для прикладу, він вказував на важливі з погляду обох зазначених аспектів події: проведення конференції в Любліні у 1991 р. за участі українських, польських, білоруських і литовських інтелектуалів; підписання міждержавної угоди про обмін молоді [380, с. 84-85].

Український суспільний діяч підкреслював: «Розвиток нашого співробітництва в руслі спільних планів на майбутнє можливий лише тоді, коли стане спільною справою держав і суспільств, організаційних зусиль існуючих політичних сил, державних і громадських інституцій, економічних осередків, науки, мистецтва, туризму» [116, с. 260; 392, с. 104]. Нормалізація українсько-польських відносин, урегулювання історичних питань між обома народами, зокрема завдяки середовищу часопису «Культура», вбачалась як певна модель для налагодження міжнаціонального діалогу, наприклад, між українцями та росіянами [364, с. 96]. Як впливає з листування до Є. Гедройця, Б. Осадчук застерігав від поширення поглядів представників російської еміграції, які не підтримували українську державність і не вносили конструктиву в українсько-польські відносини (йшлося про Александра Солженіцина, на противагу якому рекомендував звернути увагу на Владіміра Буковського). Редактор і український автор «Культури» обдумували прізвища кандидатів, які б могли бути ефективними задля українсько-польської справи на дипломатичних посадах, в культурних інституціях, в статусі радників і кореспондентів [305, с. 636-641].

Характеризуючи зовнішню політику України в перші роки після отримання незалежності, Б. Осадчук виокремлював два етапи: 1) забезпечення актів визнання української незалежності міжнародною спільнотою, розвиток дипломатичних відносин; 2) встановлення пріоритетів зовнішньої політики [426, s. 104-105]. Молода держава розбудовувала горизонтальні структури через формування мережі двосторонніх міждержавних укладів. У рамках законодавчої бази білатеральних відносин Б. Осадчук позитивно оцінював підписання спільної згадуваної «Декларації про принципи і основні напрямки польсько-українських відносин», в якій фіксувалося взаємне визнання сторонами своєї суверенності, відмова від територіальних претензій і зобов'язання поважати права національних меншин [32, с. 88; 224, s. 208; 418, s. 72].

Геополітичні зміни кінця ХХ ст., пов'язані з розпадом соціалістичної системи та СРСР, а також появою нових незалежних держав у ЦСЄ, дозволяли моделювати можливі конфігурації нового регіонального укладу. Першим президентом України Леонідом Кравчуком був запропонований план, що виражав ідею створення «зони безпеки та стабільності у Центрально-Східній Європі». Представлений у лютому та травні 1993 р. він передбачав, серед іншого, створення структури співробітництва у сфері безпеки, що охоплювала б країни Центральної Європи, країни Балтики, європейські країни СНД, оминаючи Росію та Австрію, в майбутньому з можливим приєднанням Болгарії та Румунії. Передбачалося формування антикризового штабу та консультативного форуму. Однак цей і інші схожі проекти були відкинуті, що дослідники пояснюють критичною реакцією на них із боку Росії та країн Заходу [169, с. 284; 237, s. 155].

Ретроспективно простежити перспективи та динаміку розвитку двосторонніх відносин у перші роки незалежності допомагають зокрема інтерв'ю Б. Осадчука з політиками та дипломатами. Узагальнюючи дискурс серії його розмов із представниками державного керівництва, дипломатії та

парламентської опозиції, можемо стверджувати, що в них були озвучені пріоритети зовнішньої політики України, основні моменти майбутнього розвитку українсько-польських відносин та потребу формування законодавчої бази для них, ставлення української опозиції до ролі Польщі в регіональних процесах. Перший міністр закордонних справ України Анатолій в інтерв'ю резюмував: «Можна сміло сказати, що між Польщею і Україною укладаються зовсім нові стосунки» [99; 353; 396, s. 115; 403, s. 104; 405, s. 118-120].

Президент Л. Кравчук під час візиту до Варшави в травні 1992 р. заявив, що «Польща може стати для України навіть важливішим від Росії економічним партнером». Стратегічний характер розвитку відносин України та Польщі обумовлювався тим, що разом вони володіли потужним людським, економічним, науково-технічним, ресурсним потенціалом [32, с. 88; 383, s. 140].

Б. Осадчук в листі до першого польського президента, опублікованого в одній із найбільших газет «Rzeczpospolita», не випадково називав Ю. Пілсудського попередником Л. Валенси. Це свідчило про історичну місію щодо налагодження українсько-польського порозуміння, яку публіцист покладав на тодішнього главу Польщі. Серед перешкод в побудові двосторонньої співпраці він зокрема називав існування упереджень і острах відкритої дискусії в обох суспільствах. Відсутність будь-яких територіальних претензій з боку України підкріплювала її готовність до розвитку тісних політичних, економічних і культурних зв'язків із західним сусідом [116, с. 223-224; 436, s. 108-109].

Проведення історичних паралелей між укладенням союзу Ю. Пілсудського і С. Петлюри та підписанням у 1992 р. Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Л. Валенсою і Л. Кравчуком вказували на високі очікування Б. Осадчука щодо масштабів налагодження двосторонньої співпраці в майбутньому. Проте український публіцист констатував, що на міжнародну угоду не відгукнулися подальшим розвитком ідеї співробітництва, покладав

провину за тупик у білатеральних відносинах на обидві сторони. Попри наявність позитивної міжнародної бази договорів, він вказував на недостатність фахівців і політиків, заангажованих у процес налагодження двосторонньої співпраці, найперше в економічній та політичній сферах. Тому Б. Осадчук акцентував на необхідності створення постійної інституції, що виконувала б необхідні функції: «Тільки виникнення колективів, готових до постійної, обмеженої роботи в подоланні загальної повільності і незнання, у будівництві мостів над прірвою забобон і образ, може наповнити правові рамки Варшавського договору справжнім життям» [356; 383, s. 139-140; 435, s. 128].

Станом на 1992 р. Б. Осадчук виснував про пріоритетність розвитку для України партнерських стосунків з сусідами: Польщею, Білоруссю, Угорщиною, Чехословаччиною (проіснувала до серпня 1992 р.). Однак вкотре вказував на стагнацію у процесі налагодження відносин (за винятком Угорщини), нереалізованість задекларованих ідей на практиці. Демократичним середовищем еміграції уже в незалежній Україні не вдалось утворити свої осередки чи аналітично-консультаційні інституції, які б в критичних ситуаціях розвивали необхідну ініціативу [410, s. 84-85; 425, s. 99]

Тодішня польська прем'єр-міністрка Ганна Сухоцька на основі зміни тенденцій в міжнародній ситуації в регіоні ЦСЄ, окреслила чотири пріоритети польської закордонної політики: напрям співпраці з Вишеградською групою; співробітництво по лінії Варшава – Берлін – Париж; Польща – Україна; Польща – США [365, s. 91]. Нас особливо цікавить третя позиція з цього списку, оскільки демонструє значення розвитку українсько-польських відносин для польської дипломатії на початкових етапах історії формування двостороннього співробітництва.

Б. Осадчук вбачав, що не зникла потенційна загроза з російського боку. Так, він наголошував на зовнішньополітичній доктрині міністра зовнішніх справ РФ Андрія Козирєва щодо «захисту прав земляків» за межами Росії навіть з допомогою зброї [15; 406, s. 107]. Український публіцист вказував на

проблему для держав ЦСЄ пріоритетів американської східної політики, що після закінчення холодної війни орієнтувалася на розвиток відносин з Росією при цілковитому ігноруванні інтересів її колишніх колоній і протекторатів. Своєю чергою, «доктрина Єльцина» полягала в спробі підпорядкування колишніх радянських і сателітних республік Москві, це зокрема виявилось в протидії процесу інтеграції Польщі в НАТО. Виходом із такої геополітичної ситуації Б. Осадчук вважав пошук власне концепції спільної безпеки України з найближчими сусідами. Польща мала виступити ініціатором не тільки білатеральної, але і ширшої, європейської концепції, забезпеченої гарантіями з боку США та Росії щодо недоторканості територій її членів [385; 415, с. 87, 89-90].

Б. Осадчук порівняв російсько-українські угоди 1992 р., укладені в Криму, з «*новою Ялтою*», проводячи тим самим аналогії з Ялтинською конференцією 1945 р. Закладена таким чином договірна база з північним сусідом була завадою, на його думку, налагодженню союзницьких відносин з іншими сусідами, що вважалися більш пріоритетними з погляду автора, зокрема в можливому союзі з Білоруссю [425, с. 100]. У період «кримської кризи» 1994 р. Б. Осадчук поділяв думку експертів, що Варшава повинна висловити підтримку Києву, оскільки подальший можливий розвиток конфлікту загрожував би безпеці Польщі [263].

Низка аналітиків припускали, що зміна зовнішнього курсу президента РФ Бориса Єльцина спрямовувалась на реалізацію плану відбудови російської імперії (припускаємо, що цієї позиції дотримувався і Б. Осадчук). В користь цього свідчили такі фактори, як прагнення до лідерства над геополітичним простором колишнього СРСР, закріплення російського військового контролю під виглядом миротворчих операцій в «гарячих точках» регіону, створення концепції побудови єдиної регіональної платіжної зони на базі російського рубля, опрацювання плану регенерації політичного і військового союзу. Україна виступала єдиною перешкодою в реалізації нових експансіоністських

планів Росії, тому остання їй намагалась протидіяти через ізоляцію й агресивні економічні війни. Як припускав Б. Осадчук, задля усунення потенційної загрози для РФ, що полягала в утворенні осі Київ-Варшава, тодішній російський президент Б. Єльцин пішов на окремі поступки польській стороні, зокрема «дозволивши» приєднатись РП до НАТО та запропонувавши провести газопровід до Німеччини через Польщу в обхід України [361; 365, s. 90-91].

У другій половині 1993 р. українсько-польські відносини ввійшли в період зниження динаміки взаємних контактів і навіть їхнього охолодження, що тривав до кінця 1995 р. Причинами цього були відсутність інтересу до України серед більшості поляків, перипетії у польській внутрішній політиці, пов'язані зі змінами уряду, усвідомлення польською стороною слабкості України й сумніви, що вона зможе зберегти незалежність, глибока економічна криза в державі, зосередженість зусиль Польщі на вступі до західних структур безпеки, а також суперечливість поглядів української керівної еліти на гарантування безпеки держави та відмову від ядерної зброї, негативне ставлення до розширення НАТО, що призвело до міжнародної ізоляції України [48, с. 94; 308; 362].

Негативним явищем вважав Б. Осадчук залучення в дипломатичні служби старих кадрів, які характеризувалися безініціативністю, орієнтуванням на директиви згори, не здатних до продукування нових ідей і концепцій. Також український публіцист констатував відсутність в українського зовнішнього відомства розробленої концепції, яка відповідала б міжнародній ситуації, що склалася. Історичний досвід свідчив, що подібна легковажність в умовах фундаментальних геополітичних змін (як приклад приводилася ситуація після Першої світової війни) призводили до негативних наслідків для України. Нова концепція мала спрямувати наміри в конкретну програму співпраці, окреслити пріоритети і визначити політичну стратегію. Серед гальмівних факторів український публіцист також називав внутрішні розклади політичних сил, їх конфронтацію з президентами в обох країнах, пріоритет для Польщі в

орієнтації на Брюссель і Вишеградську групу [305, s. 680; 385; 411, s. 114, 117; 436, s. 108-109; 453, s. 86].

Щоб вийти з наявного «тупика» двосторонніх відносин Б. Осадчук пропонував розвивати не тільки державні, а й низові ініціативи: «Розвиток сусідського співробітництва в дусі спільних завдань на майбутнє тільки тоді можливий, якщо стане загальною справою держав і громадськостей, організаційних зусиль існуючих політичних сил, з якими рахуються, державних і політичних інституцій, господарських, наукових, мистецьких, туристичних осередків. Мусять існувати спеціалізовані інституції, такі, як центри культури, спільні програми вивчення мов, влаштування концертів, вистав, авторських вечорів» [112, с. 1].

Б. Осадчук постійно нагадував про необхідність активізації українсько-польських стосунків в напрямку примирення, небезпеку стагнації: «Сьогодні наші уряди, партії, парламенти поводяться так, ніби це було цілком нормально. З одного боку, це добре, якщо свідчить про радикальну зміну в наших відносинах, а з іншого боку – погано, бо знаменує досягнення щабля інерції, небезпечного самовдоволення, а такий стан призводить до паралічу та застою. Немає нічого гіршого ніж стан бездіяльності та пасивності» [52, с. 64].

В інтерв'ю для українського публіциста Зб. Бжезинський підкреслював важливість українсько-польського багатостороннього обміну, співпраці у політичній, економічній, науковій та культурній сферах як фундаменту екзистенційного значення для незалежності обох держав; аналогічно трактував необхідність поживлення білатерального співробітництва як «основоположного геополітичного дороговказу для Варшави і Києва» Є. Гедройць. Цікавою вбачаємо ідею редактора «Культури», аби Б. Осадчук кандидував на виборах до Європейського парламенту, від якої, однак, той відмовився [94; 305, s. 692-693; 360; 401].

В розмові з Б. Осадчуком тодішній міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко відзначив активізацію процесу політичних, економічних,

науково-технічних консультацій, зміни в складі Консультаційного комітету при Президентах України та Польщі – все це сигналізувало про імпульс у розвитку білатеральних стосунків [395].

Як зазначалося, перший український президент Л. Кравчук здавна виношував ідею створення східноєвропейської зони безпеки, однак відмова від участі в проєкті Польщі, що Б. Осадчук вважав кардинальною помилкою, змусила відкласти плани на майбутнє. Український публіцист покладав надії, що при активних наполяганнях українського глави держави чи змінах політичної кон'юнктури та приходом нових лідерів у Варшаві чи Будапешті, в подальшій перспективі вдасться зреалізувати амбітний план українського президента. Однак українській дипломатії не вдалося проштовхнути концепцію в обох столицях. Підсумовуючи політичну діяльність Л. Кравчука, Б. Осадчук відзначив, що вона на практиці все ж не призвела до втілення позиції про пріоритетність розвитку зовнішньополітичних відносин з Польщею [365, s. 88; 399, s. 111; 412, s. 110; 453, s. 86].

Оцінюючи план діяльності другого українського президента Л. Кучми, Б. Осадчук виокремлював два основні вектори зовнішньої політики – «євроазійський» і «європейський». Останній він пов'язував в основному з формуванням тісних відносин із Польщею, Угорщиною і балтійськими державами, концентрованою формою чого мала стати реалізація концепції Міжмор'я. Однак план інтегративного утворення не отримав необхідної підтримки серед сусідів, ідея артикулювалася тільки в середовищі польської партії Конфедерація Незалежної Польщі. Аналізуючи оцінки української дипломатії та преси в 1994 р., Б. Осадчук підкреслював занепокоєння щодо майбутнього розширення НАТО на схід, оскільки вбачав у цьому втрату для України майбутніх партнерів для реалізації планів регіональної співпраці й навіть певну небезпеку міжнародної ізоляції. Процес інтеграції Польщі в структуру євроатлантичного блоку був, на думку українського публіциста, однією з причин відсування на задній план розвитку відносин з Україною. Такої

самої позиції дотримувався Є. Гедройць, котрий навіть у 1999 р. наголошував, що для гарантування польської незалежності існування суверенних балтійських держав, України та Білорусі є важливішим, ніж долучення до НАТО [247, s. 125; 382, s. 119; 412, s. 109; 420, s. 106].

Як активний критик інтегрального націоналізму Б. Осадчук зазначав, що така ідеологія перешкоджає розвитку української дипломатії, підкреслював відсутність об'єктивних студій на тему націоналістичного руху та публічних дебатів щодо цієї тематики. Водночас підкреслював, що завдяки вдалій зовнішній політиці Україні вдалося усунути минулі конфлікти зі сусідами [413, s. 86-89]. Можливою провокацією з російського боку Б. Осадчук вважав спонукання тодішнього президента Л. Кучми до встановлення урочистої дати 17 вересня як «історичного об'єднання України», що обговорювалося в контексті 60-ліття входження Червоної Армії на територію західної України. Така ініціатива викликала обурення польської сторони та, на думку українського публіциста, мала за мету власне посварити офіційний Київ і Варшаву [416, s. 119-120].

Попри скептицизм окремих експертів Б. Осадчук позитивно оцінював обрання на пост президента у Польщі А. Квасневського та вважав, що новий очільник продовжуватиме і навіть розширюватиме рівень співпраці з Україною, поєднуючи у східній політиці водночас проукраїнський і проросійський вектор. Постановити українське питання одним з основних пріоритетів новообраному польському президенту допомогла його особиста зустріч з Є. Гедройцем у Мезон-Лафіт. А. Квасневський намагався долучати українську владу на міжнародних майданчиках, зокрема на III саміті глав держав ЦСЄ в м. Ланцут. Зовнішньополітичні ініціативи польського лідера щодо України справді дозволяли стверджувати про «тенденції до оживлення і поглиблення польсько-української співпраці». Так, при активній підтримці Польщі Україна вступила в Раду Європи у 1995 р. [137; 264; 305, s. 720, 733; 377; 421, s. 156, 158]. Поряд із цим, Б. Осадчук констатував слабкість зацікавлення Україною в ЗМІ країн

Вишеградської групи загалом, відсутність аналітичної бази в політичних партіях для формування систематичного бачення проблем українського розвитку [412, s. 109-110].

Звертаємо увагу на наукові напрацювання сучасних дослідників системи безпеки, котрі розглядають її як комплекс багатьох елементів. Так, американський спеціаліст в галузі міжнародних відносин Баррі Бузан в структурі світової безпеки після холодної війни виокремлює політичну, військову, соціальну, екологічну та економічну безпеку [222].

Вагомість економічного чинника в структурі системи безпеки у випадку України особливо зросла в умовах отримання незалежності та процесів державного будівництва. Б. Осадчук акцентував на цьому аспекті українсько-польських відносин, розвиваючи думку про важливість активізації зусиль у відповідній сфері, підкреслював необхідність творення широкої інфраструктури в обох суспільствах, розвиток економічних ініціатив. Наголошуючи на потребі тісної співпраці України з Польщею, Угорщиною, Словаччиною та Чехією для економічного розвитку її ключових галузей, Б. Осадчук критикував польську сторону за недооцінку потенціалу українського ринку. Поряд із цим, українська сторона демонструвала також брак концептуальних пошуків для здобуття реального економічного суверенітету, насамперед від російської залежності [224, s. 211; 391, s. 150; 424, s. 144; 425, s. 96].

Б. Осадчук наполягав на необхідності появи потужного спільного українсько-польського банку [264; 381]. У жовтні 1995 р. Українсько-польська змішана комісія з питань торгівлі та економічного співробітництва оголосила створення команди експертів задля опрацювання основ лібералізації постанов, покликаних регулювати торгівлю між обома державами. Також було підписано договір про створення українсько-польського банку. Однак завадою для економічного співробітництва були правове середовище, слабо розвинутий банківський сектор і високий рівень корупції в Україні [247, s. 173].

Співпраця з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Чехією, на думку Б. Осадчука, допомогла б вирішити Україні проблеми у важливих галузях промисловості й економіки, однією з основних серед яких був брак необхідних коштів. Однак замість творення нових концепцій, політичне керівництво йшло шляхом старих зразків та методик [414, s. 102; 425, s. 96].

У публікаціях і листуванні Б. Осадчук неодноразово вказував на вагомість енергетичної сфери в українсько-польських відносинах. Задля допомоги українській економіці, яка опинилася у скруті в перші роки незалежності, він закликав до побудови альтернативних газових шляхів через порти та трубопроводи Німеччини та Польщі [305, s. 673].

В подальшому український публіцист так окреслював основні пріоритети: «... Польща і Україна потребують значних і сміливих кроків. У Києві розпочаті дві важливі теми – справу трубопроводу для каспійської нафти з Одеси через Броди до Гданська. Разом з проєктами зі створення комунікаційних і туристичних зв'язків Балтика – Чорне море, є це ініціативами історичного масштабу». У транспортуванні нафти по лінії Грузія – Україна – Польща він вбачав своєрідний прояв симбіозу «кавказьких планів» Києва і концепції Кучми-Кваснєвського щодо створення чорноморсько-балтійського коридору. Питання нафтопроводу Одеса-Броди обговорювалися також на економічному форумі у польській Криниці за участі професора. Одним із ключових намагань російської дипломатії Б. Осадчук вважав ідею розбрату Польщі з Україною, класичним прикладом чого називав справу побудови трубопроводу нафти й природного газу, запропонованого Варшаві для обходу України [8; 116, с. 288; 117; 370, s. 146; 414, s. 102].

Станом на 1997 р. Б. Осадчук відзначав завершений етап стабілізації зовнішньополітичних відносин з сусідами – Польщею, Білоруссю, Росією, Молдовою і Румунією. Також підкреслював важливу роль Консультаційного комітету при президентах України та Польщі. Напередодні запланованого візиту А. Кваснєвського в Україну в 1997 р. у листуванні з Є. Гедройцем він

вказував бажані елементи, які мав би містити документ стосовно примирення, акцентуючи не тільки на позитивних, а й негативних сторінках спільної історії. У документі, який, у підсумку, з'явився, вбачав аналогію з польсько-німецьким і німецько-чеським процесами примирення [305, s. 771; 424, s. 141, 143].

У Спільній заяві Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання» від 21 травня 1997 р. йдеться про важливість поглиблення стратегічного партнерства між обома народами, спільне прагнення до подолання складної українсько-польської історичної спадщини, акцентується на необхідності інтерпретації спільної історії фахівцями, підтримці державами розвитку української громади у Польщі та польської – в Україні. «На порозі ХХІ століття пам'ятаймо про минуле, але думаймо про майбутнє!», – маніфестується наприкінці тексту заяви [150]. В опитуванні, опублікованому декілька тижнів після появи декларації, 58 % польських респондентів поділяли думку, що «примирення між поляками і українцями можливе» [199, р. 197].

Загалом Б. Осадчук оцінював позитивно внесок президентів Л. Кучми та А. Квасневського в налагодження українсько-польських відносин, однак вказував на необхідність подальших кроків у заданому напрямку. Глава Польщі підкреслював суголосність своєї позиції з баченням Б. Осадчука та Є. Гедройця щодо справ у регіоні ЦСЄ. Схвальну оцінку ролі А. Квасневського давав у інтерв'ю Б. Осадчуку для журналу «Політика і культура» також Зб. Бжезинський [17, с. 17; 305, s. 756; 378, s. 155-156].

Згідно з результатами польських парламентських виборів 2001 р., політичну сцену покинув рух «Солідарність», а разом із ним і гроно політиків, які були активно залучені в розвиток українсько-польської співпраці, зокрема Броніслав Геремек, Богдан Борусевич, Ян Кшиштоф Белецький. Також єдиного представника в Сеймі в особі Мирослава Чеха втратила українська меншина [104, с. 14].

Б. Осадчук відзначав активну заангажованість посла України в Польщі Дмитра Павличка в процес українсько-польського примирення, його роль у налагодженні контактів між главами обох держав на вищому політичному рівні. Дипломат висловлював свою підтримку ідеї створення українсько-польського університету, пропонував організувати українсько-польський клуб у Варшаві для зустрічей політиків, письменників, науковців, артистів. Він відзначав взаємозалежність існування вільних Польщі й України, розвиток відносин між ними характеризував як детермінанту майбутнього Росії. Чутки про заміну посла Д. Павличка Б. Осадчук вважав акцією, що не сприятиме українсько-польським відносинам [95, с. 8; 372, s. 134-135].

Передумовою успіхів у партнерських стосунках український публіцист називав постійний обмін ідеями, поглядами та проєктами. Тому до державних обов'язків зараховував підтримку взаємин з журналістами. Для подолання суттєвої різниці в інтерпретації обопільних стосунків Б. Осадчук акцентував на необхідності поширення наукових зв'язків, започаткування стипендій, створення спеціальної комісії для узгодження підручників з історії. Підкреслюємо важливість для двосторонньої комунікації його пропозицій щодо створення постійних платформ, таких як українсько-польське товариство, фонд українсько-польської культури і науки за прикладом польсько-німецького, спільний українсько-польський університет, українсько-польський клуб у Польщі, у складі якого наголошував на обов'язковості включення представника української меншини [56; 113, с. 23; 224, s. 214; 309; 305, s. 674-675, 783].

Щодо українсько-польського університету (звучала навіть ширша пропозиція щодо створення Європейського університету для студентів зі всієї Східної Європи), то Б. Осадчук, якого можна назвати одним із авторів ідеї, вказував на зразок Європейського університету «Viadrina» у Франкфурті-на-Одері. Серед локацій розміщення пропонував Люблін, Перемишль, Львів або Луцьк. Українсько-польський аналог запрацював під назвою Європейський колегіум польських і українських університетів у польському місті Люблін (як

впливає з листування, активним прихильником ідеї був також Яцек Куронь) [56; 305, s. 727-728, 776; 369, s. 100; 371, s. 123]. На інавгурації колегіуму 8 жовтня 2003 р. президент України Л. Кучма зокрема зазначив, що таким чином утворюється якісно нова модель відносин та взаємодії між молодими поколіннями українців і поляків, а президент РП А. Кваснєвський підкреслив, що Європейський колегіум має стати вагомим чинником у процесі євроінтеграційних прагнень України та Польщі. Навчальний заклад функціонував до 2011 р. [1, с. 7; 299].

Аналізований Б. Осадчуком період розвитку українсько-польських відносин свідчить про їх динаміку у напрямку до встановлення стратегічного партнерства. Ознаками стратегічного партнерства, що простежуються зокрема в українсько-польських відносинах, є:

- наявність часткового або повного збігу однієї чи декількох стратегічних цілей, що тим чи іншим чином відображено у відповідній угоді;
- існування відповідної міждержавної угоди з визначенням обов'язків сторін у досягненні цілей;
- адекватність масштабів цих обов'язків стратегічності цілей партнерства [43, с. 204].

Отже, політичні ідеї та концепції на сторінках «Культури» лягли в основу програм опозиційних сил у комуністичній Польщі, а згодом у розробку східної політики вже незалежної Польщі. Б. Осадчук відстежував і аналізував стан стосунків між незалежними Україною і Польщею у різних сферах, розвиток двосторонніх відносин яких вийшов на рівень стратегічного партнерства.

3.2. Українсько-польські відносини в умовах євроінтеграційних процесів та російської агресії в регіоні

Початком формування цілісної стратегії євроінтеграції східноєвропейських країн можна вважати 1998 р., коли зароджується ідея східного виміру Європейської політики сусідства. Термін «східний вимір»,

зокрема, застосував тодішній міністр закордонних справ Польщі Броніслав Геремек. Так, у 2001 р. МЗС Польщі виклало власні пропозиції в документі «Східна політика Європейського Союзу в перспективі його розширення на країни Центральної та Східної Європи – польський пункт погляду». У публікації закликали до більш тісної співпраці між ЄС та східними сусідами Польщі – країнами, які повинні були стати за короткий час членами Спільноти. Особлива увага зверталася на Росію (зважаючи на польське сусідство з Калінінградською областю) та Україну. З допомогою формату «Вишеградська група плюс» Польща намагалася розширити підтримку на Україну, Молдову та Грузію, а виголошена у липні 2002 р. в Ризі концепція А. Кваснєвського, адресована 12 країнам Центральної, Східної та Південної Європи (*неодноразово згадувалася в оцінках Б. Осадчуком діяльності польського президента - авт.*), передбачала їм солідарну допомогу у трансформацію та підготовці до вступу в ЄС і НАТО. Проте виникли проблеми з конкретизацією плану, а різний рівень розвитку, готовності та геополітична ситуація завадили системній реалізації концепції. Допомога в цій сфері носила радше нерегулярний характер [210, s. 107-108; 340, s. 45].

Важливим для трансформації двосторонніх відносин став 2004 р. 1 травня Польща офіційно стала однією з членів ЄС. Своєю чергою, події Помаранчевої революції в Україні в листопаді-грудні 2004 р. стали першим моментом із 1989 р., коли у польській східній політиці змогли перейти від теорії «Культури» до активної політики. Це не могло не викликати роздратування російської сторони, адже за твердженням польського політолога і політика Павла Ковалю, завдяки ініціативі А. Кваснєвського у середовищі, як вважалося *«російського світу»*, ангажувалися представники ЄС [330, s. 108]. Як показало опитування Центру дослідження суспільної думки, проведене в грудні 2004 р., українська політична опозиція позитивно сприймалась, а участь польських політиків у компромісному розв'язанні проблеми під час революційних подій була позитивно оцінена громадською думкою в Польщі [470]. Б. Осадчук покладав

позитивні сподівання на обраного президента Віктора Ющенка, відзначав нагороди і почесні звання, надані йому за роль у налагодженні стосунків між Києвом і Варшавою, називав «українським Бальцеровичем» за зусилля з впровадження національної валюти гривні на посаді голови Національного банку України [366].

Сприймаючи розвиток тісних українсько-польських зв'язків чинником стабілізації та миру в Європі, український діяч вкотре застерігав від творення штучного поділу по лінії східного кордону Польщі. В цьому контексті він критикував запропоновану німецьким МЗС концепцію східної політики ЄС, яка не містила чіткої перспективи членства України. Б. Осадчук зважав на сильні русофільські традиції у Франції та Німеччині, тому серед західних країн саме в Польщі вбачав найбільш стабільного партнера України на міжнародній арені й через неї передбачав український шлях до Європи [121; 356; 445, s. 33].

Як слушно зауважує П. Коваль, із входженням Польщі до структур ЄС поступово змінюється європейське розуміння східної політики, оскільки Польща переставала бути об'єктом такої політики, а ставала її співредактором. Наприклад, у німецькій традиції терміном *Ostpolitik* окреслювалася політика щодо СРСР та його сателітів – із засадничим принципом, що відносини зі залежними від Росії державами регіону відбувається через і за російською згодою. Схожим було розуміння східної політики Францією, для якої пріоритетними вбачалися французько-російські відносини. Для Польщі ж східна політика означала зокрема діяльність щодо створення довкола власних кордонів сфери стабільності та безпеки. Цю різницю підходів у розумінні східної політики підкреслив інший польський політолог Александр Смоляр у 2002 р.: «Польща, в Європейському Союзі та НАТО, бажаючи бути адвокатом інтересів східних сусідів, повинна пам'ятати, що для всього Заходу Росія є і буде [...] дуже важливим, якщо не головним партнером» [306, s. 78-85].

Катажина Чорнік рекомендує звернути увагу на низку важливих моментів зміни ролі Польщі у двосторонніх відносинах після подій Помаранчевої

революції в Україні. По-перше, зважаючи на обумовленість українсько-польських стосунків багато в чому від історичних чинників, все-таки можна було говорити про їх зміцнення (хоча і на короткий період). По-друге, революція в Україні сприяла популяризації й зміцненню престижу Польщі на міжнародній арені, перетворивши із просто члена ЄС на регіонального лідера в Центральній Європі. По-третє, роль Польщі як «адвоката» України в ЄС дозволяла лобіювати її інтереси та сприяти зацікавленості європейських структур ситуацією в Києві [230, s. 124-125].

Сприяючи та підтримуючи членство України в європейських інституціях Польща намагається посилити її незалежність, таким чином зміцнюючи і власний суверенітет. Надання підтримки Києву на міжнародній арені представляє один із основних складників стратегічного партнерства. Гасло «Немає незалежної Польщі без незалежної України, як незалежної України без незалежної Польщі» часто цитують політики по обидва боки кордону. Риторично вони посиляються на прометеївські ідеї в «Культурі, які зокрема ретранслював Б. Осадчук [493, р. 211].

У 2004 та 2005 рр. було проведено Рік Польщі в Україні та відповідно Рік України в Польщі. Індикаторами українсько-польського зближення можна вважати початок тіснішої співпраці в питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції, військово-політичних проблемах, енергетичній безпеці, культурній і науковій сферах [26, с. 189]. Б. Осадчук вказував владі на потребу розвитку українських інститутів культури в закордонних державах, наводячи приклад Польщі з її трьома такими структурами в Німеччині [145].

13 травня 2006 р. символічна для процесу українсько-польського примирення подія відбулася у с. Павлокома. Тоді польські римо-католицькі та українські греко-католицькі священники провели біля пам'ятника жертвам українського народу спільну службу в присутності українського та польського президентів В. Ющенка та Леха Качинського. Глави держав виголосили промови, закликаючи свої народи пробачити один одного. Однак церемонія не

виявилася проривом в українсько-польських відносинах – розповсюдження декларацій про покаяння та прощення було настільки поширеним в той час, що просто було важко сказати або показати щось нове та таке, щоб справило серйозний моральний вплив. Не було за масштабом такого ефекту, як у випадку звернення польських єпископів у 1965 р., яким був ініційований процес німецько-польського примирення [486].

Б. Осадчук апелював до необхідності українсько-польського партнерства, аргументуючи це не тільки близькістю культурних та історичних зв'язків, а й можливістю кинути виклик «гегемонії Росії та Німеччини» [328]. Станом на 2008 р. МЗС Польщі констатувало, що стратегічне партнерство з Україною є одним зі стовпів польської зовнішньої політики, адже Україна за економічним і демографічним потенціалом та завдяки геополітичному розташуванню відіграє ключову роль у побудові безпеки для польської держави та Європи. Тому з ініціативи Польщі та Швеції у 2008 р. було запропоновано проєкт Східного Партнерства (СхП) на противагу критикованій Європейській політиці сусідства. У березні 2009 р. Рада ЄС затвердила даний проєкт. Головною ціллю програми передбачалося створення необхідних умов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції між ЄС і зацікавленими країнами-партнерами. Архітектори проєкту вбачили в ньому великі переваги, однак розуміли кожен по-своєму. Польща розглядала через оптику доктрини власної зовнішньої політики, що посилялася на історичні концепції співпраці Польщі з найближчими сусідами (найперше, концепції «Культури») [138, с. 82; 200, с. 261; 297; 353].

Все це обумовлювало доцільність європейської програми для східноєвропейських держав. Логіку постановня СхП як інструменту захисту польської незалежності розглядає польський експерт-міжнародник Пшемислав Журавський вель Граєвський. Автор зазначає, що оскільки важливим у безпековому плані є протидія домінації Москви на східних рубежах, Польща повинна вибудовувати власну сильну політичну позицію в ЄС. Це, своєю

чергою, обумовило для польської держави потребу «оксиденталізації», що виявляється в долученні до західних структур України, Білорусі, Грузії, Азербайджану, Молдови та Вірменії [495, s. 37-38].

Польський дипломат і соціолог Маріуш Машкевич підкреслює польський досвід трансформації та зусилля щодо налагодження співпраці з простором УЛБ, на що опиралося СхП. Даний досвід був найперше пов'язаний із діяльністю громадських організацій, а не дипломатичним чи політичним. Тому СхП можна назвати *Summa* польського досвіду з його джерелами «Послання до націй Східної Європи» (1981 р.) [81, с. 160].

Системні помилки в конструкції СхП (згідно з П. Ковалем):

- 1) неправильне визначення ролі Росії – неготовність до конкуренції з нею і відсутність чіткого бачення проблеми її необмежених прагнень до оскарження міжнародного правопорядку та застосування сили;
- 2) відсутність чіткої декларації, що кінцевою ціллю участі в Партнерстві може бути членство в ЄС;
- 3) обмеженість фінансових ресурсів для діяльності Партнерства, розпорошеність їх на дрібні проекти [306, s. 94].

Не можемо оминати у контексті розгляду євроінтеграційних процесів у регіоні аналізу реалізації політичних програм «Культури» щодо східної політики Польщі. Так, звертаючись до концепції Ю. Мєрошевського, зауважуємо, що УЛБ як простір був формально однолітнім, поки існувала система Радянського Союзу. Натомість після 1989 р. він виявився фундаментально та глибоко диференційованим. Доктрина більшою мірою стосувалася польських обов'язків перед народами регіону, в меншій – відповідних обов'язків українців, білорусів і литовців. Також Є. Гєдройць мало враховував роль тодішнього розвитку європейських структур, недооцінивши можливості використання інструментів ЄС у східній політиці Польщі; активно не акцентувалося на значенні польської культурної спадщини на теренах УЛБ,

помилковим було припущення, що польська позиція завжди впливатиме на політику України, Білорусі, Литви [347].

Польський дослідник А. Гіль, підбиваючи підсумки польської східної політики станом на 2013 р., зазначає, що основні положення доктрини УЛБ були частково виконані: СРСР розпався і на його руїнах виникли незалежні держави. Інших цілей, а саме ініціювання в країнах регіону процесу демократичних перетворень і в результаті створення зони співпраці та довіри для можливого приєднання до структур ЄС, не було досягнуто, за винятком Литви, що, однак, не було польською заслугою. Крім того, часто спостерігалася рецесія взаємних відносин [259, s. 54].

Логічними, слідуючи з вищезазначеного, виглядають наступні складові алгоритму розгортання східної політики Польщі, запропоновані історикинею Наталією Баглай:

- Польща не має претензій до зміни її східних кордонів та не претендує на повернення «східних кресів».
- непорушність східних кордонів Польщі логічно призводить до формування «дружнього східного кола» зі суверенних країн УЛБ;
- з погляду регіональної та континентальної безпеки важливим сегментом східної політики вбачається активна підтримка суверенітету країн УЛБ;
- через активну підтримку країн УЛБ послаблюється чи мінімізується російський вплив;
- у парадигмі Польщі як рубіжної країни Європи важливою складовою східної політики є підтримка демократії у суспільствах України, Литви, Білорусі;
- важливого значення набуває категорія захисника європейської культурної спадщини, захисту східних кордонів, «кресів» Польщі;
- системна модель східної політики Польщі інтерпретує просторові характеристики усіх типів їх відносин;

- механізм функціонування та розвитку східної політики повинен включати міждисциплінарний підхід;
- константою східної політики Польщі є відмова від історичних конфліктів і сприяння порозумінню зі східними сусідами;
- аббревіатура УЛБ вже не є оптимальною у науковому дискурсі, а навіть анахронічною внаслідок виокремлення Литви як реального суб'єкта системи міжнародних відносин, партнера Польщі із євроінтеграційного поступу [9, с. 152-153].

Посилаючись на ідеї дипломата, академіка Мирона Янків, вітчизняна дослідниця В. Гевко пропонує наступні позитивні чинники, що вплинули на вироблення концептуальних засад українсько-польського співробітництва:

- спільні ідеологічні корені формування політики державної незалежності, ґрунтованої на засадах добросусідських стосунків і нівелюванні тих історичних конфліктів, що спричинили до загострення, українсько-польських стосунків протягом першої половини ХХ ст.;
- політичну концепцію Гедройця-Мєрошевського, яка передбачала підтримку устремлінь до незалежності східних сусідів, відмову від територіальних претензій і пропозицію партнерства на рівноправних основах;
- діяльність українських і польських політиків-емігрантів та опозиційних комуністичному режиму сил у справі налагодження українсько-польського діалогу;
- спільні стратегічні цілі України та Польщі, пов'язані з необхідністю подолання спадщини тоталітаризму та повернення у річище європейського цивілізаційного простору;
- успішність політики «двоколійності» та швидке визнання Польщею незалежності України;
- активний пошук Україною зацікавлених в її незалежності зовнішніх партнерів [20, с. 122-123].

На офіційному рівні функціонувала і функціонує низка державних інституцій, чия діяльність спрямовується на налагодження білатеральних відносин. Серед них виокремлюємо:

1) Згадуваний Консультаційний комітет Президентів України та Польщі, інавгурація якого відбулася 24 травня 1993 р. в Києві за участю президентів Л. Кравчука і Л. Валенса. Засідання Комітету проводяться чотири рази на рік. Інституція функціонує до наших днів;

2) Українсько-польська міжурядова координаційна рада з міжрегіонального співробітництва – заснована за згодою від 23 травня 1993 р. З його допомогою західноукраїнські та східні польські воєводства встановили співпрацю і створили єврорегіони «Буг» та «Карпати»;

3) Постійна польсько-українська конференція з питань європейської інтеграції – функціонує від вересня 1998 р. Її метою є обмін досвідом інтеграції. Спочатку була призначена для передачі інформації українським партнерам, зокрема щодо законів, прийнятих Польщею у процесі отримання членства в ЄС. Сьогодні Польща ділиться Україною багаторічним досвідом роботи з функціонування у структурах ЄС;

4) Спільна комісія з питань закордонних справ та торгівлі Польщі та України – діє під керівництвом прем'єр-міністрів обох держав, стосується питань економічного паливно-енергетичного, промислового, інвестиційного співробітництва, в сфері сільського господарства та транспорту;

5) Українсько-польська парламентська група та польсько-українська парламентська група відповідно [332, s. 173-174].

Б. Осадчук наголошував серед іншого, що відносини між обома державами повинні розвиватися в рамках політики єврорегіонів. Для прикладу, вважав формування спільного регіону «Буг» важливим процесом у напрямку українсько-польського зближення. Слід зауважити, що таке співробітництво справді сприяє міжкультурному діалогу. Співпраця між сусідніми прикордонними територіями, розвиток контактів між органами влади,

суб'єктами господарювання, інституціями та жителями єврорегіонів може бути досить ефективною у подоланні взаємних упереджень, побудові довіри та доброзичливих стосунків, сприяти толеруванню різних систем цінностей, а іноді до прийняття мультикультуралізму [397, s. 120; 450, s. 341]. Історик М. Литвин акцентує, що для науковців, політиків та управлінців обох країн став би в пригоді збірник документів і матеріалів про досвід сучасного українсько-польського транскордонного співробітництва, насамперед у рамках єврорегіону «Буг» [67, с. 140].

Узагальнюючи дискурс польських парламентських партій, можна простежити, що від самого початку подій на Майдані більшість політиків сприймали та коментували події в Україні 2013-2014 рр. загалом дуже схоже – абсолютна підтримка загальноєвропейських прагнень до захисту демократії, свободи та суверенітету. Однак це не означає, що в поглядах не було певних відмінностей – перш за все, ідейно-ідеологічних проблем, що лежать в основі партійних відмінностей та політичної конкуренції [308, s. 227]. Польська влада підтримувала послідовні елементи трансформації української державної системи після Революції гідності, зосередившись на підтримці реформи місцевого самоврядування та наданні Україні кредиту в розмірі 100 млн євро на модернізацію інфраструктури та покращення функціонування прикордонних пунктів переходу [470].

2014 р. став переломним для України через анексію Росією півострова Крим та окупацію на Донбасі. Основні загрози для європейської системи безпеки, що виникли у зв'язку з російською агресією, полягають в низці положень. По-перше, такі дії РФ порушили фундаментальні принципи міжнародного права, зокрема Статут ООН, Гельсінський кінцевий акт 1975 р., Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 р. тощо. По-друге, підкреслили неефективність чинних міжнародних норм, порядку, організацій – у довгостроковій перспективі ефект від цього може підірвати загальну довіру до європейських акторів. По-третє,

продemonстрували російське прагнення до ревізйонізму, що передбачає альтернативну програму – ґрунтуючись на принципах *Realpolitik*, така зовнішня політика спрямована на повернення до мультиполярного укладу «європейського концерту», тобто механізмів та інструментів ХІХ ст. Якщо Росія продовжуватиме анексувати території та створювати квазі-держави, це не лише означає дестабілізацію Східної Європи, але й підірив основних принципів європейської безпеки, які існували з кінця Другої світової війни. У такому разі ризики безпеки в Європі, включаючи сепаратизм, тероризм та гібридну війну, значно зростають [289, s. 97-98, 97]. Нинішня російська агресія підкреслила вірність принципової позиції Б. Осадчука щодо вимоги визнання української державності серед російської еміграції з надією, що дані принципи вже в період незалежності буде розділяти і російське суспільство.

У листопаді-грудні 2014 р. польський парламент ратифікував Угоду про асоціацію України з ЄС. В час візиту президента України Петра Порошенка відбулося спільне засідання Сейму та Сенату та підписання Угоди президентом РП Броніславом Коморовським. Глава української держави у промові подякував за підтримку з боку поляків, наголосив на українсько-польській співпраці як прикладі творчої і конструктивної взаємодії, вказав на потребу пошуку історичної правди, не політизації складних сторінок історії. Наголошуючи на необхідності подальших кроків щодо примирення, він процитував папу Івана-Павла ІІ з формулою «Вибачаємо і просимо вибачення» [53, с. 52].

Російська агресія проти України, її гібридні та терористичні атаки в Європі та США активізували вкотре обговорення проблематики посилення і можливої трансформації системи світової та регіональної безпеки. У виступі в польському Сеймі в січні 2016 р. тодішнього міністра зовнішніх справ Вітольда Вашиковського пролунала критика тенденцій розвитку ЄС та заявлено про важливість регіональної політики [210, s. 109-110; 290].

Перший Саміт Ініціативи трьох морів (Тримор'я) відбувся за ініціативи президентів Польщі та Хорватії 25-26 серпня 2016 р. в хорватському місті Дубровник. У прийнятій Декларації держави-учасниці (Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Литва, Латвія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія та Угорщина) вказали на необхідність зусиль для з'єднання північних і південних ринків шляхом розширення співпраці в енергетиці, транспорті, цифрових комунікаціях та економіці. Метою була визначена більш безпечна та конкурентоспроможна ЦСЄ. Оцінюючи новий регіональний проєкт, публіцисти вказували на потребу включення в нього держав з-поза ЄС, зокрема України [210, s. 111; 287, s. 439]. Наступні саміти Тримор'я відбувалися з 2017 по 2023 рр. в таких містах (в порядку черговості): Варшава, Бухарест, Любляна, Таллінн, Софія, Рига, Бухарест. У 2023 р. Україна і Молдова стали асоційованими державами-учасницями Ініціативи трьох морів.

Новітні проєкти на базі Тримор'я мають різні політичні чи економічні виміри та, таким чином, дещо нагадують міжвоєнну ідею Міжмор'я. І все ж вони функціонують на тлі вже глибокої інтеграції та розвиненої європеїзації країн у межах ЄС та їх членства в НАТО (за винятком Австрії). Деякі експерти зазначають, що створення повномасштабного союзу чи федерації у регіоні ЦСЄ, як це передбачалося в ідеях Ю. Пілсудського (*і Б. Осадчука - авт.*), більше не є можливим або необхідним сьогодні. Акцентується на наявних обмеженнях співробітництва, обумовлених великою різноманітністю регіону, вказується на небезпеку розгляду Міжмор'я як альтернативи ЄС чи опозиції Німеччині, недостатню переконливість сучасних безпекових концепцій союзу регіональних держав. Зацікавлення української сторони до відновленої ідеї Міжмор'я також обумовлюється її баченням скоріше як доповнення, ніж альтернативи іншим інтеграційним проєктам і моделям співробітництва. Натомість мотивація Польщі у розвитку проєктів типу Тримор'я пов'язана з намаганням закріпитися серед європейських структур, що впливають на прийняття рішень. Серед низки дослідників простежується зміщення фокуса

уваги щодо оцінки подібних регіональних проєктів (попри їх формальний економічний і інфраструктурний характер) саме в безпекову сферу, зважаючи на російську агресію в регіоні ЦСЄ [84; 197, р. 57-58; 238, s. 129-133; 244; 261, р. 13-14; 312; 324, s. 137; 497, р. 19].

Сергій Федуняк виокремлює два умовні напрями відносин України та Польщі у сфері безпеки після 2014 р.: співпрацю тактичну та стратегічну. Перший полягає у наданні конкретної військово-технічної допомоги, виходячи із потреб відбиття російської агресії. Другий виходить із потреб реалізації курсу України на вступ у НАТО [163, с. 332].

Російсько-українська війна також сприяла поживавленню взаємодії Польщі з партнерами в рамках міжнародних форматів: Веймарського трикутника (Німеччина, Франція, Польща) та Вишеградської групи (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина). Слід підкреслити про безпосередні польські ініціативи: пропозиція включення України до зустрічей Вишеградської групи; пропозиція включення України до тактичної бойової групи ЄС «Chelbrok»; створення Литовсько-польсько-української бригади ім. Костянтина Острозького (спільна військова частина утворена у 2014 р., парламенти України, Польщі та Литви ратифікували відповідну угоду у 2015 р.) [140, с. 214; 333, s. 113-117].

Отже, наслідком війни стала активізація двосторонньої співпраці в оборонній сфері. Торгівля також значно зросла, хоча все ще залишається нижчою за потенціал, розвиток економічної співпраці не був визначений польською владою як пріоритет. Двосторонні політичні контакти на найвищому державному рівні характеризувалися меншою інтенсивністю й обмежувалися переважно символічними жєстами, зумовленими календарем історичних ювілеїв (25-та річниця незалежності України та її визнання Польщею). На думку Данієля Щєліговського, на погіршення їхньої атмосфери вплинула, з одного боку, негативна позиція частини української політичної еліти щодо нової польської влади, а з іншого – жорстка політика офіційної Варшави в історичних питаннях [473, s. 141-142].

Політичні зміни в Польщі після 2015 р. вплинули на трансформацію суспільного сприйняття України та українців. У польський внутрішній дискурс повернувся наратив «кресів», «бандерівців». Реакцією на зміцнення українського наративу стосовно ОУН-УПА з боку польських парламентарів стала прийнята Сеймом резолюція «Про встановлення 11 липня Днем пам'яті поляків, жертв геноциду, вчиненого ОУН-УПА». Як зазначає П. Журавський, оцінка антипольської акції на Волині 1943-1944 рр. як геноциду широко сприймається польською громадською думкою і наукою [208, s. 114-115; 491; 508, s. 66]. Сергій Троян вказує на ефект «війн пам'яті», коли присутнє різне тлумачення і сприйняття одних і тих же історичних подій і постатей в Україні та Польщі (що призводить до їх міфологізації чи навіть демонізації) [159, с. 233].

Людмила Стрільчук виокремлює основні причини тяжіння негативних стереотипів на тлі погіршення двосторонніх відносин щодо історичної пам'яті:

- складність усунення закоренілого у свідомості старшого покоління синдрому упередженості, на що потрібен тривалий час;
- підтримка усталеного негативного стереотипу українця в Польщі різноманітними екстремістськими та націоналістичними групами та (окремими) публікаціями у пресі;
- недовіра щодо прагнення іншої сторони у зміцненні співробітництва та дружніх відносин;
- брак економічної та культурної привабливості, відсутність розгляду України як фінансового чи технологічного партнера у баченні Польщі;
- наголошування польської еліти на проблемах спільної українсько-польської історії упродовж 2013–2016 рр., загострення історичних акцентів польського суспільства на конфліктних моментах минулого, зокрема, подіях Другої світової війни на Волині [153, с. 178].

Водночас Л. Стрільчук вважає здобутком «Культури» той факт, що в період незалежності українські й польські еліти стали на шлях узгодження складних історичних питань спільної історії і намагаються говорити про

важкий історичний спадок, без чого неможливо уявити справжнє міжнаціональне примирення і співробітництво [154, с. 168].

У характеристиці образу Польщі та поляків у сучасній Україні (згідно з Л. Зашкільняком) простежуємо три складові:

1) польська проблематика на сторінках підручників з історії України – їх концепція побудована на основі етноцентричного і державницького підходу, протиставлення українців сусіднім народам, а образ поляків і Польщі в них позначений здебільшого негативними рисами. Подолати такий стан покликана створена спільна українсько-польська комісія з підручників;

2) значення історії Польщі та поляків для української історіографії – розгляд проблематики насамперед з огляду дотичності до історії України, сприймання Польщі та поляків крізь призму українсько-польських відносин у минулому, в яких поляки як етнос майже завжди протистоїть українцям. Інші підходи презентують представники культурно-антропологічного бачення історії, соціологічного підходу та синтезу історії Польщі на засадах культурно-антропологічної історії;

3) відображення Польщі і поляків у художній літературі та публіцистиці – значний поступ в ознайомленні з Польщею, її історією і культурою, її наближення до України у свідомості багатьох українців різних регіонів [46, с. 72-77].

Дослідниця Анна Велегала вбачає певну асиметрію у значенні історичної політики у двосторонніх відносинах: тема подій на Волині під час Другої світової війни є постійним елементом колективної пам'яті та історичної політики в Польщі, натомість проблематичне питання подій на Галичині та Волині та, загалом, тема спільної й важкої історії не сприймається як пріоритетна в історичній політиці України. Суспільна пам'ять про ці події на заході країни фрагментована, а в центральній і східній частині взагалі відсутня. Авторка вважає, що такий стан можна пояснити політичною ситуацією в Україні і спрямуванням зусиль українськими політичними елітами на засновану на національних міфах побудову національної та державної ідентичності в

опозицію до Росії. Проте, на її думку, відсутність серйозного обговорення складних питань польсько-українського минулого може ускладнити діалог та мати політичні наслідки для подальших відносин з Польщею і ЄС [490].

Переважна частина українських політичних та інтелектуальних кіл не погоджується на визнання Волинської трагедії геноцидом, представляючи найрізноманітніші аргументи, переважно зосереджені навколо того, що сторона, що проводить національно-визвольну боротьбу, не може здійснити цей (іноді будь-який) злочин, навіть якщо вживає заходів проти «прийшлого» цивільного населення, а також, що про геноцид можна говорити лише тоді, коли так встановлено законним міжнародним трибуналом щодо конкретної події. У 2016 р. особливій критиці було піддано те, що такий термін прозвучав у резолюціях польського парламенту. Український інститут національної пам'яті тоді пропонував формулу примирення на основі суворої симетрії діяльності та оцінок обох сторін: Польща та Україна буде спільно шанувати жертв конфлікту, спільно засуджує злочинців, створює спільну платформу для діалогу істориків, видають спільну президентську декларацію про пам'ять і примирення, встановлює загальний день пам'яті жертв конфлікту і зводить спільний пам'ятник жертвам з написом «Тут похована «взаємна ненависть» [355].

Інтелектуали, що аналізують сучасний стан українсько-польських відносин, відзначають, що актуалізації тематики ОУН-УПА в українській історичній політиці, була не свідченням протидії Польщі, а вказувала на потребу символізації боротьби України за незалежність проти Росії. Крім того, існувало нерозуміння формули вибачення, яку очікувала польська сторона від української влади за трагічні події на Волині, оскільки тодішній президент України П. Порошенко в промові у польському парламенті в грудні 2014 р. звертався зі словами вибачення до присутніх, що, однак, не отримало належного відгуку [14; 291].

На думку Миколи Дорошка та Валерія Копійки, задля реалізації політики порозуміння і примирення між обома народами через подолання стереотипів

важливими є позитивні згадки в мас-медіа, видання про Польщу та Україну та українсько-польські відносини, зокрема концерти і виставки українських митців у Польщі і польських в Україні, збереження спільної культурної спадщини; створення спільних підручників, особливо з історії; стимулювання діалогу між тими, хто впливає на формування громадської думки в обох суспільствах [235, s. 105]. Ці рекомендації перегукуються з пропозиціями, які зустрічаємо і в публіцистиці Б. Осадчука.

Вагомим аспектом примирення, який часто недооцінюють спостерігачі, є його регіональний (локальний) вимір. Хоча національна еліта та центральна влада, як правило, відіграють провідну роль у примиренні завдяки врегулюванню політичної ситуації через розставляння потрібних пріоритетів та створення інституцій, проте регіональні державні органи, муніципалітети, місцеві політики та інші політичні актори (академічні установи, етнічні та культурні асоціації, церкви та ЗМІ) мають свої власні інтереси в цьому процесі. Регіональні еліти часто стверджують, що мають більше знань про свого сусіда за кордоном (включаючи мовні знання та особисті контакти), і особливо зацікавлені в іноземних інвестиціях, транскордонному співробітництві та туризмі. Одночасно місцеві політики, як правило, використовують колективні спогади та історичні травми населення для виборчих цілей або для ведення переговорів із центральним урядом [494, p. 174].

Критично оцінюючи східну політику Польщі щодо України, Міхал Стець вважає, що на неї впливає низка структурних та ситуативних проблем, які перешкоджають її успіху: підпорядкування зовнішньої політики внутрішньополітичним цілям в обох державах, а також місце Польщі та України у зовнішній політиці більш впливових держав. Зокрема такими факторами впливу є стан американо-російських, польсько-російських відносин, а також політика ЄС в цілому щодо Росії та пострадянського простору [470].

Зважаючи на погіршення ситуації у двосторонніх стосунках, низка лідерів громадської думки з українського та польського боку у вересні 2017 р. пропонували українсько-польське партнерство зосередити на таких напрямках:

1. Співробітництво в широко визначеній сфері оборони (військова співпраця, співпраця спецслужб і військової промисловості);

2. Суспільний діалог і партнерство (співпраця ЗМІ, молодіжні обміни, партнерства громад, дослідження громадської думки, сприйняття українських мігрантів в польському суспільстві);

3. Конструктивний історичний діалог, спрямований на примирення (відповідна політична риторика, діалог істориків та лідерів думок, вшанування пам'ятників і могил);

4. Підвищення пропускну здатності українсько-польського кордону і побудова транспортного взаємозв'язку (модернізація української прикордонної інфраструктури, відкриття нових пунктів перетину кордону, поширення практики спільних прикордонних перевірок, обмеження економічного сенсу контрабанди, а також розширення авіаційних, залізничних, річкових та автодорожніх транспортних сполучень) [133].

Дослідники відзначають, що для кращого взаєморозуміння українців і поляків слід стимулювати діалог громадських середовищ, використовувати можливості українських громадян польського походження і відповідно польських – українського, які мають стати аніматорами тісної співпраці України й Польщі, підтримувати розвиток української та польської меншин. Також звертають увагу на розвинену раніше інфраструктуру контактів між обома державами, зокрема Українсько-польський форум партнерства, Українсько-польський форум істориків, що забезпечували наявність каналів для продовження діалогу [26, с. 187-188].

Ольга Білобровець окреслює прагматизм сучасних відносин України і Польщі, висловлює сподівання про їх покращення у багатьох сферах, зокрема військовій, після обрання президентом України Володимира Зеленського у 2019 р. Позитивним сигналом для цього стало скасування мораторію на пошуково-ексгумаційні роботи з виявлення польських поховань на Волині. Після переобрання у 2020 р. на посаду президента А. Дуда наголошував у

зверненні до поляків на питаннях безпеки, зокрема військової та енергетичної, згадуючи в цьому контексті Україну [7, с. 87-88].

До кінця 2020 р. зусилля ЄС і Польщі були спрямовані на стримування російського авторитаризму, використовуючи політичні інструменти та економічні санкції. Наступний етап російської гібридної війни, як вважає Віталій Моцок, сприяв посиленню українсько-польських відносин, зокрема підтримці Польщею демократичного режиму в Україні [95, с. 211].

Експерт Інституту Центральної Європи (Люблін) Якуб Ольховський вказує на потенціальні можливості розвитку Люблінського трикутника, який започаткували у липні 2020 р. міністри закордонних справ України, Польщі та Литви. Як підкреслює польський науковець, регіональний формат відсилає «до концепцій Пілсудського та Гедройця щодо заповнення геополітичної пустки на так званому Балтійсько-Чорноморському мосту». Ця ініціатива є спробою повернення «до візії Гедройця та Мєрошевського щодо створення смуги УЛБ, яка має стати проєкцією європейських ідей на території колишнього СРСР». Декларація щодо Люблінського трикутника вказує на потребу поглиблення українсько-польсько-литовського співробітництва між збройними силами, розвитку торгівлі, інвестицій та доступу до регіональної інфраструктури, впровадження політико-економічних реформ в Україні з врахуванням польського та литовського досвіду, зміцнення співпраці між людьми та громадянськими суспільствами. Створення Люблінського трикутника стало початком нової тенденції в інтеграційних процесах ХХІ ст., коли перевага надається невеликим, гнучким регіональним об'єднанням, заснованим на глибоких дружніх відносинах між учасниками. Розвиток тісних союзницьких відносин у такому форматі є найкращим ушануванням пам'яті Є. Гедройця та Б. Осадчука [63; 92, с. 345-346; 151; 212, с. 58]. Україна і Польща фігурують також у тристоронньому меморандумі співпраці з Великобританією, покликаному сприяти стабільності та посиленню стійкості нашої держави, «зміцнюючи демократію на кордоні у Східній Європі» [149].

Польща стала гуманітарним лідером у відповіді Європи на російське повномасштабне вторгнення в Україну від 24 лютого 2022 р., прийнявши понад 1,5 мільйона українських біженців і забезпечивши їм охорону здоров'я, освіту та можливості працевлаштування. Польський уряд зробив значний внесок у військову допомогу силам оборони України, надавши критично важливе озброєння, в тому числі сотні танків. Варшава відіграє вирішальну роль у сприянні логістиці міжнародної військової допомоги Україні, підтримуючи зусилля світової коаліції з оснащення української армії. На дипломатичному рівні польські лідери активно закликають до посилення санкцій проти Росії, попереджають про глобальні наслідки агресії, підкреслюючи, що конфлікт виходить за межі регіону, і закликають міжнародну спільноту визнати небезпеку, яку становить путінський режим. Лідерство Польщі в цих сферах розглядається як заповнення геополітичного вакууму, що утворився внаслідок зменшення впливу традиційних європейських зовнішньополітичних сил. Російське вторгнення вкотре актуалізувало серед науковців і аналітиків інтерес до концепцій регіональної інтеграції, зокрема Балто-Чорноморського союзу чи Міжмор'я / Інтермаріуму, яке активно відстоював у своїй публіцистиці Б. Осадчук. На противагу історичним концептам їх сучасні інтерпретації здебільшого вказують на один і той же простір держав ЦСЄ. Ці теоретичні проєкти обов'язково включають Україну і Польщу [246; 326, s. 76].

Під час спільної з президентом РП А. Дудою участі у пленарному засіданні Верховної Ради України в травні 2022 р. президент В. Зеленський заявив про остаточну «руйнацію» минулих суперечностей між Україною і Польщею, нереалізований внаслідок повномасштабного російського вторгнення план побудови Меморіалу примирення на українсько-польському кордоні, анонсував законопроект з надання особливого статусу польським громадянам в Україні та відзначив польське місто Ряшів³ спеціальним почесним званням Місто-рятівник. «Настала пора, про яку мріяли Єжи Гедройць і Богдан Осадчук», – наголосив глава держави у виступі [11; 488]. Президентське

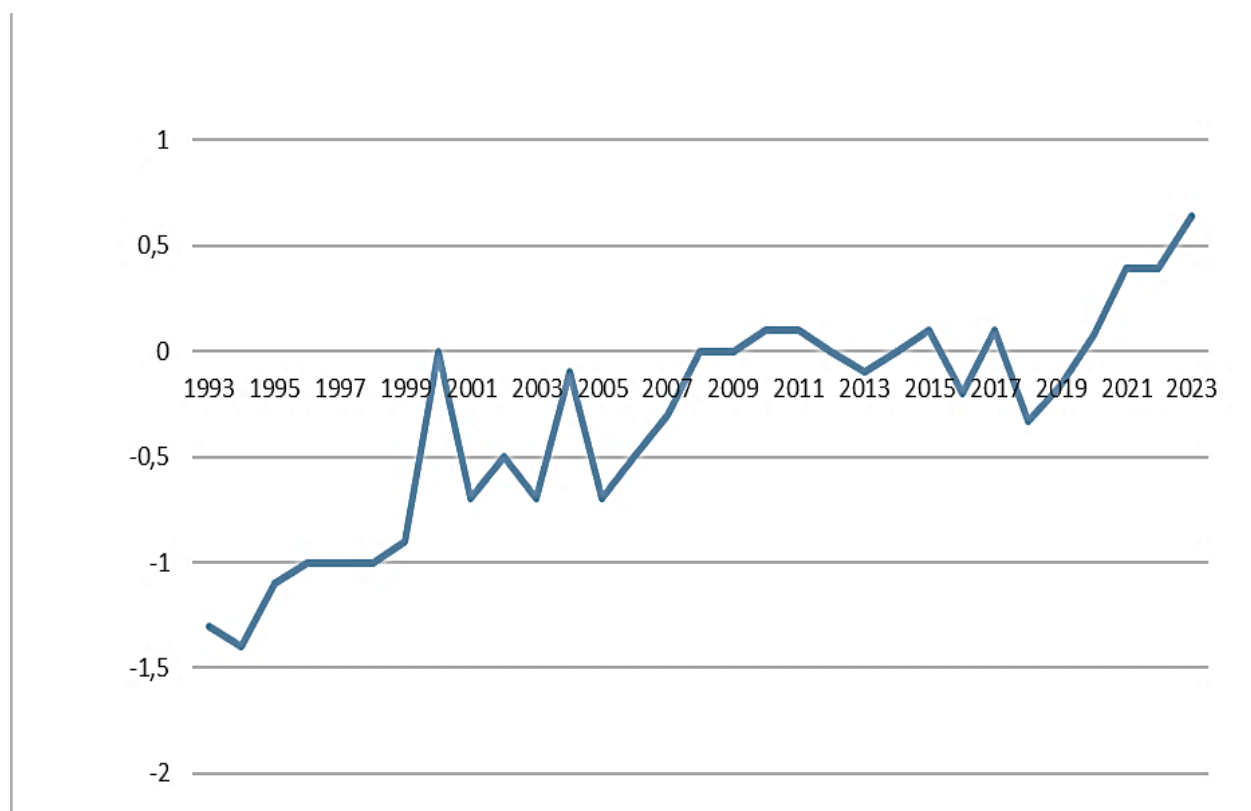
³ Пізніше почесним званням був також відзначений Перемишль, Холм та Люблін.

подружжя Зеленських з формулюванням «за велике свідчення боротьби в ім'я свободи України та вільного світу, боротьби в ім'я міжнародного права та моралі в міжособистісних і міжнародних відносинах» стали у 2022 р. лауреатами Нагороди ім. Є. Гедройця, яку щорічно вручає редакція газети «Rzeczpospolita» [227]. У грудні 2022 р. Б. Осадчук посмертно був нагороджений «Медаллю вдячності» від польської «Солідарності», яку передали голові Коломийської громади Івано-Франківської області [62].

Соціологічні дослідження дозволяють простежити різноманітні аспекти у сприйнятті характеру українсько-польських відносин на суспільному рівні. Так, польський інститут Центр дослідження громадської думки (Centrum badań opinii społecznej, CBOS) з 1993 р. регулярно публікує соціологію ставлення поляків до сусідніх народів, зокрема українців [159]. Ми можемо спостерігати позитивну висхідну динаміку змін упродовж років незалежності.

Рис. 3.1

Тренди середнього ставлення поляків до українців на основі даних опитувань CBOS з 1993 по 2023 рр.

Результати опитування, проведеного Центром соціальних та маркетингових досліджень «SOCIS» у січні 2020 року, показують, що 40,8% українців вважали Польщу дружньою до України (лише 5,2% заявляли про вороже ставлення). З представленого у 2023 р. звіті опитування дослідницької агенції «Info Sapiens» на замовлення польського державного Центру діалогу імені Юліуша Мєрошевського слідує, що 67 % українців «добре» ставляться до поляків, а 19 % – «дуже добре», що вказує на певне зменшення підтримки у порівнянні з аналогічним дослідженням 2022 р. 86 % українських респондентів висловили переконання, що Польща надалі підтримуватиме Україну в євроінтеграційному русі, а 91 % – у відбитті повномасштабної російської агресії [129; 132; 223; 324, s. 139].

Згідно з висновками опитування кафедри соціології політики і політичного маркетингу Варшавського університету від січня 2023 р., чотири п'ятих опитаних поляків віком від 16 до 65 років (80%) мали позитивне значення Індексу соціального сприйняття мігрантів щодо біженців з України. Негативне сприйняття було лише у 8% респондентів. Крім того, дві третини поляків (66%) позитивно сприймали мігрантів загалом, тоді як 15% сприймали їх у негативному вимірі. А значить, завдяки українським втікачам від війни відбулася значна зміна у ставленні до мігрантів, яких порівняно з січнем 2022 р. позитивно сприймали лише 36 % респондентів [467, s. 6].

Польський політолог Анджей Шептицький вважає, що політика Варшави щодо української імміграції, попри її важливість як частини українсько-польських відносин, тривалий час залишалася реактивною; лише у 2015 р. питання стало важливою частиною політичного розпорядку. Приплив українських громадян до Польщі, поряд з історичними суперечками з Україною, сприймалися чинною польською владою як виклики, які обмежують можливості співпраці з Києвом всупереч принциповій взаємодоповнюваності безпекових інтересів двох держав [474, s. 289].

О. Гнатюк відзначає масштаб підтримки польського суспільства українських біженців після 24 лютого 2022 р., що відсилає до традицій

народних рухів часів Солідарності. Дослідниця українсько-польських відносин висловлює сподівання щодо їх неповернення до стереотипів, боротьби за наративи, покладає вину по погіршення стану стосунків напередодні російської агресії на обидві сторони (проте зазначає, що лише на польських вищих щаблях лунала антиукраїнська риторика). Зміна структури польського суспільства створює не тільки шанс, а й виклики. О. Гнатюк апелює до необхідності забезпечення доступу до освіти рідною мовою, а також зміни підходів до вивчення історії в рамках польської шкільної програми. На думку Войцеха Кононьчука та Анни Квятковської, завдяки накопиченому кредиту довіри примирення поляків і українців пришвидшилося на тлі війни РФ, цей процес іде знизу, охопивши всі суспільні верстви [59; 101].

Важливим індикатором стану українсько-польських відносин у сфері історичної пам'яті стали заходи зі вшанування 80-ї річниці Волинської трагедії у липні 2023 р. Глави Української греко-католицької церкви Святослав Шевчук та Польської римо-католицької церкви Станіслав Гондецький звернулися з заявою, в якій закликали до примирення і єдності обох народів. Також президенти України та Польщі спільно взяли участь в жалобній месі в Кафедральному костелі святих Петра й Павла у Луцьку. Хоча тема Волині досі залишається актуальним предметом дискусій як у політичному, так і суспільному просторі, однак можна констатувати, що сформований у результаті історичних подій образ українця не надто вплинув на ставлення та залучення польського суспільства до допомоги українським біженцям та Україні загалом [136; 146; 345, s. 76].

Послуговуючись спадщиною політичної думки та діяльності Б. Осадчука, а також програм часопису «Культура», та зважаючи на виклики, а поряд із цим і можливості, які виникли внаслідок російської агресії (міграція українців до Польщі, спричинена військовими діями РФ), можемо запропонувати наступні рекомендації для покращення українсько-польських відносин:

- Розширювати регіональну співпрацю в рамках форматів, що передбачають участь України та Польщі (Ініціатива трьох морів, Люблінський

трикутник, Веймарський трикутник плюс), розглянути доцільність нових форматів у безпековій / економічній / інфраструктурній сфері (наприклад, Україна - Польща - Румунія - Молдова).

- Відновити функціонування спільного українсько-польського університету, в якому поряд із наданням освітніх послуг пропагуватимуться цінності дружби та зближення між обома народами.

- Започаткувати фонд українсько-польської культури і науки, що сприятиме фінансуванню культурних програм і обмінів та перспективних наукових досліджень.

- Відновити роботу Українсько-польського форуму істориків задля діалогу між фахівцями щодо скиданих питань спільного минулого; створити українсько-польську спеціальну комісію для узгодження підручників з історії за прикладом польсько-німецької комісії.

- Сприяти поширенню знань в Україні про спадщину «Культури», застосовувати імена діячів часопису (зокрема, Б. Осадчука) для символічного патронажу над важливими проєктами українсько-польської співпраці.

Таким чином, розвиток українсько-польських відносин є надзвичайно важливим у контексті євроінтеграційних процесів у регіоні. З входженням Польщі у структури НАТО і ЄС вона стала своєрідним «адвокатом» України у Європі. Особливо активна підтримка Польщі в політико-дипломатичній, військовій, економічній сферах проявилась в умовах російської агресії проти України.

Висновки до Розділу 3

У період ослаблення радянського диктату і лібералізації політичного режиму опозиційна польська «Солідарність» залучила низку елементів політичної програми «Культури». Ідеї й концепції часопису стали частиною політичної свідомості еміграційної еліти та нової політичної еліти, що вплинуло на першочергове визнання Польщею незалежності України та, завдяки лобіюванню, поступового сприйняття української держави західним

істеблішментом. Таким чином, можемо стверджувати, що еміграційні концепції примирення багато в чому визначили модус розвитку двосторонніх відносин між незалежними державами.

Публіцистичні тексти Б. Осадчука особливо активно з'являлися на сторінках «Культури» в 1990-х рр. Український діяч вважав, що не еміграція, а саме держави будуть вирішувати справу покращення двосторонніх відносин, тому він намагався критично аналізувати перші кроки незалежної України і Польщі у цьому напрямку, даючи власні рекомендації. Оскільки матриця українсько-польського примирення, як вбачаємо, включала розробку системи регіональної безпеки, розв'язання проблеми кордонів, врегулювання прав національних меншин, усунення негативних міфів і стереотипів, це накладалося на оцінку українським публіцистом реального стану двосторонніх відносин уже між незалежними Україною і Польщею. У політичній думці Б. Осадчука простежується превалювання ідеї творення регіональної системи безпеки довкола осі Київ-Варшава над ідеєю євроатлантичної інтеграції країн ЦСЄ у постсоціалістичний період. Особливий акцент ним робився на кооперації української та польської сторін в економічній та енергетичній сферах, що вбачалось стратегічно важливим у нових геополітичних умовах, необхідності спільної протидії російському впливу. Розглядаючи політичну концепцію «Культури» про простір УЛБ, дослідники констатують, що в сучасних умовах, зважаючи на різну динаміку, а подекуди й траєкторію розвитку східних сусідів Польщі, вона втратила свою актуальність.

Дипломатія Польщі, окрім розуміння важливості східного напрямку, першочерговий акцент робила все-таки на західному напрямку, тобто євроінтеграційних процесах. Тому її зовнішня політика на початках мала назву «двотурової». Водночас із входженням польської держави до структур НАТО і ЄС відбувається посилення її східної політики, пов'язане з бажанням грати роль регіонального лідера та наблизити до європейських стандартів східних сусідів. Українсько-польські відносини вийшли на стан стратегічного партнерства, в чому особливу роль відіграло президентство Л. Кучми та

А. Кваснівського. Ставши членом ЄС, Польща намагалася відігравати роль «адвоката» України в європейських інститутах.

Посилення ролі історичної політики в обох державах, що наклало відбиток на двосторонні відносини, засвідчило, що подолання вкорінених та нових стереотипів і міфів у двосторонніх відносинах є найскладнішим моментом у структурі процесу примирення. Водночас російська агресія щодо України актуалізувала безпековий фактор у регіоні ЦСЄ. Польща виступає послідовним критиком російської агресії та союзником України, надаючи підтримку у військовій, дипломатичній та економічній сферах.

На нашу думку, інтелектуальна спадщина Б. Осадчука, його політичні рекомендації залишаються досі актуальними для покращення сучасних українсько-польських відносин.

ВИСНОВКИ

Оскільки досягнення стабільного стану системи міжнародних відносин, яка існуватиме без міжнаціональних і внутрішньодержавних конфліктів, вбачається поки утопічною теорією, важливим залишається пошук і реалізація ефективних моделей примирення. Мирний процес завжди є складним, багаторівневим, включає безліч аспектів і структурних елементів. Ми зосередили увагу на новітній концепції культури миру, значенні демократичного режиму у підтримці сталого миру, ролі врегулювання проблеми кордонів, місця неформальної дипломатії та ЗМІ у процесі примирення – все це послугувало теоретичним підґрунтям для дослідження моделі українсько-польського примирення у політичній діяльності Б. Осадчука.

Найповнішим тлумаченням поняття примирення вважаємо наступне: це необхідний елемент успішного миробудівництва, який може бути стимульований державними структурами, але повинен бути реалізований за посередництва інститутів громадянського суспільства, та який полягає у довготерміновому процесі переходу від негативного (нестабільного, неміцного) до позитивного (стабільного, міцного, справедливого) миру, у встановленні взаємного діалогу, у прийнятті та погодженні обох суспільств із умовами мирного врегулювання, глибокому переосмисленні двосторонніх відносин, відмові від реваншу, подоланні історичних міфів і негативних стереотипів, взаємному прощенні, вихованні культурі миру, розробці проєктів співробітництва, – і має на меті усунення глибинних причин конфронтації та недопущення повторення двосторонніх конфліктів.

Наше дослідження опирається на праці теоретиків, які досліджують із позиції різних підходів мирний процес, зокрема Й. Галтунга, Е. Ентоні, Н. Берікер, Г. Кельмана, Дж. Борнмана, К. Мерфі, Дж. Ледерака, Д. Бар-Талю, Ч. Вебеля, Я. Фабре, Я. Оберга, С. Федину та інших. Біографії і проблематики суспільно-політичної, наукової і публіцистичної діяльності Б. Осадчука торкаються у своїх працях Б. Керський, Т. Стрієк, М. Мруз, Т. Стегнер,

А. Ковальчик, Б. Бердиховська, О. Гнатюк, І. Хофман, М. Генік, М. Сенич, Ю. Шаповал. Великий масив наукової літератури зосереджений предметно на сучасних українсько-польських відносинах, допомагаючи розкрити вплив на них еміграційних програм і концепцій примирення. Серед дослідників стосунків між незалежними Україною і Польщею, а також між українцями та поляками, звертаємо увагу на М. Геніка, А. Гіля, П. Коваля, Ю. Макара, Л. Хахулу, Л. Стрільчук, П. Журавського вель Граєвського, М. Литвина, А. Велєгалу, М. Мальського, А. Бальцера, К. Вуйчицького, А. Киридон, К. Чорнік, Т. Журженко, Л. Зашкільняка та інших.

У процесі дослідження життя і суспільно-політичної діяльності Б. Осадчука ми прийшли до наступних висновків.

1. Аналіз характеру його співпраці з паризькою «Культурою» дозволяє виокремити наступні аспекти: інформаційно-агітаційну, посередницьку та публіцистичну діяльність. Перший полягав у поширенні і пропагуванні у західноєвропейських медіа важливих ідей еміграційного часопису, що стосувалися зокрема регіону ЦСЄ, інформування про видання видавничого дому «Культури»; другий – у забезпеченні зв'язків між редактором часопису та представниками української еміграції за сприяння Б. Осадчука; третій, найбільш деталізований – власне його творчий доробок як автора на сторінках «Культури» та іншої періодики.

2. Простежуємо модель українсько-польського примирення у поглядах і діяльності Б. Осадчука, що складається з наступних елементів: розробка нової системи безпеки та врегулювання проблеми кордону; формування позитивного образу українця і поляка через політику стосовно національних меншин та подолання негативних міфів і стереотипів двосторонніх відносин. Український публіцист аналізував українсько-польські відносини на різних етапах історії, не обмежуючись лише біполярним і сучасним періодом міжнародних відносин, а й охоплюючи домодерний період, коли не сформувалися обидва національні проєкти.

3. Запропоновано узагальнену схему розуміння Б. Осадчуком місця українців і поляків у регіональних процесах в історичному континуумі: 1) характеристика стосовно часового періоду до кінця Другої світової війни (до 1945 рр.) – полягала у виокремленні основних тенденцій на початкових етапах історії двосторонніх відносин; критика східної політики польських націонал-демократів у період II Речі Посполитої на противагу федералістській концепції Ю. Пілсудського; 2) період існування біполярної системи міжнародних відносин (1945-1991 рр.) – пріоритет ідеї здобуття незалежності поневоленими народами ЦСЄ; 3) сучасний період з часу розпаду соціалістичного табору та появи постсоціалістичних держав (із 1989-1991 рр.) – налагодження тісних зв'язків між українцями та поляками в різних сферах, опрацювання концепцій регіональної інтеграції на базі українсько-польського співробітництва.

Остаточне поневолення більшовиками внаслідок Другої світової війни призвело до формування у регіоні ЦСЄ тоталітарної системи, в якій Б. Осадчук виокремлював класичні колонії (внутрішня імперія), тобто неросійські республіки СРСР, та колонії нового типу – сателітні республіки ЦСЄ (зовнішня імперія). У цей період міжнародних відносин, на нашу думку, на основі аналізу текстів Б. Осадчука, можна виокремити такі фактори процесу примирення: 1) структура радянської колоніальної системи; 2) значення американської зовнішньої політики щодо регіону ЦСЄ; 3) німецький фактор; 4) політична стратегія часопису «Культура». Основною ідеєю стало здобуття незалежності народами ЦСЄ, особливий акцент у політичній лінії «Культури» відводилась українській самостійності, про що свідчить публікація Декларації в українській справі 1977 р. У підготовці документа безпосередню участь узяв Б. Осадчук.

Внаслідок розпаду СРСР і соціалістичного табору, на переконання українського публіциста, не зникали загрози російського впливу на політику вже незалежних держав. Тому це вкотре актуалізувало ідею формування нової системи регіональної безпеки довкола осі Київ-Варшава. Б. Осадчук пропагував подібні проєкти різного концептуального вираження – від ідеї Міжмор'я до

Балто-Чорноморського союзу. Однак жоден аналогічний план побудови нової системи регіональної безпеки так і не був утілений на практиці.

4. Дослідники вказують на позитивні кореляції між урегулюванням питання кордонів та постконфліктним врегулюванням відносин. Вітчизняний науковець Микола Генік виокремлює чотири варіанти розв'язання проблеми українсько-польського кордону, що простежувалися у політичній думці: легітимізм, федералізація чи лібералізація, непорушність та пролонгація проблеми для розв'язання у період після отримання незалежності. Власне на сторінках паризької «Культури» публіцисти пропонували федеративну модель і модель непорушності кордонів. Уже в 1970-х рр. завдяки публіцистиці Ю. Мєрошевського остаточно утверджується концепція статус-кво, яку прийняла польська еміграція. Таким чином, програмна лінія «Культури» забезпечила перехід від «формули Риги» до «формули Ялти» у проблемі українсько-польського кордону. Хоча Б. Осадчук особисто не розробляв концепції кордонів, проте підтримував позицію еміграційного часопису, акцентуючи на її значенні для врегулювання українсько-польських відносин. Вважаємо розв'язання питання кордону першочерговим елементом у структурі процесу міжнародного примирення.

5. Б. Осадчук відстежував диспропорцію становища українців стосовно поляків у різні етапи історії, що надалі трансформувалася в проблему стану національних меншин. У період II Речі Посполитої помилкова національна політика польських націонал-демократів, найперше стосовно українського питання, на думку публіциста, вплинула на суттєве ослаблення польської держави та надалі її окупацію. Політична еміграція часто не враховувала минулих помилок. Сам же СРСР та комуністична Польща вчиняли насилля щодо національних меншин через злочинну політику депортацій, наприклад у рамках операції «Вісла» 1947 р. Б. Осадчук неодноразово порушував національне питання на майданчиках міжнародних наукових конференцій. Внутрішня національна політика незалежних України та Польщі вбачалася

важливим маркером процесу примирення, тому український публіцист позитивно оцінював значення Договору між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р., що закладав законодавчу основу для врегулювання відносин і у сфері меншин.

6. Подолання негативних міфів і стереотипів у міжнаціональних відносинах слід вважати також важливим елементом у процесі примирення. Історична спадщина українсько-польських відносин, обтяжена постійними конфліктами й навіть війнами, накладала свій відбиток у формі продукування негативних міфів і стереотипів щодо Іншого. Б. Осадчук, на нашу думку, запропонував наступні механізми їх подолання: розвиток дискусії серед компетентних істориків, яку можна окреслити як науково-фахову площину; поширення опрацьованих ідей і концепцій в суспільствах – популяризаторська площина. Для протидії негативним аспектам історії Б. Осадчук постійно відшукував і дещо ідеалізував позитивні аспекти українсько-польської співпраці, наприклад союз Петлюри-Пілсудського 1920 р. Загалом вважаємо процес подолання негативних міфів і стереотипів у структурі процесу примирення найскладнішим та найбільш чутливим до змін.

7. Ідеї середовища «Культури», зокрема Б. Осадчука, стали важливим елементом програм польських опозиціонерів та перших демократичних сил, що прийшли згодом до влади. Саме на незалежні держави, а не еміграцію український публіцист покладав ключові завдання врегулювання двосторонніх відносин. Він аналізував кроки незалежних України та Польщі у різних сферах, надавав політичні рекомендації. Простежуємо в публіцистиці Б. Осадчука тематичне превалювання ідеї творення регіональної системи безпеки довкола осі Київ-Варшава над ідеєю євроатлантичної інтеграції країн ЦСЄ у постсоціалістичний період. Це свідчило, на нашу думку, про його постійне перебування в парадигмі розвитку українсько-польських відносин. Цей розвиток багато в чому обумовлюється політичною конфігурацією в обох країнах, тому виокремлюємо державний рівень. Поряд з цим, завжди існує

суспільний чи побутовий рівень – ставлення поляків та українців одне до одного. Після виходу українсько-польських відносин на рівень стратегічного партнерства та входження Польщі до НАТО та ЄС, вона стала для України «адвокатом» у європейських структурах. В умовах сучасної російсько-української війни відзначаємо як позитивні, так і негативні аспекти українсько-польських відносин. Попри все, російська повномасштабна агресія суттєво пришвидшила процес примирення українців і поляків, зробивши його екзистенційно важливим для обох сторін.

Політична думка Б. Осадчука та досвід його суспільно-політичної діяльності створюють основу для рекомендацій, що можуть бути актуальними і для сучасних українсько-польських відносин (розширення і пропозиція нових форматів регіональної співпраці на основі українсько-польських відносин, відновлення функціонування українсько-польського університету та Українсько-польського форуму істориків, створення українсько-польської комісії для узгодження підручників з історії, а також фонду українсько-польської культури і науки, поширення знань про діяльність середовища «Культури»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк О. Становлення та розвиток українсько-польських відносин (1991–2003). *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія*. 2004. Вип. 74-76. С. 4-7.
2. Астаф'єв О. Європейський вимір української повоєнної еміграційної літератури. *Біблія і культура: збірник наукових статей*. Чернівці: Рута, 2009. Вип. 11. С. 171-177.
3. Бакула Б. Польща і Україна в діяльності «Kultury». *Сучасність*. 1997. № 1. С. 97-103.
4. Бердиховська Б. Життя як заклик. Україна Молода. Вип. 218. Polonia (додаток). 23.11.2006. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/NUMBER/804/327/29276/> (дата звернення 14.01.2024).
5. Бердиховська Б. Людина з простору свободи. *Критика*. 2011. № 11-12 (169-170). С. 45-47.
6. Бердиховська Б. Рідкісний птах / Бердиховська Б. Україна: люди і книжки: пер. з пол. К.: К.І.С., 2009. С. 114-121.
7. Білобровець О. Прагматизм міждержавних відносин України і Польщі на сучасному етапі. *Дриновський збірник*. 2021. Вип. 14. <https://doi.org/10.7546/DS.2021.14.10>.
8. Борковський А. На Захід! Тобто в Криницю. *Україна Молода*. 05.09.2006. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/NUMBER/747/158/27178/> (дата звернення 26.12.2023).
9. Буглай Н. Східний напрям зовнішньої політики Польщі: теоретичний та практичний аспекти. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 102. С. 150-154.
10. Велика українська енциклопедія. Словник / кер. авт. колективу А. М. Киридон. К.: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. 1408 с.

11. Виступ Президента України Володимира Зеленського під час спільної з Президентом Польщі Анджеєм Дудою участі у пленарному засіданні Верховної Ради. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pid-chas-sp-75261> (дата звернення 04.01.2024).

12. Возняк Т. Геополітичні контексти війни в Україні. Львів: «І», 2015. 220 с.

13. Волковський В. Пам'ять і примирення у модерних націєтворчих процесах / Правда. Пам'ять. Примирення. Успенські читання / упор. К. Сігов. К.: Дух і Літера, 2016. С. 375-398.

14. Вуйчицький К. Польща потребує України – «вибачаємо і просимо вибачення» [пер. П. Лодин]. *Журнал «І»*. 2018. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2018/Vujchyckyj_Polsha_potrebue_Ukrainy.htm (дата звернення 12.11.2023).

15. Відбувся конгрес антифашистів. Свобода. Нью-Джерсі (США). 6.05.1995. Ч. 85. С. 1, 3.

16. Г.С. Богдана Осадчука згадують... Дмитро Павличко, Богумила Бердиховська, Петро Тима. *Наше слово*. 30.10.2011. № 44. URL: <http://www.nasze-slowo.pl/богдана-осадчука-згадують/> (дата звернення 05.11.2023).

17. Гарантії незалежності для України. Про них говорить Збігнєв Бжезинський в інтерв'ю для «Політики і культури». *ПІК (Політика і культура)*. 20-26.08.2002. № 29 (160). С. 16-18.

18. Гевко В Українсько-польські відносини в українській історіографії (1991 — 2011 рр.). *Україна – Європа – Світ: Міжнародний зб. наук. праць*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2012. Вип. 10. С. 354-363.

19. Гевко В. 20 років українсько-польських відносин: випробування часом і спільна перспектива на майбутнє. *Україна–Європа–Світ. Міжнарод. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2011. Вип. 6-7. С. 126-134.

20. Гевко В. Україна і Польща: від колізій минулого до спільних європейських цінностей. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2013. Вип. 11. С. 113-124.

21. Гісем О. «Галицьке питання» у зовнішній політиці УСРР та Польщі. *Дух і Літера: Польські студії № 2-3*. 2010. № 22. К.: Вид-во НУКМА, 2010. С. 105-122.

22. Генік М. Європейська інтеграція України у політичних концепціях польської опозиції. *Вісник наукового інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. Івано-Франківськ, 2009. Вип. 3. С. 29-34.

23. Генік М. Історіографія польсько-українських відносин другої половини ХХ ст. *Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2012. № 20-21. С. 452-466.

24. Генік М. Взаємовідносини Єжи Гедройця і української еміграції. [Рец.:] Jerzy Giedroyc – Emigracja ukraińska. Listy 1950–1982 / Wybrała, wstępem i przepisami opatrzyła B. Berdychowska. Listy autorów ukraińskich przełożyła Ola Hnatiuk / Archiwum Kultury. T.8. Warszawa: Czytelnik, 2004. 830 s. // *Галичина*. 2006-2007. № 12-13. С. 458-461.

25. Генік М. Конструювання нового геополітичного устрою Центрально-Східної Європи у програмних положеннях Ліберально-демократичної партії «Niepodległość». *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2013. Вип. 23-24. С. 212-219.

26. Генік М. Міжнаціональне примирення у діяльності незалежних України і Польщі / *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej. T. II: Reset czy kontynuacja* / Pod red. A. Kulczyckiego i in. Rzeszów, Lwów, Iwano-Frankowsk, 2012. С. 185-193.

27. Генік М. Польсько-українське примирення у політичній діяльності Богдана Осадчука. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Спецвипуск. С. 529-535.

28. Генник М. Проблема кордону у відносинах української і польської еміграцій. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. № 1 (43). С. 666-673.

29. Генник М. Проблема Львова в процесі польсько-українського примирення. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Вип. 17. Київ, Миколаїв: Український центр політичного менеджменту, 2009. С. 294-304.

30. Генник М. Проблема української державності у політичних концепціях польської еміграції. *Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Серія: Історичні та політичні науки*. Вип. 15. Рівне, 2013. С. 82-86.

31. Генник М. Проблема української меншини в Польщі у процесі міжнаціонального примирення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2010. № 2 (46). С. 207-222.

32. Генник М. Проблеми міжнаціонального примирення у діяльності президентів України й Польщі. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Вип. 14. Івано-Франківськ, 2008. С. 87-92.

33. Генник М. Проти привидів минулого: започаткування методу народної дипломатії у процесі польсько-українського примирення. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2006. Вип. 1. С. 105-113.

34. Генник М. Роль «Декларації в українській справі» 1977 року в досягненні польсько-українського примирення. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2010-2011. Вип. 3-4. С. 212-221.

35. Генник М. Роль народної дипломатії в інституалізації українсько-польського примирення. *Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2013. № 22-23. С. 446-454.

36. Генік М. Утвердження ідеї української державності в політичних концепціях польської опозиції. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2014. Вип. 25. С. 99-107.
37. Деклярація в українській справі. *Сучасність*. 1997. № 7-8. С. 195-196.
38. Договір між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини та співробітництво від 18 травня 1992 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_172 (дата звернення 04.10.2023).
39. Дрозд Р. Основна мета акції «Вісла» / Акція «Вісла» в контексті українсько-польських відносин ХХ ст.: *Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 50-літтю проведення акції «Вісла» (19 квітня 1997 р.)*. Івано-Франківськ, 1999. С. 41-53.
40. Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950–1982 років / Упоряд., переднє слово і коментарі Б. Бердиховської. К.: Критика, 2008. 752 с.
41. Єлова Т. Традиції та новації у зовнішньополітичних доктринах Польщі щодо України (1918 – 2005 рр.): дис. ... канд. політичних наук за спеціальністю 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023. 206 с.
42. З міжнародної хроніки. *Сучасність*. 1980. № 12 (240). С. 118-119.
43. Задорожня А. Особливості українсько-польських відносин у 90-х роках ХХ – початку ХХІ ст. *Вісник Одеського національного університету*. 2005. Том 10, вип.11. С. 202-208.
44. Зашкільняк Л. До генези українсько-польського конфлікту у ХХ столітті. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: зб. наук. праць*. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2010-2011. Вип. 3-4. С. 21-41.

45. Зашкільняк Л. Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 752 с.
46. Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків у сучасній Україні. *Проблеми слов'янознавства*. 2011. Вип. 60. С. 68-80.
47. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки ХХ століття у суспільній свідомості українців і поляків. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2008. Вип. 2. С. 127-137.
48. Знахоренко О. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах. *Історичний архів. Наукові студії: зб. наук. праць*. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. Вип. 2. С. 90-98.
49. Ісаєв І. «Без Гедройця не було б мене». Пам'яті Богдана Осадчука. *Український журнал*. 2011. № 11. С. 8.
50. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті: монографія. К.: Знання України, 2007. 507 с.
51. «Карти на стіл, панове!». Листи до приятелів. 30.06.2017. URL: <https://lysty.net.ua/osadczuk> (дата звернення 10.01.2024).
52. Керський Б., Ковальчик А. Ст. Розмови з Богданом Осадчуком [Переклад з польської]. К.: Дух і літера, 2009. 384 с.
53. Киридон А., Троян С. Сучасний етап українсько-польських відносин: дискурс взаємодії (2013-2014 рр.). *Зовнішні справи*. 2015. № 1. С. 48-53.
54. Киридон А. Україна-Польща: сучасний стан і перспективи узгодження зовнішньополітичних орієнтирів. *Історія України*. 2012. № 13-14. С. 3-10.
55. Киридон А. Українсько-польські відносини на зламі тисячоліть: становлення, етапи, проблеми. *Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр.* Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2008. Вип. 1. С. 116-120.
56. Кириченко І. Богдан Осадчук: Час шукати нових шляхів. *Поступ*. 18.08.2005.

57. Коломиянин Богдан Осадчук посмертно отримав «Медаль вдячності» від польської «Солідарності». Репортер. 11.12.2022. URL: <https://report.if.ua/lyudy/kolomyuanyn-bogdan-osadchuk-posmertno-otrymav-medal-vdyachnosti-vid-polskoyi-solidarnosti/> (дата звернення 02.02.2024).

58. Комар В. Східна Європа в польській геополітиці міжвоєнного періоду / *Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego: aspekt historyczny, socjologiczny i politologiczny*. Cz. 2 / pod red. K. Rejmana, W. Wierzbieńca. Jarosław: Wyd. PWSTE, 2017. С. 3-45.

59. Конончук В., Квятковська А. Польща – Німеччина – Україна. Як уникнути кітчу примирення? *Нова Польща*. 20.02.2023. URL: <https://novapolshcha.pl/article/polsha-nimechchina-ukrayina-yak-uniknuti-kitchu-primirenniya/> (дата звернення 04.01.2024).

60. Консевич О. Тема України у польських громадсько-політичних тижневиках «Polityka», «Newsweek Polska», «Wprost»: дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. 170 с.

61. Крамар Ю. Ідея польсько-українського порозуміння в політичній концепції волинського воєводи Г. Юзевського. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 246-258.

62. Кресло С. А. Еволюція польської й української політичної і публіцистичної думки у сфері польсько-українських стосунків. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2007. Вип. 31. С. 194-208.

63. Крупник Л. Візіонери порозуміння. *Український тиждень*. 31.10.2020. URL: <https://tyzhden.ua/vizionery-porozuminnia/> (дата звернення 03.06.2024).

64. Лазарович М. Теоретичні засади політико-правового забезпечення прав національних меншин. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 30-41.

65. Ларі В. Винайдення Східної Європи: Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва. К: Вид-во Часопис «Критика», 2009. 592 с.
66. Лешек Шаруга. Богдан Осадчук. Український зв'язковий «Культури». *Нова Польща*. 27.09.2022. URL: <https://novapolshcha.pl/article/bogdan-osadchuk-ukrayinskii-zvyazkovii-kulturi> (дата звернення 25.12.2023).
67. Литвин М. Проблеми дослідження українсько-польських відносин новітньої доби. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. Вип. 5: ювілейний збірник на пошану Олександра Колянчука. С. 134-140.
68. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-т Схід.-Центр. Європи, 1998. 469 с.
69. Литвин Н. Еміграційний уряд Західно-Української народної республіки: зовнішня політика та програма державного будівництва. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2012. Вип. 2. С. 422-431.
70. Лодин П. Contra principium divide et impera: Богдан Осадчук і проблема національних меншин у структурі українсько-польського примирення / *Тези доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не)забуття» (м. Рівне, 30–31 березня 2017 р.)*. URL: <http://surl.li/pjdbbc>.
71. Лодин П. Від Риги до Ялти: розв'язання проблеми українсько-польського кордону в публіцистиці часопису «Культура». *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. Вип.12. С. 221-227.
72. Лодин П. Подолання негативних міфів і стереотипів українсько-польських відносин у політичній діяльності Богдана Осадчука. *Гілея. Історичні*

науки. Філософські науки. Політичні науки. К.:Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 103, № 12. С. 347-351.

73. Лодин П. Політичний контекст «справи Оберлендера»: суть процесу та встановлення історичної правди на сторінках «Kultury». *Особистість, суспільство, політика: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. / За ред. С.Терепищого, Ю. Будник, В.Грасимовича, О.Познія. Ч.2. Люблін: WSEI, 2015. С. 119-121.*

74. Лодин П. Проблема прав людини і національних меншин в українсько-польських відносинах крізь призму поглядів Богдана Осадчука / *Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa / red. T. Lachowski, V. Mazurenko. Łódź-Olsztyn: Uniwersytet Łódzki, Bookmarked Publishing & Editing, 2017. S. 203-211.*

75. Лодин П. Роль Богдана Осадчука в розробці концепцій інтеграції в регіоні Центрально-Східної Європи. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2016. Вип.10. С. 23-27.

76. Лодин П. Співпраця Богдана Осадчука з паризькою «Культурою». *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 5-6 (41-42). С. 126-137.

77. Лодин П. Українсько-польське партнерство в системі безпеки Центрально-Східної Європи в політичній думці Богдана Осадчука. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 3 (31). С. 123-131.

78. Лодин П. Українсько-польське примирення в політичній думці Богдана Осадчука. *Polskie Studia. W serii «30 tomów na 30-lecie Studium» - tom No 22/30*. Warszawa: Studium Europy Wschodniej UW, 2021. S. 499-519. ISSN 2543-6244.

79. Макар Ю., Горний М., Макар В. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Том 2. Чернівці: Букрек, 2014. 900 с.

80. Маршал М., Срокош Я. Україна в політичній думці Єжи Гедройца. *Wroclawsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2012. № 2. С. 67-79.
81. Машкевич М. Східна польська політика у XX – на початку XXI ст.: концепції та інтерпретації. К: Ніка-Центр, 2015. 312 с.
82. Мелекєсцев К. Україна та Республіка Польща: від білатеральних відносин до євроатлантичної інтеграції (історичний аспект): дис. ... канд. історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2019. 243 с.
83. Міністерство закордонних справ Польщі не закрило, як планувалося, україномовну редакцію Радіо Полонія. *Радіо Свобода*. 31.07.2002. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/892622.html> (дата звернення 02.11.2023).
84. Можгін В., Лодин П. Мілітарні аспекти співпраці в регіоні Тримор'я. *Західний інформаційний фронт*. 13.01.2020. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Militarni-aspekti-spivpraci-v-regioni-Trimorya.html> (дата звернення 12.01.2024).
85. Монолатій І. Історичні міфи етнічних акторів: місце й роль на регіональній шахівниці Галичини. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2014. Вип. 25. С. 22-29.
86. Мончук А. Концепція взаємної поінформованості як підґрунтя польсько-українського співробітництва в публіцистиці Богдана Осадчука / *International scientific and practical conference «The European development trends in journalism, PR, media and communication» Wloclawek, Republic of Poland, October 30 – 31, 2020*. Wloclawek: Izdevnieciba «Baltija Publishing », 2020. Р. 109-112.
87. Мончук А. Роль медіа в польсько-українських стосунках (трагування Богдана Осадчука). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Вип. 46. С. 194–201.
88. Моцок В. Задля поширення демократії чи подолання кризи: політичний й ідеологічний вплив Польщі на Україну в умовах Української

кризи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020. Т. 42. С. 204-213.

89. Назарук В. Соболев В. За Галичину змагались вчені у Варшаві. *Донецький вісник Наукового Товариства ім. Шевченка. Філософія, історія, мова та література*. Донецьк, 2003. Т.4. С. 56-64.

90. Ніколи знову: 70-ті роковини сумнозвісної акції «Вісла» та розірвані родинні зв'язки галичан. Розмовляв Павло Лодин. *Versii.if.ua*. 11.05.2017. <https://versii.if.ua/novunu/nikoli-znovu-70-ti-rokovini-sumnozvisnoyi-aktsiyi-visla-ta-rozirvani-rodinni-zv-yazki-galichan/> (дата звернення 10.11.2023).

91. Новіцька Ю. Національна політика Другої Речі Посполитої. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2014. № 1. С. 233-242.

92. Ольховський Я. Люблінський трикутник – перспективи співробітництва / *Спадщина Пилсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України. Монографія* / В. Балюк, М. Дорошко, В. Парух та ін.; наук. ред. В. Балюк, Ю. Макар, М. Дорошко. К.: Ніка-Центр; Люблін: Вид-во УМКС, 2021. С. 326-336.

93. Оля Гнатюк. Пройтися в чужому взутті. *Україна модерна*. 02.04.2023. URL: <https://uamoderna.com/blogy/proytysia-v-chuzhому-vzutti/> (дата звернення 20.01.2024).

94. Осадчук Б. Америка, Україна і Польща-Україна. Інтерв'ю з проф. Збігневом Бжезінським, відомим діячем і політологом у Вашингтоні. *Наше слово*. Варшава. 13.02.1994. № 7 (1908). С. 7.

95. Осадчук Б. Анахронізми і анахроністи. Радикальні зміни у світовій «ситуації» й небезпека ізоляції України. *ПІК (Політика і культура)*. 06-12.11.2001. № 41 (124). С. 6-9.

96. Осадчук Б. Єжи Гедройць і «змінена свідомість». *Україна Молода*. Вип. 218. Polonia (додаток) 23.11.2006. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/804/327/29272> (дата звернення 03.12.2023).

97. Осадчук Б. З блокнота журналіста. *Сучасність*. 1984. № 1-2 (273-274). С. 159-164.
98. Осадчук Б. Захід і самостійність України. *Молода Галичина*. 10.09.1991. № 109 (6528). С. 1.
99. Осадчук Б. Зовсім нові стосунки. Інтерв'ю з міністром закордонних справ України Анатолієм Зленком. *Наше слово*. Варшава. 14.07.1991. № 28 (1773). С. 1, 6.
100. Осадчук Б. Компетентна відповідь на некомпетентну рецензію. *ПІК (Політика і культура)*. 17-23.09.2002. № 33 (164). С. 18-20.
101. Осадчук Б. Консолідація чи «російський шлях» до соціалізму? *Сучасність*. 1966. № 5 (65). С. 73-80.
102. Осадчук Б. Лікувати невроз! *Наше слово*. Варшава. 25.08.1996. № 34 (2039). С. 2.
103. Осадчук Б. Львівська бомба підірвала польсько-українське партнерство. *ПІК (Політика і культура)*. 28.06-03.07.2002. №18 (149). С. 14-16.
104. Осадчук Б. Модель вибачення / *Волинь: дві пам'яті* / упор. М. Войцеховський. Київ, Варшава: Дух і літера; Об'єднання українців у Польщі, 2009. С. 43-53.
105. Осадчук Б. Мрія Єжі Гедройца. «Політика» і «Культура» в польсько-українських взаєминах. *Газета «День»*. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/mriya-iezhi-gedroyca> (дата звернення 25.09.2023).
106. Осадчук Б. На перехрестях часів / *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії)*. К.: Генеза, 2000. С. 11-15.
107. Осадчук Б. Невеселі рефлексії про стан польсько-українських відносин. *Наше слово*. Варшава. 11.10.1998. № 41 (2150). С. 1, 6.

108. Осадчук Б. Нове обличчя Польщі. Виборче прощання поляків з міфом «Солідарності». *ПІК (Політика і культура)*. 02-08.10.2001. № 36 (119). С. 14-15.
109. Осадчук Б. Панахида по Андропову. *Сучасність*. 1984. № 5 (277). С. 40-43.
110. Осадчук Б. Польський доброволець на українському фронті або як Лешек Міллер «напросився» на зустріч з Віктором Медведчуком. *ПІК (Політика і культура)*. 15-21.10.2002. № 37 (168). С. 10-12.
111. Осадчук Б. Польща і Україна. *Віднова: культура, суспільство, політика*. Мюнхен: Віднова, 1985. Вип.3: До питання українсько-польських взаємовідносин. 1985. С. 5-19.
112. Осадчук Б. Польща і Україна – як вийти з тупика. *Наше Слово*. Варшава. 12.02.1995. № 7 (1960). С. 1, 7.
113. Осадчук Б. Про лицарів холодної незалежності. *ПІК (Політика і культура)*. 27.11-03.12.2001. № 44 (127). С. 21-24.
114. Осадчук Б. Роль Єжи Гедройца в польсько-українських відносинах. *Дух і Літера*. 2007. № 17-18. К.: Вид-во НУКМА, 2010. С. 46-58.
115. Осадчук Б. Солом'яний вогонь чи початок великого діла? З приводу польсько-української наукової конференції в Гамільтоні. *Сучасність*. 1978. № 1. С. 76-78.
116. Осадчук Б. Україна, Польща, світ: Вибрані репортажі та статті. К.: Смолоскип, 2001. 356 с.
117. Осадчук Б. Україна у Криниці: аспект майбутньої європейської політики на Економічному форумі у Польщі. *Свобода*. Нью-Джерсі (США). 19.09.2003. Ч. 38. С. 1, 4.
118. Осадчук Б. Хроніка польського опозиційного руху. *Сучасність*. 1978. № 10 (214). С. 68-71.

119. Осадчук Б. Швидким кроком по світу. Три рази Польща: червень 76, пам'яті Мєрошевського і Слонімського. *Сучасність*. 1976. № 12 (192). С. 72-82.

120. Осадчук Б. Ювілей польського журналу «Kultura» в Парижі. *Віднова: культура, суспільство, політика*. Мюнхен: Віднова, 1986. Вип.5: Чорнобиль – трагедія України. 1986. С. 193-196.

121. Павленко Ф. Остполітік і Україна: нова німецька концепція. *BBC Україна*. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2006/10/061020_osadchuk_ostpolitik_spr.shtml (дата звернення 11.09.2023).

122. Падох Я. Наукові конгреси й українська участь. *Свобода*. Нью-Джерсі (США). 15.11.1980. Ч. 241. С. 3.

123. Панчук Р. Україна у міждержавному співробітництві країн Балтійсько-Чорноморського простору: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 052 – Політологія. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, МОН України, 2020. 254 с.

124. Пасова Т. Особливості редакційної політики польського журналу «Культура» стосовно українсько-польського взаємопорозуміння. *Наукові записки Інституту журналістики: щоквартальний науковий збірник*. К.: Інститут журналістики, 2013. Т. 51. С. 175-178.

125. Пасова Т. Українські кореспонденти журналу «Культура» у контексті публіцистичної дискусії з приводу порозуміння українського та польського народів. *Освіта регіону: Політологія, психологія, комунікації. Український науковий журнал*. К.: Ун-т «Україна», ВАПН, 2013. № 1. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1017> (дата звернення 10.10.2023).

126. «Перший крок до громадянського суспільства». Розмова з Богданом Осадчуком про результати виборів до Верховної Ради. *ПІК (Політика і культура)*. 09-15.04.2002. № 12 (143). С. 18-20.

127. Політична енциклопедія / ред. кол. Ю. Левенець та ін. К.: Парламентське вид-во, 2011. 807 с.

128. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 779 с.

129. Польща і поляки очима українців. Результати опитування громадської думки в Україні. Центр діалогу ім. Юліуша Мєрошевського. Варшава, 2023. Взято з URL: <https://mierszowski.pl/programy/badania-opinii-publicznej/polska-i-polacy-oczami-ukraincow-2023> (дата звернення 02.02.2024).

130. Потічний П. Зустріч українських і польських парламентарів. Сучасність. 1990. № 9. С. 125-127.

131. Появився новий кварталник «Віднова». *Свобода*. Нью-Джерсі (США). 16.10.1984. Ч. 198. С. 1, 3.

132. Прес-реліз за результатами соціологічного дослідження «Соціально-політична ситуація в Україні на початку 2020 року». URL: <http://socis.kiev.ua/ua/2020-02/> (дата звернення 11.12.2023).

133. Пріоритетне партнерство. Спільне бачення українсько-польських відносин. Дискусійна записка Українсько-польської Діалогової групи. Київ, Варшава, вересень 2017. Взято з: http://www.irf.ua/content/files/ua_pl__prioritytne_partnerstvo.pdf (дата звернення 06.11.2023).

134. Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури»: пер. з пол. / упоряд. Б. Бердиховська. К.: Критика, 2005. 527 с.

135. Піляєв І. Концепція регіону Центрально-Східної Європи: актуальний погляд. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. № 1 (116). С. 34-48.

136. «Разом ми сильніші»: Зеленський і Дуда вшанували пам'ять жертв Волинської трагедії. *Укрінформ*. 09.07.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3733437-razom-mi-silnisi-zelenskij-i-duda-vsenuvali-pamat-zertv-volinskoj-tragedii.html> (дата звернення 10.01.2024).

137. Рибалт А. Александра Квасьнєвського «Дорога на Захід» з українським акцентом. Інтерв'ю з проф. Б. Осадчуком. *Наше слово*. Варшава. 28.01.1996. № 4 (2009). С. 1, 7.

138. Романюк Н. «Східне партнерство» як інструмент посилення інтеграційних процесів у Європі. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*. 2013. Вип. 2. С. 80-84.

139. Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918 – 1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук. Історія*. 2015. Вип. 36. С. 160-174.

140. Русова О. Країни «Веймарського трикутника» в європейських інтеграційних та безпекових процесах: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2017. 252 с.

141. Сенич М. Між Берліном і Парижем: співпраця Богдана Осадчука і Єжи Гедройця. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2013. Вип. 6-7. С. 205-213.

142. Сенич М. Погляди Єжи Гедройця на польсько-українське примирення. *Проблеми слов'янознавства*. 2010. Вип. 59. С. 236-242.

143. Сенич М. Подолання польсько-української конфронтації у політичних концепціях паризької «Kultury». *Панорама політологічних студій*. 2012. Вип. 8. С. 236-244.

144. Сенич М. Проблема польсько-українського кордону в політичних концепціях паризької «Kultury». *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2011. № 18-19. С. 334-340.

145. Сірук М., Солодкий С. Богдан Осадчук: Не треба кричати про загрози Росії. Треба працювати. *Газета «День»*. 2006. № 52. URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/den-planety/bohdan-osadchuk-ne-treba-krychaty-pro-zahrozy-rosiyyi-treba-pratsyuvaty> (дата звернення 02.06.2024).

146. Слова примирення. *Нова Польща*. 10.07.2023. URL: <https://novapolshcha.pl/article/slova-primirennya/> (дата звернення 05.01.2024).

147. Снайдер Т. Реконструкция наций. М.: Летний Сад, Коллегия Восточной Европы им. Яна Новака-Езераньского, 2013. 409 с.

148. Сокирка Ю. Теоретико-методологічні основи аналізу соціополітичного поділу: поняття і види. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. К.: Ун-т «Україна», ВАПН, 2009. № 3. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/137>.

149. Спільна заява Міністра закордонних справ України, Державної секретарки Великої Британії та Міністра закордонних справ Республіки Польща. URL: <https://mfa.gov.ua/news/spilna-zayava-ministra-zakordonnih-sprav-ukrayini-derzhavnoyi-sekretarki-velikoyi-britaniyi-ta-ministra-zakordonnih-sprav-respubliki-polshcha> (дата звернення 06.11.2023).

150. Спільна заява Президентів України і Республіки Польща «До порозуміння і єднання». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_005 (дата звернення 13.10.2023).

151. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Республіки Польща та Литовської Республіки щодо заснування «Люблінського трикутника». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika> (дата звернення 04.01.2024).

152. Стефанишин М. Вплив політичних концепцій еміграції й опозиції на процес польсько-українського примирення. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2011. № 4-5. С. 212-218.

153. Стрільчук Л. Історична пам'ять українців та поляків: пошук шляхів примирення чи привід до конфлікту? *Історичні і політологічні дослідження*. 2018. Спецвип.: Трансформації історичної пам'яті. С. 176-183.

154. Стрільчук Л. Паризька «Культура» 1950–1980-х рр.: про українське питання в контексті європейської політики. *Літопис Волині. Всеукраїнський*

науковий часопис. 2022. Ч. 27. С. 165-168. DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.27.27>.

155. Стрільчук Л. Питання етнічних меншин у відносинах між Україною та Польщею. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2009. Вип. 2. С. 96-102.

156. Суспільно-політичні аспекти релігійних доктрин сучасності / *Історія політичної думки: підручник: у 2-х т.* / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий світ – 2000», 2017. Т. 2: XX – поч. XXI ст. С. 430-449.

157. «Східня політика» Німеччини. *Свобода*. Нью-Джерсі (США). 9.06.1978. Ч. 128. С. 2.

158. Сюдюков І. Єжи Гедройц: проект для нової Європи. У Києві відбулася Міжнародна конференція пам'яті великого друга вільної України. *Газета «День»*. 29.11.2006. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/iezhi-gedroyc-proekt-dlya-novoyi-ievropi> (дата звернення 10.10.2023).

159. Троян С. Компаративний аналіз сучасних політик пам'яті в Україні та Республіці Польща. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 6. С. 230-238.

160. Українці взяли участь в Міжнародному Конгресі Істориків. *Свобода*. Нью-Джерсі (США). 14.10.1975. Ч. 173. С. 4.

161. Федина С. Концепції миру у міжнародних відносинах та їх реалізація: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 225 с.

162. Федина С. Перспективні напрями розвитку теорії і практики миру в сучасних міжнародних відносинах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. Вип. 3. С. 62-67.

163. Федуняк С. Безпекові чинники в українсько-польських відносинах / *Спадщина Пілсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України. Монографія* / В. Балюк, М. Дорошко,

В. Парух та ін.; наук. ред. В. Балюк, Ю. Макар, М. Дорошко. К.: Ніка-Центр; Люблін: Вид-во УМКС, 2021. С. 326-336.

164. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упор. В.П. Андрущенко та ін. К.: Знання, 2002. 670 с.

165. Хахула Л. «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2016. 304 с.

166. Хеелер Д. Хрещення та примирення / *Правда. Пам'ять. Примирення. Успенські читання* / упор. К. Сігов. К.: Дух і Літера, 2016. С. 169-177.

167. Чекаленко Л. Практика і теорія національного порозуміння. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2003. № 13. С. 385-395.

168. Чех М. Розкриймо карти, панове! Розмова з професором Вільного університету в Берліні Богданом Осадчуком. *Зустрічі*. 1990. № 1-2. С. 24-32.

169. Чорна Н. Роль України і Польщі у забезпеченні стабільності у Європі та світі: історіографія проблеми. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 37. С. 282-288.

170. Чушак Х. Дискусії навколо історії польсько-українських взаємин на сторінках польських опозиційних видань (1976 – 1989). *Польські студії. Перший конкурс ім. Є. Гедройця. Часопис «Дух і Літера», № 20*. К.: Дух і літера, 2008. С. 170-193.

171. Чушак Х. Шляхи врегулювання проблеми польсько-українського кордону в публікаціях польських опозиціонерів (1976–1989). *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: зб. наук. праць*. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2010-2011. Вип. 3-4. С. 195-211.

172. Шайгородський О. До визначення сутності поняття «політичний міф». *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. К., 2009. Вип. 16. С. 49-53.

173. Шаповал Ю. Богдан Осадчук: життя і діяльність українського полонофіла. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2018. С. 7-38.

174. Шевченко О. Богдан Осадчук – герой нашого майбутнього. *Наш вибір. Портал для українців у Польщі*. 21.12.2020. URL: <https://naszwybir.pl/bogdan-osadchuk/> (дата звернення 02.06.2024).

175. Штайден Г. Професор Богдан Осадчук отримав найвищу нагороду Польщі. *Свобода*. Нью-Джерсі (США). 11.05.2001. Ч. 19. С. 11.

176. Юрій Чорноморський. Берлінський конгрес свободи культури і справа визволення поневолених народів східної Європи. *Українські Вісті*. 23.07.1950. № 59 (420). С. 3-4.

177. Ягольницька О. Особливості переписів населення Польщі 1921 та 1931 рр. та картина етнічного і конфесійного складу суспільства Другої Речі Посполитої. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія*. 2010. Т. 18, вип. 18. С. 186-190.

178. Яковлева І. Генеза формування концептуальних засад східного напрямку зовнішньої політики Республіки Польща. *Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2013. Вип. 48. С. 284-289.

179. Ясь О. Осадчук Богдан Іванович / *Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Вид-во «Наукова думка», 2010. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Osadchuk_B (дата звернення 14.09.2023).

180. AS. Sąsiedzi. *Tygodnik Powszechny*. 14.06.1992.

181. Adolf A. Peace: A World History. Cambridge: Polity Press, 2009. 240 p.

182. An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping: report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992. Взято з: <https://policycommons.net/artifacts/122652/an-agenda-for-peace/172891/> (дата звернення 24.10.2023).

183. Anastasiou H. Encountering Nationalism: The Contribution of Peace Studies and Conflict Resolution / *Handbook of Conflict Analysis and Resolution* / ed. by S. Byrne et al. NY: Routledge, 2008. P. 32-45.
184. Aron R. Pokój i wojna między narodami (teoria). Warszawa: Centrum im. Adama Smith, 1995. 227 s.
185. Attina F. Regional Security Partnership: The Concept, Model, Practice and a Preliminary Comparative Scheme. *Jean Monnet Working Paper in Comparative and International Politics*. 2005. No. 58. Взято з: <http://aei.pitt.edu/6112/1/jmwp58.pdf> (дата звернення 10.12.2023)..
186. BEO. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1952. Nr 12 (62). S. 103-105.
187. BEO. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1953. № 2-3 (64-65). S. 196-197.
188. BEO. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1959. Nr 12 (146). S. 80-85.
189. BEO. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1960. Nr 10 (156). S. 92-95.
190. BEO. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1976. Nr 11 (350). S. 114-117.
191. BEO. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1977. Nr 12 (363). S. 82-83.
192. BEO. Oberlaender z perspektywy Berlina. *Kultura*. 1960. Nr 3 (149). S. 135-139.
193. BEO. Polonica w prasie ukraińskiej. *Kultura*. 1952. Nr 6 (56). S. 87-96.
194. BEO. Z historii stosunków polsko-ukraińskich. *Kultura*. 1952. Nr 9 (59). S. 104-109.
195. BEO. Z życia somieckiej Ukrainy. Po 17 zjeździe komunistycznej partii sowieckiej Ukrainy. *Kultura*. 1952. Nr 11 (61). S. 105-109.
196. Baiduk R. Kresy Wschodnie or the Partner in the Eastern Neighborhood: Modern Polish Popular Perception of Ukraine. *International Crimes and History*. 2017. № 18. P. 101-126.
197. Balcer A. Międzymorze – between Wishful Thinking and Realpolitik. *Aspen Review Central Europe*. 2016. No 3. P. 55-58.
198. Baldwin C., Chapman C., Gray Z. Minority Rights: The Key to Conflict Prevention. London: Minority Rights International, 2007. 42 p.

199. Bar-Tal D. From Intractable Conflict through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis. *Political Psychology*. 2000. № 2. P. 351-365.
200. Barabasz A., Piechocki M. Partnerstwo Wschodnie jako instrument polityki wschodniej UE? *Rocznik Integracji Europejskiej*. 2012. Nr 6. S. 259-268.
201. Bachmann K. Polish-Ukrainian Reconciliation after World War II / *The Former Soviet Union and East Central Europe between Conflict and Reconciliation [1 edition]* / ed. by L. G. Feldman, R. Barash, S. Goda, A. Zempelburg. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2019. P. 189-209.
202. Bejcar A. O stosunkach polsko–ukraińskich mówią prof. B.Osadczyk oraz Ambasadorowie P.Sardaczuk i J.Bahr. *Lithuania*. 1996. Nr 3. S.27-28.
203. Berdychowska B. Człowiek pogranicza. Bohdan Osadczyk 1920-2011. *Więź*. 2012. Nr 4 (642). URL: <https://wiesz.pl/2018/10/19/czlowiek-pogranicza-bohdan-osadczyk-1920-2011/> (дата звернення 12.12.2023).
204. Berdychowska B. Rola «Suczynosti» i «Kultury» (paryskiej) w dialogu polsko-ukraińskim. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 2008. Nr 25-26. C. 136-145.
205. Beriker N. Conflict resolution: the missing link between liberal international relations theory and realistic practice / *Handbook of Conflict Analysis and Resolution* / ed. by D. J. Sandole, S. Byrne, I. Sandole-Staroste, J. Senehi. London, NY: Routledge, 2008. P. 256-271.
206. Berlińczyk. Epilog afery Oberlaendera. *Kultura*. 1960. Nr 5 (151). S. 84-85.
207. Berlińczyk. List z Berlina. *Kultura*. 1992. Nr 11 (542). S. 107-111.
208. Berlińczyk. List z Berlina (antypolska ofensywa stalinizmu). *Kultura*. 1957. Nr 3 (113). S. 59-61.
209. Bernard Wiaderny, Jerzy Giedroyc i Józef Czapski na berlińskim Kongresie Wolności Kultury w świetle nowych źródeł. *Zeszyty Historyczne*. 2010. Nr 171. S. 148-161.

210. Bieńczyk-Missala A. Od Międzymorza do Trójmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Środkowej. *Stosunki Międzynarodowe*. 2018. Nr 1. S. 95-115.

211. Bishnu P. Johan Galtung's Conflict Transformation Theory for Peaceful World: Top and Ceiling of Traditional Peacemaking. URL: <https://www.transcend.org/tms/2016/08/johan-galtungs-conflict-transformation-theory-for-peaceful-world-top-and-ceiling-of-traditional-peacemaking/> (дата звернення 27.09.2023).

212. Blyzniak O. «Lublin Triangle» – a New Trend in Regional Integration Processes. *Політичне життя. Донецький національний університет імені Василя Стуса*. 2023. № 1. С. 53-61. DOI 10.31558/2519-2949.2023.1.7.

213. Bohdan Osadczuk. Biografia. *Kultura Paryska*. URL: http://www.kulturaparyska.com/pl/ludzie/pokaz/o/bohdan_osadczuk (дата звернення 01.02.2024).

214. Bohdan Osadczuk (opracował na podstawie zapisu Łukasz Jasina) / *Aktualność przesłania paryskiej «Kultury» w dzisiejszej Europie* / red. Ł. Jasina, J. Kłoczowski i in. Lublin: IESW, 2007. S. 19-21.

215. Borneman J. Reconciliation after Ethnic Cleansing: Listening, Retribution, Affiliation. *Public Culture*. 2002. Vol. 14, No. 2. P. 281-304.

216. Bortliczek M. Językowo utrwalony stereotyp sąsiada / *Pogranicze-Sąsiedztwo-Stereotypy. Przypadek polsko-czeskich relacji wraz z francusko-niemieckim case study* / pod red. A. Kasperka. Cieszyn-Katowice, 2012. S. 10-31.

217. Brecke P., Long W. J. War and Reconciliation: Reason and Emotion in Conflict Resolution. Cambridge, MA: MIT Press, 2003. 247 p.

218. Brinkerhoff J. M. Diasporas and Conflict Societies: Conflict Entrepreneurs, Competing Interests, or Contributors to Stability and Development? *Conflict, Security & Development*. 2011. No 2. P. 115-143.

219. Brounéus K. Reconciliation – Theory and Practice for Development Cooperation. Stockholm: The Swedish International Development Cooperation Agency, 2003. 80 p.
220. Bruski J. Ukraina w koncepcjach Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1921. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. 2020. T. 31. S. 11-25.
221. Bruski J. Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy sowieckiej 1921-1926. Kraków: Historia Iagiellonica, 2010. 416 s.
222. Buzan B. New patterns of global security in the twenty-first century. *International Affairs*. 1991. Vol. 67, No. 3. URL: <http://www.jstor.org/stable/2621945> (дата звернення 06.05.2023).
223. CBOS – Centrum Badań Opinii Społecznej. URL: <https://www.cbos.pl/PL/home/home.php> (дата звернення 10.01.2024).
224. Cóż dalej, Panowie Ukraińcy? Rozmowa z Bohdanem Osadcukiem i Mirosławem Czechem. *Krytyka: kwartalnik polityczny*. 1991. Nr 36. S. 207-219.
225. Cano M. J. Gaston Bouthoul e il fenomeno-guerra. *Rivista di Politica*. 2013. № 3. P. 41-50.
226. Chodubski A. Stosunki polsko-ukraińskie: granice współpracy na początku lat 90. XX w. *Nowa Polityka Wschodnia*. 2012. Tom 2, nr 1. S. 131-150.
227. Cieślak J. Wołodymyr i Ołena Zełenscy laureatami Nagrody im. Jerzego Giedroycia. *Rzeczpospolita*. 19.12.2022. <https://www.rp.pl/polityka/art37635111-wolodymyr-i-olena-zelenscy-laureatami-nagrody-im-jerzego-giedroycia> (дата звернення 17.12.2023).
228. Concepts of security. UN publication, Sales no. E.86.IX.1 (A/40/553). NY: UN Department of Disarmament Affairs, 1986. 52 p.
229. Cook-Huffman C. The role of identity in conflict / *Handbook of Conflict Analysis and Resolution* / ed. by S. Byrne et al. NY: Routledge, 2008. P. 19-31.
230. Czornik K. Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po «pomarańczowej rewolucji». Próba bilansu / *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej*

dekadzie XXI wieku / pod red. M. Stolarczyka. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2011. S. 113-161.

231. Decision Taken by the Conference of Ambassadors Regarding the Eastern Frontiers of Poland. Paris, 15 March 1923. League of Nations, Treaty Series. Vol. 15, 1923. P. 261-265.

232. Deklaracja w ukraińskiej sprawie. *Kultura*. 1977. Nr 5 (356). S. 66-67.

233. Diasporas as Partners in Conflict Resolution and Peacebuilding / ed. by G. Sinatti. *Report from the DIASPEACE project*. 2010. Взято з: https://repub.eur.nl/pub/40438/Metis_188581.pdf (дата звернення 17.06.2023).

234. Dicionario de Relacoes Internacionais. Porto: Edições Afrontamento; CEPESSE, 2005. 236 p.

235. Doroszko M., Korijka W. Українсько-польське стратегічне партнерство в контексті національної пам'яті. *Sprawy Międzynarodowe*. 2018. Nr. 1. S. 93-108.

236. Doyle M. W., Sambanis N. International Peacebuilding: A Theoretical and Quantitative Analysis. *American Political Science Review*. Vol. 94, iss. 4. P. 779-801. Взято з: <https://www.scinapse.io/papers/2150148355> (дата звернення 25.01.2024).

237. Drzewicki A. Stosunki z Ukrainą w sferze bezpieczeństwa: polski punkt widzenia. *Bezpieczeństwo Narodowe*. 2011. Nr 1. S. 151-168.

238. Dutka J. Wpływ realizacji geopolitycznej koncepcji Międzymorza na bezpieczeństwo militarne Polski i Europy Wschodniej w XXI wieku. *Przegląd Geopolityczny*. 2016. Nr 16. S. 120-137.

239. Dziewanowski J. List do redakcji. *Kultura*. 1953. Nr 2-3 (64-65). S. 233-234.

240. East European Reaction to Sonnenfeldt. 20.04.1976. RAD Special Report. Radio Free Europe research. BOX-FOLDER-REPORT: 99-6-83. Взято з: <http://catalog.osaarchivum.org/catalog/osa:4942f3eb-f35d-4941-b678-75de1c438203> (дата звернення 20.05.2023).

241. Encyclopedia of Ukraine: Volume III: L-Pf. / ed. by D. Husar Struk. Toronto: University of Toronto Press, 1993. P. 721.
242. European Regions and Boundaries. A Conceptual History / ed. by D. Mishkova, B. Trencsényi. NY, Oxford: Berghahn Books, 2017. 409 p.
243. Fabre C. Cosmopolitan Peace. Oxford: Oxford University Press, 2016. 368 p.
244. Fedorenko K., Umland A. How to Solve Ukraine's Security Dilemma? The Idea of an Intermarium Coalition in East-Central Europe. *War of the Rocks*. URL: <https://warontherocks.com/2017/08/how-to-solve-ukraines-security-dilemma-the-idea-of-an-intermarium-coalition-in-east-central-europe/> (дата звернення 12.06.2023).
245. Fisher R. J. Social-psychological processes in interactive conflict analysis and reconciliation / *Reconciliation, Justice, and Coexistence: Theory & Practice*, ed. M. Abu-Nimer. Lanham, Maryland: Lexington Books, 2001. P. 25-45.
246. Francis D. Poland is leading Europe's response to the Russian invasion of Ukraine. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/poland-is-leading-europes-response-to-the-russian-invasion-of-ukraine/> (дата звернення 09.12.2023).
247. Frenkel M. Partytura na wietrze. Koncepcje paryskiej «Kultury» a polska polityka wschodnia w latach 1989-2014. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2022. 414 s.
248. Friszke A. Ćwiczenia z geopolityki. Przegląd Polityczny. 2000. Nr 5. S. 126-133.
249. Galtung J. After violence: 3R, Reconstruction, reconciliation, resolution: Coping with visible and invisible effects of war and violence. Princeton, NJ: Transcend, 1998. 121 p.
250. Galtung J. Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method). *United Nations Disaster Management Training Programme*. 2000. Взято з:

https://www.transcend.org/pctrcluj2004/TRANSCEND_manual.pdf (дата звернення 10.10.2023).

251. Galtung J. Theories of conflict. Definitions, Dimensions, Negations, Formations. *Transcend International*. 1972. Взято з: https://www.transcend.org/files/Galtung_Book_Theories_Of_Conflict_single.pdf (дата звернення 04.12.2023).

252. Galtung J. Toward Peaceful Worlds: A Guide to Peace. *CPS Working Papers*. Tromsø: Centre for Peace Studies, University of Tromsø, 2002. No. 3. 74 p.

253. Galtung J. Twelve creative ways to foster reconciliation after violence. *Intervention*. 2005. Vol. 3, No. 3. P. 222-234.

254. Galtung J. Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*. 1969. Vol. 6, No. 3. P. 167-191.

255. Galtung, J. Theories of peace: a synthetic approach to peace thinking. *Transcend International*. 1967. Взято з: https://www.transcend.org/files/Galtung_Book_unpub_Theories_of_Peace_-_A_Synthetic_Approach_to_Peace_Thinking_1967.pdf (дата звернення 15.05.2023).

256. Genyk M. Дефиниция понятия «межнациональное примирение». *Historia i Świat*. 2016. Nr 5. S. 263-276.

257. Giacinti K., Venturi B. La cooperazione internazionale nelle aree di crisi: esiste un contributo specifico ai processi di pace dell'approccio decentrato? *Discussion paper*. Maggio: CIRPAC, 2009. URL: https://www.pacedifesa.org/public/documents/Giacinti-Venturi_testo%20finale.pdf (дата звернення 14.09.2023).

258. Giedroyc J. Apel do uczestników konferencji polsko-ukraińskiej. *Kultura*. 1990. Nr 6 (513). S. 38-40.

259. Gil A. Co po ULB? O potrzebie nowej idei polityki wschodniej Polski. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2013. R. 11, z. 2. S. 49-69.

260. Gil A. Jerzy Giedroyc a Lwów / *Aktualność przesłania paryskiej «Kultury» w dzisiejszej Europie* / pod red. Ł. Jasina, J. Kłoczowski i in. Lublin: IEŚW, 2007. S. 189-197.
261. Gizicki W., Todorov I., Todorova N. International and Regional Security Perspective of Poland and Ukraine. Lublin-Uzhhorod, 2017. 79 p.
262. Gleditsch N. P., Nordkvelle J., Strand H. Peace research – Just the study of war? *Journal of Peace Research*. 2014. № 2(51). P. 145-158.
263. Graczyk M. Aktywna neutralność. *Wprost*. 5.06.1994. Nr 23. S. 55-56.
264. Graczyk M. Lot Kuropatwy. Rozmowa z B. Osadczukiem. *Wprost*. 1995. Nr 51. S. 82.
265. Groff L., Smoker P. Creating Global-Local Cultures of Peace. *Peace and Conflict Studies*. 1996. Vol. 3: No. 1. URL: <http://nsuworks.nova.edu/pes/vol3/iss1/3> (дата звернення 24.08.2023).
266. Grygajtis K. Federalizm paryskiej «Kultury» i jego twórcy - Jerzy Giedroyc i Juliusz Mieroszewski. *Państwo i Społeczeństwo*. 2006. Nr. 4. S. 97-135.
267. Guldemann T. Peacekeeping through Changing Conditions / The Politics of Peace: From Ideology to Pragmatism? *Proceedings of the swisspeace 20th anniversary conference*. Münster, LIT Verlag, 2011. P. 27-45.
268. Głos Ukraińców z Polski. W obronie narodowych i ludzkich praw ukraińców znajdujących się pod polską władzą. *Kultura*. 1977. Nr 9 (360). S. 82-83.
269. Hayner P. B. Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity. NY: Routledge, 2001. 368 p.
270. Hałagida I. «Kultura» a mniejszość ukraińska w powojennej Polsce – przyczynek do dziejów paryskiego pisma i jego linii programowej / *Giedroyc a Ukraina. Ukraińska perspektywa Jerzego Giedroycia i środowiska paryskiej «Kultury»* / pod red. M. Semczyszyn, M. Zajączkowski. Warszawa, Lublin, Szczecin, 2014. S. 185-194.
271. Heydenkorn B. Pierwszy krok. *Kultura*. 1977. Nr 12 (363). S. 76-82.

272. Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku / pod red. P. Kosiewskiego, G. Motyki. Forum Europy Środkowo-Wschodniej Fund. im. Stefana Batorego. Kraków: Tow. Aut. i Wydaw. Prac Nauk. Universitas, 2000. 306 s.
273. Hofman I. Circles, networks, and relations of Jerzy Giedroyc and «Kultura». *Polish Political Science Yearbook*. 2021. № 4. P. 193-204.
274. Hofman I. Koncepcja wschodnia paryskiej «Kultury» po transformacji ustrojowej w Europie Wschodniej. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2012. R. 10, z. 1. S. 9-23.
275. Hofman I. Kroniki emigracyjne paryskiej «Kultury»: rekonesans badawczy. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia*. 2002. Tom 9. S. 87-99.
276. Hofman I. Kultura w programach Jerzego Giedroycia. *Roczniki Nauk Społecznych*. 2021. Nr 1. S. 11-29.
277. Hofman I. Tematy polsko-ukraińskie Bohdana Osadczyka w paryskiej «Kulturze». *Przegląd Politologiczny*. 2011. R.16, nr 3. S.185-194.
278. Informacja Ministra Spraw Zagranicznych o zadaniach polskiej polityki zagranicznej w 2016 r. ogłoszona przez ministra Witolda Waszczykowskiego. TVN24. 29.01.2016. URL: <https://tvn24.pl/polska/minister-witold-waszczykowski-o-priorytetach-polskiej-dyplomacji-caly-tekst-wystapienia-ra614739> (дата звернення 20.09.2023).
279. Iwaniuk O. Ukrainian-Polish Relations in the Context of the Memory War: A Game of Lose-Lose. *Wilson Center*. 13.10.2017. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukrainian-polish-relations-the-context-the-memory-war-game-lose-lose> (дата звернення 10.10.2023).
280. Iwanow M. Pierwszy naród ukarany: Polacy w Związku Radzieckim, 1921-1939. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991. 399 s.
281. Józefczuk G. Misja pojednania, misja rozmowy / *Pojednanie przez trudną pamięć. Galicja Wschodnia* / pod red. A. Zińczuk. Lublin-Drohobycz-Lwów-Warszawa, 2014. S. 25-33.

282. Józefczuk G. Wyliczanie, kto kogo zamordował. Rozmowa z Bohdanem Osadczukiem. *Gazeta Wyborcza*. Lublin. 25.05.2001. Nr 121.
283. Jaka Polska? - Przesłanie «Kultury». *Zeszyty Historyczne*. 2000. Nr 132. S. 52-109.
284. Jastrzębowski J. Rozmowy o braciach (z prof. Romanem Szporlukiem, prof. Piotrem Wandyczem i prof. Frankiem Sysnem). *Zeszyty Historyczne*. 1989. Nr 88. S. 3-33.
285. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit. Prague, 7 May 2009. Brussels. 07.05.2009. № 8435/09 (Presse 78). Взято з: https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf (дата звернення 15.06.2023).
286. Jurij Czornomorśkyj. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1986. Nr 6 (465). S. 80-81.
287. Jurkowska M. Kulturowe i polityczne aspekty mitu Międzymorza / *Odessa i Morze Czarne jako przestrzeń literacka* / red. nauk. J. Ławski i N. Maliutina. Białystok-Odessa, 2018. S. 429-451.
288. Juzwenko A., Osadczuk B. Polska–Ukraina: wspólne wartości, wspólne dziedzictwo, wspólne konflikty. *Obóz*. 2000. Nr 37. S. 93-113.
289. Kapitonenko M. Managing the Ukrainian crisis: a challenge for European security. *Wschód Europy: studia humanistyczno-społeczne*. Lublin: Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016. Nr 2. S. 97-107.
290. Kelman H. C. Building trust among enemies: The central challenge for international conflict resolution. *International Journal of Intercultural Relations*. 2005. № 29. P. 639-650.
291. Kelman H. C. Reconciliation from a social-psychological perspective / *Social Psychology of Intergroup Reconciliation*, ed. by A. Nadler, T. Malloy, J. D. Fisher. Oxford, NY: Oxford University Press, 2008. P. 15-32.
292. Kelman H. C. Reflections on the history and status of peace research. *Conflict Management and Peace Science*. 1981. № 2 (5). P. 95-110.

293. Kelman H. C. Social psychology and the study of peace: Personal reflections / *The Oxford handbook of intergroup conflict*. NY: Oxford University Press, 2012. P. 361-372.
294. Kerski B. Z Kołomyi w świat – Bohdan Osadczuk. *Nowa Europa Wschodnia*. 2012. Nr 3-4 (XI-XII). S. 181-187.
295. Kerski B. Zimnowojownik z Berlina. *Przegląd polityczny*. 2001. Nr 51. S. 134.
296. Kirwiel E. «Polska musi być ambasadorem Ukrainy!»: polskie stanowisko wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego 2013/2014. *Wschód Europy: studia humanistyczno-społeczne*. Lublin: Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2015. Nr 1-2. S. 211-229.
297. Klub polsko-ukraiński oraz «Ogniem i mieczem». List B. Osadczuka do J. Giedroyca. Berlin. 22.6.2000. Взято з: https://kulturaparyska.com/app_dev.php/collection/letters/show/30724 (дата звернення 09.01.2024).
298. Kobus A. «Podaj rękę Kozakowi...». Nieformalne relacje polsko-ukraińskie po 1945 r. *Piotrkowskie Zeszyty Historyczne*. 2014. Tom 15. S. 285-303.
299. Kolegium polsko-ukraińskie przestaje istnieć. URL: <https://lublin.onet.pl/kolegium-polsko-ukrainskie-przestaje-istniec/2e2h0> (дата звернення 10.09.2023).
300. Komoński E. Paryska «Kultura» wobec wybranych wydarzeń z historii stosunków polsko-ukraińskich z lat 1919-1947. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica*. 2008. Nr 83. S. 199-217.
301. Konończuk W. Giedroyc i Osadczuk, czyli o walce z niemocą. *Culture.pl*. 02.06.2020. URL: <https://culture.pl/pl/artykul/giedroyc-i-osadczuk-czyli-o-walce-z-niemoca> (дата звернення 04.02.2024).
302. Konończuk W. Polityka Ukrainy wobec Polski: spojrzenie z Warszawy. Friedrich-Ebert-Stiftung. Przedstawicielstwo na Ukrainie. Взято з: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14988.pdf> (дата звернення 17.11.2023).

303. Korek J. Paradoxy Paryskiej «Kultury». Ewolucja myśli politycznej w latach 1947–1980. Stockholm: Stockholm Slavic Studies, 1998. 368 s.

304. Korek J. Ponętna utopia czy zimny realizm? Federacja Europy Środkowo-Wschodniej w myśli politycznej paryskiej «Kultury» / *O nowy kształt Europy: XX-wieczne koncepcje federalistyczne w Europie Środkowo-Wschodniej i ich implikacje dla dyskusji o przyszłości Europy* / pod red. J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz. Lublin: IEŚW, 2003. T. 21. S. 189-213.

305. Korespondencja 1950-2000, Jerzy Giedroyc, Bohdan Osadczuk / pod red. B. Berdychowska, M. Żebrowski. Wojnowice: Kolegium Europy Wschodniej, 2019. 937 s.

306. Kowal P. Sztuka przekonywania. Polska a polityka wschodnia Unii Europejskiej w latach 2004-2014. *Bezpieczeństwo Narodowe*. 2014. Nr 32. S. 75-95.

307. Kowalczyk A. Wena do polityki: o Giedroyciu i Mieroszewskim. Warszawa: Bibl. Więzi, 2014. T. 1. 480 s.

308. Kościński P. Intrygi zamiast przemocy. Rozmowa z B. Osadczukiem. *Rzeczpospolita*. 1993. Nr 247. S. 20.

309. Krampe F. Building Sustainable Peace. Understanding the Linkages between Social, Political, and Ecological Processes in Post-War Countries. Report. Uppsala: Uppsala University, 2016. 45 p.

310. Krysiński A. Ludność polska a mniejszości w Polsce w świetle spisów ludności 1921 i 1931. Warszawa: Biblioteka «Spraw Narodościowych», 1933. Nr. 11. 47 s.

311. Kukułka J. Międzynarodowe stosunki polityczne. Warszawa: Państwowe Wydaw. Naukowe, 1984. 405 s.

312. Kushnir O. Why great national ideas end up on the backstage of regional politics. *New Eastern Europe*. 2017. URL: <https://neweasterneurope.eu/2017/07/06/why-great-national-ideas-end-up-on-the-backstage-of-regional-politics/> (дата звернення 10.09.2023).

313. Kłoczowski P. Adam Czartoryski, Jerzy Giedroyc i tradycje jagiellońskie. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2012. R. 10, z. 4. S. 55-61.
314. Lasswell H. The structure and function of communication in society / *The Communication of Ideas* / ed. by L. Bryson. New York: Harper, 1948. P. 37–51.
315. Łastawski K. Polityka wschodnia Polski w publicystyce paryskiej «Kultury» i działalności Instytutu Literackiego. *Studia Wschodnioeuropejskie*. S. 5-15. DOI: 10.31971/24500267.11.1
316. Lederach J. P. Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies. Washington: United States Institute of Peace Press, 1997. 208 p.
317. Leeuwen M. Partners in peace: discourses and practices of civil-society peacebuilding. NY: Routledge, 2009. 234 p.
318. Leszczyński P. Bohdan Osadczuk – człowiek pojednania polsko-ukraińskiego / *Przed i po akcji «Wisła»* / red. nauk. A. Chabasińska i in. Gorzów Wielkopolski: Wyd. Nauk. PWSZ, 2012. S. 205-213.
319. Lewyckij B. Sprawa dr. Oberlaendera. *Kultura*. 1960. Nr 1-2 (147-148). S. 171-185.
320. Lippmann W. Public opinion. Brunswick, New Jersey, 1992. 427 p.
321. Łobodowski J. Trzeci numer «Widnowy». *Kultura*. 1985. Nr 10 (457). S. 89-94.
322. Łodyn P. Correspondence 1950-2000, Jerzy Giedroyc, Bohdan Osadchuk, Ed. by Bogumila Berdykhovska and Marek Zhebrovsky. Review. *Ante Portas – Security Studies*. Ostrowiec Świętokrzyski, 2020. No 2(15). P. 221-223. DOI: 10.33674/1202013.
323. Łodyn P. Johan Galtung as a pioneer of peace study: the main aspects of his theory. *Proceedings of IV International scientific conference «Perspective scientific research»*. Morrisville: Lulu Press, 2017. P. 230-233.
324. Łodyn P. Kwestia wpływu idei Jerzego Giedroycia i Bohdana Osadczuka na aktualny stan pojednania polsko-ukraińskiego. *KELM. Knowledge*,

Education, Law, Management. 2021. № 5 (41), vol. 1. S. 135-141. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.20>.

325. Lodyn P. The problem of the relationship between the Ukrainian and Russian emigration in the vision of Bohdan Osadchuk. *Warsaw East European Conference 2015. Russia and its Neighbors. Abstracts*. Bibliotheca Europae Orientalis XLIV. Parva 10. Warsaw, 2015. P. 17-18.

326. Lodyn P. Yurii Lypa's Black Sea Doctrine and Intermarium According to Bohdan Osadczuk: Main Ideas and Modern Interpretations. *Trimarium. The History and Literature of Central and Eastern European Countries*. 2023. № 3(3), S. 65-82. DOI: <https://doi.org/10.55159/tri.2023.0103.03>.

327. Londyńczyk. Kronika angielska: Granice. *Kultura*. 1960. Nr 9 (155). S. 69-70.

328. Lorenz W. Polskiemu rządowi brak fantazji. Rozmowa z Bohdanem Osadczukiem. *Rzeczpospolita*. 01.03.2008. URL: <https://www.rp.pl/publicystyka/art16873301-polskiemu-rzadowi-brak-fantazji> (data звернення 03.11.2023).

329. Łobodowski J. Przeciw upiorom przeszłości. *Kultura*. 1952. Nr 2-3 (52-53). S. 14-66.

330. Łysek W. Między «Polską Jagiellońską» a «Polską Piastowską». Recepcja i aktualność koncepcji ULB w polityce wschodniej koalicji PO-PSL. *Przegląd Geopolityczny*. 2014. Tom 8. S. 105-122.

331. Majewski J. List do redakcji. *Kultura*. 1952. Nr 11 (61). S. 157-158.

332. Makar J. Współczesne stosunki ukraińsko-polskie w kontekście procesów integracji europejskiej. *Wschód Europy: studia humanistyczno-społeczne*. Lublin: Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016. Nr 2. S. 169-181.

333. Malskyy M., Iżnin I. Ukraina w kontekście wybranych systemów bezpieczeństwa europejskiego w okresie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. *Wschód Europy: studia humanistyczno-społeczne*. Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016. Nr 2. S. 109-122.

334. Memoriał ukraiński do VI Zjazdu PZPR. *Kultura*. 1973. Nr 5 (308). S. 67-81.
335. Message of the Holy Father John Paul II for the 37th World Communications Day «The Communications Media at the Service of Authentic Peace in the Light of ‘Pacem in Terris’» (Sunday, 1 June 2003). URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_20030124_world-communications-day.html (дата звернення 14.10.2023).
336. Miedziński B. Polityka wschodnia Piłsudskiego. *Zeszyty Historyczne*. 1975. Nr 31. S. 3-45.
337. Mieroszewski J. List z Wyspy. *Kultura*. 1952. Nr 2-3 (52-53). S. 121-127.
338. Mieroszewski J. Materiały do refleksji i zadumy. *Kultura*. 1956. Nr 3 (101). S. 75-83.
339. Mieroszewski J. O międzynarodową brygadę europejską. *Kultura*. 1951. Nr 11 (49). S. 75-82.
340. Mizerska-Wrotkowska M. Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego. *Między sąsiedztwem a integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej*. 2011. S. 43-63.
341. Motyka G. Polsko-ukraińskie stosunki w XX wieku w ocenie ukraińskiej historiografii emigracyjnej. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 2008. Nr 25-26. S. 123-136.
342. Mróz M. Strategiczne partnerstwo polsko-ukraińskie w wizji politycznej Bohdana Osadczyka / *Ze studiów polsko-ukraińskich* / pod red. M. S. Wolańskiego, Ł. Leszczenko. Wrocław, 2008. S. 91-101.
343. Murphy C. A Moral Theory of Political Reconciliation. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 214 p.
344. Murphy C. Political Reconciliation, the Rule of Law, and Genocide. *The European Legacy*. 2007. Vol. 12, No. 7. P. 853-865.

345. Musiał K. Polska – Ukraina, Polacy – Ukraińcy: specyfika relacji a eskalacja wojny na terytorium Ukrainy. *Dyskurs&Dialog*. 2023. T. 11 (1). S. 54-82. DOI: 10.5281/zenodo.8431313.

346. Nagroda Przyjaźni i Współpracy: Zbigniew Byrski i Bohdan Osadczyk. *Kultura*. 1984. Nr 3 (438). S. 122-123.

347. Najder Z. Doktryna ULB – koncepcja Giedroycia i Mieroszewskiego w XXI wieku. *Komentarz Międzynarodowy Puławskiego*. 2010. Nr 11. Взято з: https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/Giedroyc_Mieroszewski_KMP_5.2010_PL-1.pdf (дата звернення 04.12.2023).

348. Najder Z. Pojednanie, współpraca, życie obok siebie? *Nowa Europa Wschodnia*. 2013. Nr 2 (28). S. 7-13.

349. Nasic H. Minority Rights Instruments and Mechanisms: Minority Protection along the Conflict Continuum. Bozen: EURAC, 2007. 94 p.

350. Nazaruk B. Polsko-ukraińskie stosunki w okresie międzywojennym w kontekście sojuszu Piłsudski-Petlura i międzynarodowych uwarunkowań. *Lithuania*. 1996. Nr 3. S.53-58.

351. Newman D. Contemporary Research Agendas in Border Studies: An Overview / *The Ashgate research companion to border studies* / ed. by D. Wastl-Walter. London, NJ: Routledge, 2016. P. 33-48.

352. Nieporozumienie czy tani patriotyzm? *Kultura*. 1953. Nr 1 (63). S. 82-87.

353. Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych – z upoważnienia prezesa Rady Ministrów – na interpelację nr 1131 w sprawie strategicznego partnerstwa z Ukrainą. URL: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/679ED7C3> (дата звернення 10.10.2023).

354. Olechnicki K., Załęcki P. Słownik socjologiczny. Toruń: Graffiti BC, 1997. 262 s.

355. Olszański T. A. Ukraińska polityka historyczna czasu wojny. *Punkt widzenia* OSW. Wrzesień 2017. Nr 65. Взято з: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_65_wielka-dekomunizacja_net_1.pdf (дата звернення 15.05.2023).

356. Osadczuk B. Apel o rozsądek i umiarkowania. *Rzeczpospolita*. 1994. Nr 253. S. 29.

357. Osadczuk B. Bilans lat od Lublina do Lwowa. *Kultura*. 1997. Nr 10 (601). S. 107-113.

358. Osadczuk B. Cóż dalej, Panowie Polacy? *Kultura*. 1990. Nr 9 (516). S. 63-67.

359. Osadczuk B. Dokąd zmierza Kuczma? *Kultura*. 2000. Nr 6 (633). S. 107-110.

360. Osadczuk B. Drogowskaz dla Warszawy i Kijowa. *Rzeczpospolita*. 1994. Nr 17. S. 22.

361. Osadczuk B. Dwie cywilizacje i co dalej. *Rzeczpospolita*. 1993. Nr 292. S. 17.

362. Osadczuk B. Informacje. *Rzeczpospolita*. 8-9.04.1995. Nr 84. S. 28.

363. Osadczuk B. Iwan Łysiak Rudnyckij. *Zeszyty Historyczne*. 1984. Nr 69. S. 223-224.

364. Osadczuk B. Kacap i chachoł. *Kultura*. 1991. Nr 12 (531). S. 94-97.

365. Osadczuk B. Klęska Ukrainy w Jałcie. *Kultura*. 1993. Nr 10 (553). S. 86-91.

366. Osadczuk B. Kryzys władzy i opozycji nad Dnieprem. *Rzeczpospolita*. Dodatek Plus Minus. 2-3.06.2001. Nr 126.

367. Osadczuk B. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1974. Nr 7-8 (322-323). S. 177-180.

368. Osadczuk B. Kronika ukraińska. *Kultura*. 1984. Nr 1-2 (436-437). S. 143-146.

369. Osadczyk B. Między historią a teraźniejszą. *Kultura*. 1996. Nr 3 (582). S. 95-102.
370. Osadczyk B. Między Niemcami a Rosją. *Kultura*. 2000. Nr 9 (636). S. 133-146.
371. Osadczyk B. Między Nowym Jorkiem a Kijowem. *Kultura*. 2000. Nr 7-8 (634-635). S. 117-127.
372. Osadczyk B. Między Warszawą, Wołyniem i Lwowem. *Kultura*. 1999. Nr 6 (621). S. 134-140.
373. Osadczyk B. Między Wschodem i Zachodem. Niemcy: zakręt czy dziura? *Kultura*. 1983. Nr 1-2 (424-425). S. 151-153.
374. Osadczyk B. Między upiorami przeszłości i wyzwaniem przyszłości / *Tematy polsko-ukraińskie: historia, literatura, edukacja* / pod red. R. Traby. Olsztyn: Wspólnota Kulturowa Borussia, 2001. S. 29-32.
375. Osadczyk B. Neodmowszczyzna Gierka. *Kultura*. 1972. Nr 3 (294). S. 98-104.
376. Osadczyk B. «Niedorozwinięta» polityka. *Kultura*. 1961. Nr 5 (163). S. 54-58.
377. Osadczyk B. Nie ma powodów do obaw. *Rzeczpospolita*. 6.12.1995. Nr 282. S. 26.
378. Osadczyk B. Niemcy, Polska, Ukraina. *Kultura*. 1999. Nr 1-2 (616-617). S. 151-157.
379. Osadczyk B. Niepodległa Ukraina: Wybór szkiców, artykułów i rozmów (1991-2006). Pogranicze: Fundacja Pogranicze, 2006. 429 s.
380. Osadczyk B. Nowa ugoda polsko-ukraińska. *Kultura*. 1991. Nr 10 (529). S. 84-85.
381. Osadczyk B. Nowy etap czy nowy miraż. *Rzeczpospolita*. 1994. Nr 193. S. 27.
382. Osadczyk B. O Ukrainie i Krymie... w Berlinie. *Kultura*. 1995. Nr 5 (572). S. 116-121.

383. Osadczuk B. Od Belwederu do Kamieńca. *Kultura*. 1992. Nr 7-8 (538-539). S. 138-142.
384. Osadczuk B. Pakt sowiecko-niemiecki. *Kultura*. 1970. Nr 9 (276). S. 87-92.
385. Osadczuk B. Pierwsze kroki na parkiecie. *Rzeczpospolita*. 15.01.1993. Nr 12. S 7.
386. Osadczuk B. Pierwszy krok. *Kultura*. 1977. Nr 9 (360). S. 87-90.
387. Osadczuk B. Pierwszy rok odnowy przy Kuczmie. *Kultura*. 1995. Nr 7-8 (574-575). S. 164-168.
388. Osadczuk B. Pięta achillesowa ZSSR. *Kultura*. 1960. Nr 12 (158). S. 63-65.
389. Osadczuk B. Po co ten proces? *Rzeczpospolita*. 1994. Nr 24. S. 22.
390. Osadczuk B. Podróż do Kijowa. *Kultura*. 1990. Nr 11 (518). S. 73-79.
391. Osadczuk B. Polityka zagraniczna Ukrainy. *Kultura*. 1998. Nr 7-8 (610-611). S. 145-150.
392. Osadczuk B. Polska i Ukraina – jak wyjść z impasu? *Kultura*. 1994. Nr 12 (567). S. 104-109.
393. Osadczuk B. Polska i Ukraina: przemyskie zakłócenia przyjaźni. *Kultura*. 1996. Nr 6 (585). S. 122-123.
394. Osadczuk B. Polska i Ukraina: bilans i perspektywa. *Odra*. 1997. Nr 6 (427). S. 2-7.
395. Osadczuk B. Polska powinna nam ufać. Rozmowa z Hennadijem Udowenką, ukraińskim ministrem spraw zagranicznych. *Rzeczpospolita*. 29.12.1994. Nr 302. S. 24.
396. Osadczuk B. «Pragniemy ścisłej współpracy z Polską». Wywiad z Prezydentem Ukrainy Leonidem Krawczukiem. *Kultura*. 1992. Nr 1-2 (532-533). S. 114-117.
397. Osadczuk B. Prowokacyjne refleksie ze zjazdów i konferencji. *Kultura*. 1995. Nr 11 (578). S. 117-120.

398. Osadczuk B. Przerwana struna. *Kultura*. 1957. Nr 5 (115). S. 75-80.
399. Osadczuk B. Rosja, Polska, Ukraina w nowej sytuacji politycznej. *Kultura*. 1993. Nr 11 (554). S. 108-111.
400. Osadczuk B. Rozmowa z prezydentem Aleksandrem Kwaśniewskim. *Kultura*. 1997. Nr 1-2 (592-593). S. 105-113.
401. Osadczuk B. Schengen rozdzieliło Polskę i Ukrainę. *Rzeczpospolita*. 23.01.2008. URL: <https://www.rp.pl/swiat/art8353691-bohdan-osadczuk-schengen-rozdzialilo-polske-i-ukraine> (дата звернення 02.07.2023).
402. Osadczuk B. Stosunki polsko-ukraińskie tu i tam. *Kultura*. 1977. Nr 11 (362). S. 79-82.
403. Osadczuk B. «Sytuacja jest bardzo poważna». Wywiad z przywódcą opozycji ukraińskiej Wiaczesławem Czornowilem. *Kultura*. 1992. Nr 10 (541). S. 101-105.
404. Osadczuk B. Święto nie swojego zwycięstwa. *Kultura*. 1995. Nr 6 (573). S. 120-122.
405. Osadczuk B. «To były najszcześniejsze dni w moim życiu». Rozmowa z Ambasadorem Polski w Kijowie – Jerzy Kozakewiczem. *Kultura*. 1992. Nr 1-2 (532-533). S. 118-122.
406. Osadczuk B. Trudna budowa państwa ukraińskiego. *Kultura*. 1992. Nr 3 (534). S. 105-107.
407. Osadczuk B. Ukraina – 60 lat po tragicznej niepodległości. *Kultura*. 1978. Nr 4 (367). S. 104-108.
408. Osadczuk B. Ukraina – bilans roku. *Kultura*. 1996. Nr 1-2 (580-581). S. 126-134.
409. Osadczuk B. Ukraina – między reformą a mafia. *Kultura*. 1997. Nr 5 (596). S. 106-112.
410. Osadczuk B. Ukraina i sąsiedzi. *Kultura*. 1992. Nr 6 (537). S. 81-85.
411. Osadczuk B. Ukraina i sąsiedzi: łatanie dziur. *Kultura*. 1993. Nr 3(546). S. 113-118.

412. Osadczuk B. Ukraina między Wschodem i Zachodem. *Kultura*. 1995. Nr 4 (571). S. 107–115.
413. Osadczuk B. Ukraina na rozdrożu. *Kultura*. 1997. Nr 11 (602). S. 85-92.
414. Osadczuk B. Ukraina na rozdrożu między Wschodem i Zachodem. *Kultura*. 1999. Nr 4 (619). S. 101-106.
415. Osadczuk B. Ukraina po Vancouverze. *Kultura*. 1993. Nr 5 (548). S. 87-90.
416. Osadczuk B. Ukraina przed wyborami prezydenta. *Kultura*. 1999. Nr 10 (625). S. 116-120.
417. Osadczuk B. Ukraina w opałach bałkańskiej wojny. *Kultura*. 1999. Nr 7-8 (622-623) S. 139-146.
418. Osadczuk B. Ukraina, Żydzi i Rosja. *Kultura*. 1991. Nr 11 (530). S. 71-73.
419. Osadczuk B. Ukraina: od Leonida Pierwszego do Leonida Drugiego. *Kultura*. 1994. Nr 9 (564). S. 161-167.
420. Osadczuk B. Ukraina: program reform Kuczmy. *Kultura*. 1994. Nr 11 (566). S. 104-108.
421. Osadczuk B. Ukraińska droga do Europy. *Kultura*. 1996. Nr 7-8 (586-587). S. 153-159.
422. Osadczuk B. Ukraińska lojalność. *Tygodnik Powszechny*. Apokryf. 1999. Nr 39.
423. Osadczuk B. Ukraińska szachownica. *Rzeczpospolita*. 9-10.07.1994. Nr 158. S. 26.
424. Osadczuk B. Ukraiński maj w polityce zagranicznej. *Kultura*. 1997. Nr 7-8 (598-599). S. 138-149.
425. Osadczuk B. Ukraińskie dekompozycje. *Kultura*. 1992. Nr 10 (541). S. 94-100.
426. Osadczuk B. Ukraińskie sny o rakietach. *Kultura*. 1993. Nr 6 (549). S. 103-107.

427. Osadczuk B. Walka wyborcza na Ukrainie. *Kultura*. 1997. Nr 12 (603). S. 105-108.
428. Osadczuk B. Ważna książka Daniela Beauvois. *Kultura*. 1998. Nr 1-2 (604-605). S. 209-211.
429. Osadczuk B. Wewnętrzne konflikty ukraińskie. *Kultura*. 1998. Nr 4 (607). S. 118-124.
430. Osadczuk B. Wiosna z przymrozkami. *Kultura*. 1996. Nr 5 (584). S. 88-93.
431. Osadczuk B. Współczesna Ukraina. *Kultura*. 1964. Nr 5 (199). S. 82-86.
432. Osadczuk B. Wstyd i hańba we Lwowie. *Rzeczpospolita*. 01.10.1998.
433. Osadczuk B. Wyjątkowe zwycięstwo / Jerzy Giedroyc: *kultura, polityka, wiek XX: debaty i rozprawy* / red. A. Mencwel i in. Warszawa: UW, 2009. S. 43-44.
434. Osadczuk B. Wyznania i zeznania ukraińskiego polonofila. *Kultura*. 1977. Nr 7-8 (358-359). S. 202-207.
435. Osadczuk B. Władza nad przepaścią. *Kultura*. 1993. Nr 1-2 (544-545). S. 121-128.
436. Osadczuk B. Z Wałęsą na Ukrainie. *Kultura*. 1993. Nr 7-8 (550-551). S. 106-114.
437. Osadczuk B. Zbliżenie polsko-ukraińskie. *Kultura*. 1990. Nr 6 (513). S. 37-38.
438. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej. *Kultura*. 1987. Nr 9 (480). S. 115-116.
439. Øberg J. Cosmology, Peace and World Order, Peace and the Future / *Proceedings of the II International Peace University, Aarhus, October 1985*. 1986. P. 249-267.
440. Pacem in Terris. Encyclical of Pope John XXIII on Establishing Universal Peace in Truth, Justice, Charity and Liberty (April 11, 1963). URL: http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html (дата звернення 21.06.2023).

441. Palczewska M. Specjalności naukowe związane z polemologią. *Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej*. 2014. Nr 2(95). S. 362-387.
442. Participation of Diasporas in Peacebuilding and Development. A Handbook for Practitioners and Policymakers. PRIO Report. / ed. by C. Horst. Oslo: PRIO, 2010. 63 p.
443. Pirkkalainen P., Abdile M. The diaspora - conflict - peace - nexus: a literature review. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Diaspeace Project, 2009. 51 p.
444. Piszczek K. List do redakcji. *Kultura*. 1953. Nr 2-3 (64-65). S. 232-233.
445. Piędziwol A. Diabelska robota. Rozmowa z prof. Bohdanem Osadcukiem o sytuacji na Ukrainie. *Polityka*. 24.03.2001. Nr 12 (2290). S. 32-33.
446. Polska–Ukraina: trudne pytania: *Materiały V międzynarodowego seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach II wojny światowej», Łuck, 27-29 kwietnia 1999*. Warszawa: Ośrodek Karta, 1999. T. 5. 367 s.
447. Polska. Ukraina. Osadczuk / pod red. B. Berdychowskiej i Oli Hnatiuk. Lublin: UMCS, 2007. 384 s.
448. Populorum Progressio. Encyclical of Pope Paul VI on the Development of Peoples (March 26, 1967). URL: http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum.html (дата звернення 10.11.2023).
449. Przegląd prasy zagranicznej. *Nowa Kultura*. Warszawa: Związek Literatów Polskich. 23. 02. 1953. Nr 8 (152).
450. Radek R. Wpływ euroregionalnej współpracy Polski z sąsiadami na początku XXI wieku na rozwój obszarów transgranicznych / Stolarczyk M. *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*. Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 2011. S. 329-345.
451. Resolution adopted by the General Assembly [without reference to a Main Committee (A/52/L.4/Rev.1 and Add.1)] 52/13. Culture of peace. URL: <http://undocs.org/en/A/RES/52/13> (дата звернення 21.06.2023).

452. Resolution adopted by the General Assembly [without reference to a Main Committee (A/53/L.79)] 53/243 A. Declaration on a Culture of Peace. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/774/43/PDF/N9977443.pdf?OpenElement> (дата звернення 07.10.2023).

453. Resort spraw zagranicznych Ukrainy spisał się dobrze (wywiad z profesorem Bohdanem Osadcukiem). *Eurazja*. Ośrodek Studiów Wschodnich, 1995. Nr 1. S. 84-87.

454. Ripka H. O federację polsko-czeską. *Kultura*. 1952. Nr 12 (62). S. 3-15.

455. Roman Ł. Aspekty polemologiczno-irenologiczne w naukach o obronności. *Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej*. 2012. Nr 2. S. 115-124.

456. Rotfeld A. D. Europejski system bezpieczeństwa in status nascendi. Warszawa: Wydawn. PISM, 1990. 270 s.

457. Sawicz A. Problematyka ukraińska w prasie polskiej w latach 1991-1996. Poznań: Wyd. Poznańskie, 2010. 380 s.

458. Scott J. European Politics of Borders, Border Symbolism and Cross-Border Cooperation / *A companion to border studies* / ed. by T. M. Wilson, D. Hastings. Chichester: Wiley Blackwell, 2016. P. 83-99.

459. Sergiienko V. Polityka zagraniczna niepodległej Ukrainy w opinii Bohdana Osadcuka / *Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego: aspekt historyczny, socjologiczny i politologiczny. Cz. 2* / pod red. K. Rejmana, W. Wierzbienca. Jarosław: Wyd. PWSTE, 2017. S. 117-127.

460. Shain Y. The Role of Diasporas in Conflict Perpetuation or Resolution. *SAIS Review*. 2002. № 2 (22). P. 115-144.

461. Siergiejczyk T. Pokój i polityka pokoju. *Sprawy Międzynarodowe*. 1982. Nr 1-2. S. 127-144.

462. Skaradziński B. Przegrywamy razem z Ukraińcami czy każdy sobie? *Kultura*. 1994. Nr 7-8 (562-563). S. 64-69.

463. Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku / pod red. W. Roszkowski, J. Kofman. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM, 2005. S. 924-925.

464. Smith H. Diasporas in international conflict / *Diasporas in Conflict: Peace-Makers or Peace-Wreckers?* / ed. by H. Smith, P. Stares. Tokyo: UNU Press, 2007. P. 3-17.

465. Sobczyński M. Zmienność funkcji granic międzynarodowych na ziemiach polskich od czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej do przystąpienia Polski do układu z Schengen / *Problematyka geopolityczna ziem polskich* / ed. by P. Eberhardt. Warsaw: IGiPZ PAN, 2008. S. 29-54.

466. Stab. SS – «Kultur». *Trybuna ludu*. Warszawa: Komitet Centralny PZPR. 17.12.1952. Nr 351 (1413).

467. Staniszewski R. Społeczna percepcja uchodźców z Ukrainy, migrantów oraz działań podejmowanych przez polskie państwo – Raport porównawczy z badań opinii publicznej, które zostały przeprowadzone na próbach ogólnopolskich osób w wieku 16-65 lat oraz próbie regionalnej (obszar przygraniczny z Białorusią) w latach 2022 – 2023. Katedra Socjologii Polityki i Marketingu Politycznego Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytet Warszawski. Warszawa. 09.02.2023. 105 s. DOI: 10.13140/RG.2.2.33293.31200.

468. Stańczyk H. System bezpieczeństwa II RP 1919-1939. *Si vis pacem, para bellum: bezpieczeństwo i polityka Polski*. 2013. T. 12. S. 485-502.

469. Stańczyk J. Pokój w stosunkach międzynarodowych. *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. 2003. Nr 1-2. S. 127-144.

470. Steć M. Uwarunkowania polityki Polski wobec Ukrainy. *Instytut Nowej Europy*. Взято з: <https://ine.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Uwarunkowania-polityki-Polski-wobec-Ukrainy.pdf> (дата звернення 11.01.2024).

471. Stryjek T. Przeciwno ceniom przeszłości. Europa Środkowo–Wschodnia oczami Berlińczyka. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 2000. Nr 10. S. 307-313.
472. Szapował J. Bohdan Osadczuk jako rzecznik europejskiego dialogu cywilizacyjnego. *Studia Polityczne*. 2020. Nr 4. S. 119-150.
473. Szeligowski D. Polityka Polski wobec Ukrainy. *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*. 2016. Nr 1. S. 131-142.
474. Szeptycki A. «Nie ma wolnej Polski bez wolnej Ukrainy». Polityka Rzeczypospolitej Polskiej wobec kwestii ukraińskiej, 1918–2018. *Stosunki Międzynarodowe*. 2018. Nr 1. S. 275-293.
475. Ścisłowski W. Zbieżność. *Głos Szczeciński*. 19.02.1960. Nr 42.
476. Tchorek-Bentall S. Fulfilling Osadczuk's dream: Polish-Ukrainian reconciliation. *Notes from Poland*. 17.11.2022. URL: <https://notesfrompoland.com/2022/11/17/fulfilling-osadczuks-dream-polish-ukrainian-reconciliation> (дата звернення 15.01.2024).
477. Te same wyzwania. *Trybuna*. 24.06.1996. Nr 146. S. 1.
478. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 31 sierpnia 1991 r. w sprawie niepodległości Ukrainy. *Monitor Polski*. 1991. Nr 29, poz. 205.
479. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2016 r. w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1943–1945. *Internetowy System Aktów Prawnych*. Взято з: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20160000726> (дата звернення 15.05.2023).
480. Ukraiński polonofil. Pamięci Bohdana Osadczuka / pod red. I. Hofman. Lublin: UMCS, 2012. 324 s.
481. Valeriano B., Vasquez J. A. Territory as a source of conflict and a road to peace / *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* / ed. by J. Bercovitch, V. Kremenjuk, W. Zartman. SAGE Publications Ltd, 2009. P. 191-209.

482. Waingertner P. Jerzego Giedroycia idea ULB – geneza, założenia, próby realizacji. Zarys problematyki. *Studia Z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX I XX Wieku*. 2015. Nr 15. S. 143–159. <https://doi.org/10.18778/2080-8313.15.09>.

483. Wedeł-Domaradzka A. Protection of National Minorities as a factor of stabilization and democratic safety – selected international law regulations. *ICD – Academy for Cultural Diplomacy*. 2010. Взято з: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2010www/Protection_of_National_Minorities_as_a_factor_of_stabilization_and_democratic_safety_-_selected_international_law_regulations.pdf (дата звернення 10.04.2022).

484. Wiaderny B. Der Kongress für kulturelle Freiheit und die polnische Exilzeitschrift Kultura. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. 2011. № 1. S. 50-78.

485. Wiberg H. Peace Research: Past, present, future. Взято з: <https://www.uibk.ac.at/peacestudies/downloads/peacelibrary/peaceresearch.pdf> (дата звернення 04.11.2022).

486. Wigura K. Poland, Europe and Forgiveness as a Political Strategy after World War II. 2014: A European Year of Remembrance. Dossier of Heinrich Böll Foundation, 2014. URL: <https://eu.boell.org/en/2014/07/24/poland-europe-and-forgiveness-political-strategy-after-world-war-ii> (дата звернення 10.12.2023).

487. Wilson T. *Borders and Border Studies / A companion to border studies* / ed. by T. M. Wilson, D. Hastings. Chichester: Wiley Blackwell, 2016. P. 1-26.

488. Wohl M., Cohen-Chen S., Halperin E. et al. Belief in the malleability of groups strengthens the tenuous link between a collective apology and intergroup forgiveness. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2015. No 41. P. 714-725.

489. World Book Encyclopedia. Chicago, London, Sydney, Toronto, 1994. (Volume 15). 922 p.

490. Wylegała A. Managing the difficult past: Ukrainian collective memory and public debates on history. *Nationalities Papers*. 2017. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/00905992.2016.1273338> (дата звернення 15.07.2023).

491. Zamiłowanie do spraw beznadziejnych. Ukraina w «Kulturze» 1947-2000 [Wybór, opracowanie i posłowie B. Berdychowska]. Paryż-Kraków: Instytut Literacki - Instytut Książki, 2016. 624 s.

492. Zaricznyak L. A political history of Polish-Ukrainian relations during the interwar years (1917–1939). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2015. Вип. 2. С. 45-49.

493. Zięba R. The «Strategic Partnership» between Poland and Ukraine. *The Polish Foreign Affairs*. Nr 3 (4). P. 195-226.

494. Zhurzhenko T. Memory Wars and Reconciliation in the Ukrainian-Polish Borderlands: Geopolitics of memory from a local perspective / *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe: Memory Games*/ ed. by G. Mink, L. Neumayer. 2013. P. 173-192.

495. Żurawski vel Grajewski P. Partnerstwo wschodnie Unii Europejskiej – główne, czy pomocnicze narzędzie polskiej polityki wschodniej? / *Partnerstwo Wschodnie w kontekście Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i agendy Grupy Wyszehradzkiej* / pod red. I. Albrychta. Kraków: Instytut Kościuszki, 2010. S. 37-52.

496. Żurawski vel Grajewski P. Specyfika relacji polsko-ukraińskich po 2015 r. *Sprawy międzynarodowe*. 2018. Nr 1. S. 41-92.

497. Żurawski vel Grajewski P. Trimarium: A View from the North / *Adriatic – Baltic – Black Sea: Visions of Cooperation* / ed. by K. Redłowska. Warsaw: Institute for Eastern Studies, 2017. P. 8-21.

ДОДАТКИ

Додаток А. Список опублікованих робіт за темою дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Лодин П. Подолання негативних міфів і стереотипів українсько-польських відносин у політичній діяльності Богдана Осадчука. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 103, № 12. С. 347-351.
2. Лодин П. Українсько-польське партнерство в системі безпеки Центрально-Східної Європи в політичній думці Богдана Осадчука. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 3 (31). С. 123-131.
3. Лодин П. Співпраця Богдана Осадчука з паризькою «Культурою». *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 5-6 (41-42). С. 126-137.
4. Лодин П. Роль Богдана Осадчука в розробці концепцій інтеграції в регіоні Центрально-Східної Європи. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2017. Вип.11. С. 99-103. ISSN 2312- 1815. Резюме укр., англ., рос. мовами. Випуск англ. мовою.
5. Лодин П. Від Риги до Ялти: розв'язання проблеми українсько-польського кордону в публіцистиці часопису «Культура». *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. Вип.12. С. 221-227.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Łodyn P. Kwestia wpływu idei Jerzego Giedroycia i Bohdana Osadcuka na aktualny stan pojednania polsko-ukraińskiego. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 5 (41), vol. 1. S. 135-141. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.20>.

7. Lodyn P. Yurii Lypa's Black Sea Doctrine and Intermarium According to Bohdan Osadczuk: Main Ideas and Modern Interpretations. *Trimarium. The History and Literature of Central and Eastern European Countries*. 2023. № 3(3), S. 65-82. <https://doi.org/10.55159/tri.2023.0103.03>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Лодин П. Роль Богдана Осадчука в реалізації концепції УЛБ (Україна – Литва – Білорусь) / *Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 4-5 грудня 2015 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2015. С. 122-125.

9. Лодин П. Політичний контекст «справи Оберлендера»: суть процесу та встановлення історичної правди на сторінках «Kultury». *Особистість, суспільство, політика: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. / За ред. С.Терепищого, Ю. Будник, В.Грасимовича, О.Познія. Ч.2*. Люблін: WSEI, 2015. С. 119-121.

10. Lodyn P. The problem of the relationship between the Ukrainian and Russian emigration in the vision of Bohdan Osadchuk. *Warsaw East European Conference 2015. Russia and its Neighbors. Abstracts*. Bibliotheca Europae Orientalis XLIV. Parva 10. Warsaw, 2015. P. 17-18.

11. Лодин П. Основні актори процесу примирення: характеристика діяльності / *VII Національний конвент: матеріали Національного конвенту Міжнародної асоціації студентів політичної науки (Одеса, 21 – 22 квітня 2017 р.) / за заг. ред. Я. Телешуна, Д. Яковлева*. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 191-194.

12. Лодин П. Концептуалізація простору УЛБ (Україна – Литва – Білорусь) у паризькій «Культурі» / *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 р.)*. Івано-Франківськ, 2017. С. 174-178.

13. Лодин П. *Contra principium divide et impera: Богдан Осадчук і проблема національних меншин у структурі українсько-польського примирення / Тези доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не)забуття» (м. Рівне, 30–31 березня 2017 р.)*.

14. Lodyn P. Johan Galtung as a pioneer of peace study: the main aspects of his theory. *Proceedings of IV International scientific conference «Perspective scientific research»*. Morrisville: Lulu Press, 2017. P. 230-233.

Праці, що додатково відображають результати дослідження:

15. Лодин П. Проблема прав людини і національних меншин в українсько-польських відносинах крізь призму поглядів Богдана Осадчука / *Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa* / red. T. Lachowski, V. Mazurenko. Łódź-Olsztyn: Uniwersytet Łódzki, Bookmarked Publishing & Editing, 2017. S. 203-211.

16. Lodyn P. Correspondence 1950-2000, Jerzy Giedroyc, Bohdan Osadchuk, Ed. by Bogumila Berdykhovska and Marek Zhebrovsky. Review. *Ante Portas – Security Studies*. Ostrowiec Świętokrzyski, 2020. No 2(15). P. 221-223. DOI: 10.33674/1202013.

17. Лодин П. Українсько-польське примирення в політичній думці Богдана Осадчука. *Polskie Studia. W serii «30 tomów na 30-lecie Studium» - tom No 22/30*. Warszawa: Studium Europy Wschodniej UW, 2021. S. 499-519. ISSN 2543-6244.

Додаток Б. Апробація результатів дослідження

Східна Школа Зимова (м. Варшава, м. Вроцлав, Республіка Польща, 1-14 березня 2014 р., очна участь)

Польсько-німецько-українська школа імені Богдана Осадчука (м. Вроцлав, Республіка Польща, 8-14 грудня 2014 р., очна участь)

Східна Школа Літня (м. Варшава, Республіка Польща, 1-21 липня 2016 р., очна участь)

Двадцять шоста наукова конференція Наукового товариства імені Шевченка (м. Івано-Франківськ, 23-24 березня 2015 р., заочна участь)

XXIII Міжнародний славістичний колоквіум (м. Львів, 21-22 травня 2015 р., очна участь)

I та III Міжнародна наукова конференція «Українсько-польські відносини в контексті суспільно-політичних і етнокультурних процесів в Центрально-Східній Європі (XX – поч. XXI століття)» (м. Львів, 27 травня 2015 р., очна участь і 24 травня 2017 р., очна участь)

XII Варшавська східноєвропейська конференція (м. Варшава, Республіка Польща, 10-13 липня 2015 р., очна участь)

Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень» (м. Одеса, 4-5 грудня 2015 р., заочна участь)

III Міжнародна науково-практична конференція «Особистість, суспільство, політика» (м. Люблін, Республіка Польща, 15-16 лютого 2016 р., заочна участь)

Всеукраїнська науково-практична конференція «Європейська інтеграція: механізми асоціації України» (м. Івано-Франківськ, 26 травня 2016 р., очна участь)

Всеукраїнська науково-практична конференція «Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не)забуття» (м. Рівне, 30-31 березня 2017 р., заочна участь)

VII національний конвент (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р., заочна участь)

Міжнародна наукова конференція «Польсько-українські відносини. Аналіз співробітництва з нагоди 25-ї річниці підписання договору про добросусідство» (м. Вроцлав, Республіка Польща, 1 червня 2017 р., очна участь)

Міжнародна наукова конференція «Міжмор'я у XXI столітті: бачення, архітектура, можливості» (м. Варшава, Республіка Польща, 6-7 липня 2017 р., заочна участь)

Міжнародна наукова конференція «Права людини та національна ідентичність в контексті процесу європейської інтеграції України» (м. Лодзь, Республіка Польща, 15-16 вересня 2017 р., очна участь)

Всеукраїнська науково-практична конференція «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри» (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 р., очна участь)

Міжнародна наукова конференція «Українсько-польські відносини на тлі суспільно-політичних і культурних процесів в Центральній Європі (XX–XXI століття)» (м. Харків, 30 листопада-1 грудня 2017 р., очна участь)

Міжнародна наукова конференція «Російсько-українська війна 2022-2023. Джерела, причини, напрям та наслідки» (м. Островець-Свентокшиський, Республіка Польща, 15-16 червня 2023 р., заочна участь).